

Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΣΣΟΕ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βιβλιοθήκη ΤΕΙ/Μ

«Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ»

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: Δημήτριος Ντόβας

1065 101

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: Μαρία Εωφόλλη

Γεωργία Ηλιάδη

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΓΕΝΝΕΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ	2
Ιστορική αναδρομή	2
Η γένεση του κερματόμορφου νομίσματος	3
ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΣ ΥΛΕΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ	5
ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	5
Α. Τα νομίσματα ως ιστορικές μαρτυρίες.	5
Β. Μέταλλα.	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	7
Παραγωγή και έλεγχος των νομισμάτων	7
Τρόπος δημιουργίας νομισμάτων	7
Κιβδηλοποίηση	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	9
Καλλιτεχνικές τάσεις στη χάραξη των νομισμάτων	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	12
Νομισματοκοπεία του Αρχαίου Ελληνικού κόσμου και τοπικές ιδιαιτερότητες	12
Η νομισματοκοπεία των Αθηνών και το τραπεζικό σύστημα του 4 ^{ου} αιώνα π.Χ.	13
560 – 520 π.Χ.	14
520 – 480 π.Χ.	15
479 – 406 π.Χ.	16
4 ^{ος} και 3 ^{ος} αιώνας π.Χ.	17
Η Εύβοια μέσα από τα νομίσματά της	18
Ο Ελληνικός κόσμος	40
Δυτική Μεσόγειος	42
Μεγάλη Ελλάδα (Magna Graecia)	43
Σικελία	46
Βόρειος Ελλάς – Θράκη	48
Το Μακεδονικό Βασίλειο	50
Ο κόσμος του Μεγάλου Αλεξάνδρου	53
Αιγαίο	55
ΜΟΝΑΔΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ	68
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ	69
ΟΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ	71
ΟΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΝΘΕΟΥ ΣΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	109

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ΓΕΝΝΕΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Ιστορική αναδρομή

Τα πρώτα Νομίσματα της ιστορίας επινοήθηκαν από Έλληνες αποίκους της Ιωνίας. Την ίδια εποχή εμφανίζονται και στην Λυδία, αδύνατο όμως να προσδιοριστεί χρονολογικά αυτή η ανακάλυψη. Θεωρείται πιθανό ότι τα πρώτα νομίσματα εμφανίστηκαν ανάμεσα στο 650-625π.Χ.

Ιστορία ονομάζεται η καταγεγραμμένη ζωή και εμπειρία των ανθρώπων, η λογοτεχνία είναι μια διαφωτιστική πηγή πληροφοριών, έχοντας άλλη μορφή βέβαια, που συνεπικουρεί την ιστορία. Οι αρχαίοι συγγραφείς μας κληροδότησαν πληθώρα πληροφοριών χρήσιμων ώστε να γίνονται κατανοητά τα σχέδια των νομισμάτων. Το πιο χρήσιμο είναι τα "Γεωγραφικά" του Στράβωνος και μια μεγάλη πραγματεία του Πλίνιου του Πρεσβύτερου στα μέσα του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα. Επίσης πολλά απ' τα μνημειακά έργα που αναφέρονται από την Πausανία στην "Περιήγησή" του εμφανίζονται ως εικόνες στην Ελληνική Ρωμαϊκή νομισματοκοπία.

Τα νομίσματα είναι η οπτική καταγραφή της ανθρώπινης ζωής και γνώσης, η χρονολόγηση είναι μια απ' τις πλευρές της ιστορίας η οποία ωφελήθηκε από τη νομισματική έρευνα. Τα νομίσματα δίνουν τις ίδιες πληροφορίες που έδιναν και σε κάποιον που ζούσε την εποχή που εκδόθηκαν, η δική μας εργασία είναι να ερμηνεύσουμε και να αξιολογήσουμε σωστά αυτές τις πληροφορίες. Χρονολόγηση γίνεται συχνά από την αποτύπωση, το κράμα και τις ομοιότητες στην τεχνολογία. Είναι πολύ γοητευτικό το πρόβλημα της ερμηνείας του νοήματος μιας εικόνας αφού ανοίγουμε αναζητήσεις με κόπους και

κινδύνους με νέες υποθέσεις ώστε να φτάσουμε στην αλήθεια. Αυτό άλλωστε είναι και η νομισματική έρευνα: ένας σύνθετος γρίφος.

Αν οι Λύδιοι ήταν οι πρώτοι που επίσημα εξέδωσαν νόμισμα, το παράδειγμά τους αμέσως ακολούθησαν και άλλοι. Τα μέταλλα που χρησιμοποίησαν κυρίως ήταν ο χρυσός, ο άργυρος και ο μπρούτζος. Μια πρώιμη εξέλιξη ήταν η διαίρεση αξίας μετάλλου και βάρους κάτι που εμείς ονομάζουμε “μονάδα”. Η εισαγωγή των νομισμάτων από μπρούτζο τον 5^ο αιώνα έδωσε μια νέα διάσταση στη χρήση νομισμάτων σαν νομισματικά εργαλεία. Τα πρώτα μπρούτζινα νομίσματα εμφανίζονται στην Σικελία και στην Μαύρη Θάλασσα. Ενώ στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα απλώνονται σε όλη την Μεσόγειο.

Η γένεση του κερματομορφου νομίσματος

Κυρίως στην Μεσοποταμία και στην Αίγυπτο ο πλούτος υπολογιζόταν σε κεφάλια βοδιών και προβάτων, τα γλωσσολογικά μαρτυρούν για τους Ινδοευρωπαίους και τους Σημίτες λέξεις για τα πλούτη και το χρήμα. Από την 3^η χιλιετία π.Χ. αρχίζουν τα μέταλλα να υποκαθιστούν τα ζώα στις συναλλαγές. Λιγότερο εύχρηστα, ανθεκτικά σε μορφή δακτυλιδιών, τριπόδων, όπλων ή πελέκων, προσφέρονται ως δώρα και χρησιμοποιούνται ως μέτρο βάρους.

Τα μέταλλα που παίρνουν αποφασιστικά το προβάδισμα είναι ο χρυσός στην Ανατολή, ο χαλκός και ο ορείχαλκος στην Ιταλία, στην Σικελία και στην Κύπρο. Σε σοβαρές εμπορικές συναλλαγές τα κομμάτια του ακατέργαστου μετάλλου ζυγίζονται κυρίως στους Χαλδαιούς, στους Φοίνικες, στους Ισραηλίτες, στους Αιγυπτίους.

Η επιστήμη σήμερα θεωρεί ότι ο χώρος της Ιωνίας και της Λυδίας είναι εκείνος που στο δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ. χρησίμευε ως κέντρο για την εφεύρεση του νομίσματος (“νόμος”), του

κερματομόρφου δηλαδή τεμαχίου μετάλλου ζυγισμένου και ελεγμένου, πάνω στο οποίο υπήρχε αποτυπωμένη η σφραγίδα του άρχοντα ή της πόλης που το έκοψε, τα οποία αποτελούν και αποδείξεις κυριότητας και εγγύηση πιστότητας.

Καμία μεγάλη κοινωνία της Εγγύς Ανατολής δεν χρησιμοποίησε το νόμισμα στις συναλλαγές της με κερματική μορφή, ούτε οι Μυκηναίοι και οι Κρήτες. Στις αρχές όμως του 6^{ου} αιώνα π.Χ. τα περισσότερα Ιωνικά κέντρα τοποθετούν στις εκδόσεις τους παραστάσεις και σύμβολα των πόλεων και των θεών που τους προστατεύουν. Ελληνιστικοί ηγεμόνες και Ρωμαίοι Αυτοκράτορες διατρανώνουν την επίγεια κυριαρχία, φεουδάρχες και δυτικοί πρίγκιπες αποτυπώνουν στην αιωνιότητα τις μορφές τους.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΕΣ ΥΛΕΣ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Α. Τα νομίσματα ως ιστορικές μαρτυρίες.

Τα νομίσματα, που αποτελούν πηγή γνώσης του παρελθόντος, παρουσιάζουν πλεονεκτήματα απέναντι στα υπόλοιπα αντικείμενα της αρχαιότητας αν και παράχθηκαν μαζικά. Εξαιτίας του μικρού τους μεγέθους έδιναν λιγοστά στοιχεία, σε σχέση με τα μεγάλα έργα τέχνης (γλυπτική, ζωγραφική), παρ' όλα αυτά μας παραθέτουν μηνύματα κάθε είδους, ιστορικά, πολιτιστικά, κοινωνικά.

Πέρα από τη συμμετοχή τους στην ιστορία της καλλιτεχνικής δημιουργίας, πληροφορούν για την νομισματική πολιτική ενός κράτους, την οικονομική του κατάσταση αλλά και για ιστορικά γεγονότα και πολιτειακές αλλαγές, καθώς και για μετακινήσεις στρατευμάτων και εμπορικές συναλλαγές. Μας δίνουν πληροφορίες με τις παραστάσεις τους για χαμένα αριστουργήματα και εξαφανισμένα αρχιτεκτονήματα.

Τοποθετούνται μέσα τύμβους, θάβονται σε μέρη κρυφά, αποταμιεύονται από τους απλούς ανθρώπους, γίνονται αντικείμενα τιμής και τοποθετούνται στα θεμέλια σπιτιών ή ναών και αποτελούν τους μισθούς στρατευμάτων. Διακοσμούν εκτός από σκεύη, κοσμήματα που αποτελούν αξιοθαύμαστη καλλιτεχνία.

Υπάρχουν σήμερα συλλέκτες που τα επιδεικνύουν περήφανα για την ομορφιά και την σπανιότητά τους και τα προσφέρουν ή τα αγοράζουν έναντι μεγάλων ποσών.

Β. Μέταλλα.

Αναφέραμε ότι μέταλλα που χρησιμοποιήθηκαν στην αρχαιοελληνική νομισματοκοπία ήταν ο χρυσός, άργυρος, χαλκός, κράματα του χαλκού και ο σίδηρος. Πιο σπάνια και ο ήλεκτρος. Ο Κροίσος της Λυδίας πρώτος χρησιμοποίησε χρυσά και αργυρά νομίσματα, αυτόν τον διμεταλλισμό υιοθέτησαν οι Πέρσες βασιλείς, ο Φίλιππος Β' της Μακεδονίας, ο γιος του Αλέξανδρος Γ' και οι Επίγονοι. Η πλειονότητα των ελληνικών πόλεων έκοψε νομίσματα από άργυρο.

Οι σταθμικοί, νομισματικοί κανόνες του αρχαίου ελληνικού κόσμου ποικίλουν κατά περιοχές και εποχές.

Περισσότερες από 1.500 αρχαίες ελληνικές πόλεις, 500 δυνάστες και βασιλείς έκοψαν νομίσματα διαφόρων υποδιαϊρέσεων και μετάλλων, πολλές φορές ασταμάτητα ολόκληρους αιώνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Παραγωγή και έλεγχος των νομισμάτων

Η παραγωγή νομίσματος απαιτεί τεχνικές γνώσεις και κατοχή πολύτιμων και ημιπολύτιμων μετάλλων. Μια μεγάλη οικονομική ή πολιτική δύναμη έχει την ανάγκη μεγαλύτερων ποσοτήτων χρυσού και αργύρου απ' ό,τι μια μικρότερη. Μεγάλες δυνάμεις της κλασσικής και ελληνιστικής περιόδου είχαν τις περισσότερες φορές πρόσβαση σε σημαντικά ορυχεία. Η Αθήνα για παράδειγμα, εκμεταλλεύονταν τα ορυχεία αργύρου στο Λαύριο, ενώ η Αίγινα προμηθευόταν το ασήμι από τα ορυχεία της Σίφνου.

Τρόπος δημιουργίας νομισμάτων

Η μετατροπή του ακατέργαστου μετάλλου σε νόμισμα είναι ένα τεχνικό θαύμα. Κάθε νόμισμα τυπώνεται με το χέρι σε μία προσεχτικά προετοιμασμένη μήτρα στην οποία έχυναν τους μεταλλικούς δίσκους που είχαν ακριβώς το ίδιο βάρος. Οι μήτρες ήταν από μπρούτζο, σίδηρο ή ορείχαλκο τις οποίες ετοίμαζαν ενώ ακόμη ήταν μαλακές και μετά τις σκλήρυναν. Μια συγκεκριμένη έκδοση νομίσματος για μια μεγάλη πόλη ή βασίλειο περιελάμβανε εκατοντάδες ή εκατομμύρια νομίσματα. Οι μήτρες θρυμματίζονταν κατά την διάρκεια της παραγωγής και τις έστελναν στον νομισματογλύπη για αντικατάσταση.

Φρόντιζαν το σχέδιο να έχει τέτοια μορφή ώστε να προβλεφθεί κατά το χτύπημα το μέταλλο που αντιστοιχούσε στην αντίθετη μήτρα να χυθεί σε όλα τα σημεία. Το Ελληνικό Νομισματοκοπείο ήταν ένα μικρό κτίσμα που περιείχε μια μικρή κάμινο. Τα εργαλεία που ήταν μια ζυγαριά για την ζύγιση των κερμάτων που θα μεταβάλλονταν σε νομίσματα, μια γλυφίδα και ένας στιγεύς για τη χάραξη των τύπων.

Στην αρχή τα κέρματα πριν μετατραπούν σε νομίσματα, ήταν βόλοι μετάλλου. Με την ανάπτυξη των τεχνικών μεθόδων χύνονταν σε καλούπια ή κόβονταν με σιδεροπρίονο από ράβδους μετάλλου. Στα πολύτιμα μέταλλα το βάρος ήταν ένα λογικό μέτρο. Δεν υπήρχαν διεθνείς νομισματικές επιτροπές για να καθορίζουν τα σταθμά.

Κιβδηλοποίηση

Η τοποθέτηση σφραγίδων ή ονομάτων στα νομίσματα χρησίμευε σαν εγγύηση για τον έλεγχο της ποιότητας. Ως γνωστόν το κέρδος είναι συνυφασμένο με την ανθρώπινη φύση, από νωρίς παρατηρήθηκαν στον αρχαίο κόσμο παραχαράξεις νομισμάτων είτε με την μορφή επάργυρων – υπόχαλκων εκδόσεων είτε με την μορφή παραποιήσεων επίσημων τύπων, είτε με την κυκλοφορία ελλιποβαρών τεμαχίων, είτε με την τοποθέτηση ενός χάλκινου πυρήνα μέσα στο νόμισμα. Κατά τη γενίκευση του ελληνικού νομίσματος στον ελληνικό κόσμο, συνέβαινε οι τεχνίτες κάποιου αργυροκοπέιου να χρησιμοποιήσουν τα ήδη εν κυκλοφορία νομίσματα άλλων πόλεων, τα ονομαζόμενα «επικεκομένα» ή «επίτυπα».

Η παραχάραξη ήταν συχνότερη στη Ρωμαϊκή διοίκηση ενώ πολλές πόλεις της Μικράς Ασίας και της Μητροπολιτικής Ελλάδος ψήφισαν ιδιαίτερα αυστηρές ποινές και την παραδειγματική τιμωρία των ενόχων. Στη Μυτιλήνη στη Φώκεια και στην Αθήνα με ειδικά ψηφίσματα προέβλεπαν μέχρι και τη θανατική καταδίκη των παραχαρακτών θεσμοθετώντας το «αξίωμα του δοκιμαστού».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Καλλιτεχνικές τάσεις στη χάραξη των νομισμάτων

Ο Πλάτων θεωρεί την τέχνη της χάραξης των νομισμάτων πολύ υψηλά. Έχουμε πολλές πληροφορίες που αναφέρουν ότι ικανοί νομισματοποιοί αμειβόταν γενναία. Κάποιοι απ' αυτούς απασχολούνταν σε μόνιμη βάση ενώ άλλοι περιστασιακά. Σε άλλες περιπτώσεις ταξίδευαν ανάμεσα στις πόλεις για να δημιουργήσουν μήτρες για διάφορα νομισματοκοπεία. Βρίσκουμε επίσης αρκετά συχνά και περιπτώσεις κάποιων σημαντικών νομισματοποιών που χάραζαν τα νομίσματα πολλών πόλεων. Όταν δεν γνωρίζουμε τον καλλιτέχνη η τεχνική του μας αποκαλύπτει την ταυτότητά του. Υπήρχαν μάλιστα και σχολές σχεδίου όπου διδάσκονταν συγκεκριμένες τεχνικές, έτσι ώστε να αναγνωρίζουμε τον καλλιτέχνη και τη σχολή που αυτός αντιπροσώπευε.

Οι νομισματοποιοί δεν εργάζονταν μόνο σε ένα υλικό, αφού παρατηρούμε σχέσεις ανάμεσα σε παραστάσεις νομισμάτων με ζωγραφισμένα αγγεία, μεταλλοτεχνία και γλυπτική. Οι αλλαγές ύφους επηρέαζαν όλα τα μέσα της τέχνης, για παράδειγμα το «γοργόνειον» ή το «πρόσωπο» ήταν αγαπημένα νομισματικά θέματα. Ένα απ' τα αισθητικά προβλήματα που οι νομισματοποιοί αντιμετώπισαν ήταν και η αποτελεσματική χρήση του κυκλικού χώρου. Γι' αυτό και στις μήτρες της οπίσθιας πλευράς τοποθετούσαν το σχέδιο μέσα σε τετράγωνο και μπορούσαν έτσι να αφήσουν το υπερβάλλον μέταλλο να διοχετευθεί στα υψηλότερα σημεία του κυρτώματος της μπροστινής πλευράς.

Σε άλλες περιπτώσεις καλλιτέχνες προσπάθησαν να μεταφέρουν εικόνες ή θέματα από ένα άλλο έργο τέχνης. Στην περίπτωση αυτή τέτοιων αντιγράφων, τα αποτελέσματα δεν ήταν αισθητικά τέλεια και επιτυχή, αφού κάποια θέματα δεν μπορούν να προσαρμοστούν

ικανοποιητικά στον κυκλικό χώρο. Όμως το «γοργόνειο» προσαρμόστηκε με επιτυχία στον κυκλικό χώρο του αττικού τετράδραχμου το 530 π.Χ.

Ο τρόπος με τον οποίο οι καλλιτέχνες παρουσίαζαν το αντικείμενό τους ήταν τότε όπως και σήμερα μια αντανάκλαση των σύγχρονων τάσεων. Πολλοί έκαναν λόγο για το «ομορφότερο ύφος», όμως το ύφος δεν μπορεί να μετρηθεί σε ποιότητα, αφού ομορφιά είναι αυτό που τέρπει το μάτι και είναι εντελώς αντικειμενικό. Άξιο λόγου είναι ότι η Σικελική σχολή των χαρακτών ασχολήθηκε δειλά με τον «μανιερισμό» από το 470-450 π.Χ., όταν όλοι γνωρίζουμε οι ο «μανιερισμός» στην τέχνη σε όλο του το μεγαλείο παρουσιάστηκε τον 16^ο αιώνα μ.Χ. Αυτό αποδεικνύει ότι οι πειραματισμοί στην ελληνική νομισματική τέχνη ήταν κάθε άλλο παρά στατική. Από την άλλη το Μπαρόκ του 16^{ου} αιώνα μ.Χ. παρουσιάστηκε πολύ πρόωμα στην ελληνική τέχνη του 5^{ου} αιώνα π.Χ., για παράδειγμα σ' ένα Σικελικό τετράδραχμο, όπου ο Απόλλων κοιτά κατά μέτωπο και υπάρχει ομοιομορφία σε όλες τις πλευρές.

Η ανάπτυξη αντικειμενικά αποδεκτών αναλογιών και κανόνων έδωσαν στην ελληνική τέχνη μια ξεχωριστή θέση και από τον 4^ο αιώνα π.Χ. οι καλλιτέχνες ακολούθησαν τον κανόνα του Πολύκλειτου για να δώσουν φυσικές αναλογίες στο ανθρώπινο σώμα. Ο Πολύκλειτος ως γνωστόν απέδωσε την άποψή του για τις αντικειμενικές αναλογίες στο άγαλμα του «δορυφόρου». Το «*contrapposto*» που αποτελεί δική του εφεύρεση είναι η άποψή του να τοποθετεί το βάρος του σώματος στο ένα πόδι. Νεότερες αποδείξεις πιστοποιούν την επιρροή του Πολύκλειτου και στο έργο των χαρακτών νομισμάτων. Ο Λόσιππος από τη Σικιώνα βελτίωσε τον Πολυκλείτειο κανόνα κάνοντας πιο λεπτεπίλεπτες τις υπερβολές και πιο ευλόγιστο τον κορμό του αγάλματος, ως γνωστόν ένας από τους μαθητές του ο Χάρης από τη

Λίνδο δημιούργησε τον Κολοσσό της Ρόδου. Τα νομίσματα λοιπόν αυτής της περιόδου μας δείχνουν τη μεταφορά από τον ένα κανόνα στον άλλο.

Οι Έλληνες καλλιτέχνες της γλυπτικής άρχισαν να υπογράφουν τα έργα τους από πολύ νωρίς. Εκατοντάδες υπογραφών βρίσκονται σε αττικά αγγεία του 6^{ου} και 5^{ου} αιώνα. Οι πρώτοι νομισματολόγοι αναγνώρισαν υπογραφές του Κίμωνος, του Ευαίνετου και άλλων στα υπέροχα αργυρά νομίσματα της Σικελίας και της Μεγάλης Ελλάδος. Τελευταίες μελέτες αποκάλυψαν πως όνομα και μικρά χάλκινα νομίσματα υπογράφηκαν από τον καλλιτέχνη, ενώ υπάρχει ολοένα και μεγαλύτερη αναγνώριση υπογραφών καλλιτεχνών σε νομίσματα σε διάφορες περιοχές της Σικελίας.

Τα αρχαία ελληνικά νομίσματα αποτελούν υπέροχες μορφές τέχνης όπως βέβαια και κάθε καλλιτέχνημα από την αρχαιότητα, γι' αυτό και παρουσιάζονται στα μουσεία όπως τους αξίζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Νομισματοκοπεία του Αρχαίου Ελληνικού κόσμου και τοπικές ιδιαιτερότητες

Όλες οι σημαντικές πληροφορίες που έχουμε για την τεχνική κοπής των αρχαίων νομισμάτων βασίζονται στα ίδια τα νομίσματα, χωρίς να λείπουν βέβαια και οι πληροφορίες που παίρνουμε από ορισμένα εργαλεία (μήτρες, ράβδοι κ.λ.π.) που διασώθηκαν.

Για να κατανοήσουμε την τεχνική συνέβαλε και το γεγονός ότι «παιστά» (κτυπητά) νομίσματα παράγονταν έως τις αρχές των νεότερων χρόνων, όπου έχουμε και τη χρήση της πρέσας. Όλα τα νομίσματα της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας είναι «παιστά», με λίγες εξαιρέσεις π.χ. Ισπανία, Ιταλία όπου έχουμε την παρουσία χυτά σε μήτρες νομίσματα.

Ανάλογα με τις τεχνοτροπικές αρχές της εποχής, από διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες ή από άλλες αιτίες, παρατηρούμε διαφοροποιήσεις των νομισμάτων τόσο στο σχήμα τους, όσο και στο πάχος του. Αυτό συνέβαινε γιατί υπήρχαν διακυμάνσεις και στην μέθοδο παραγωγής.

Παρατηρούμε βέβαια και την κυκλοφορία νομισμάτων στην αρχαιότητα που δέχτηκαν επεμβάσεις μετά την έκδοσή τους, κατά το διάστημα κυκλοφορίας τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα απάλειψης τμημάτων παραστάσεων, έχουμε στους ρωμαϊκούς χρόνους, όπου οι «απαλειφόμενοι» υπήρξαν ανεπιθύμητοι στην εξουσία.

Η μέθοδος παραγωγής των αρχαίων νομισμάτων υπήρξε απλή. Στηρίζονταν στη χρησιμοποίηση ολιγάριθμων εργαλείων, από περιορισμένο προσωπικό και σε μικρούς χώρους. Ανασκαφές στην Αγορά των Αθηνών έφεραν στο φως ένα κτήριο που πιθανόν στέγαζε το νομισματοκοπείο της πόλης που χρονολογείται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. έως το πρώτο μισό του 1^{ου} αιώνα μ.Χ.

Η νομισματοκοπεία των Αθηνών και το τραπεζικό σύστημα του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

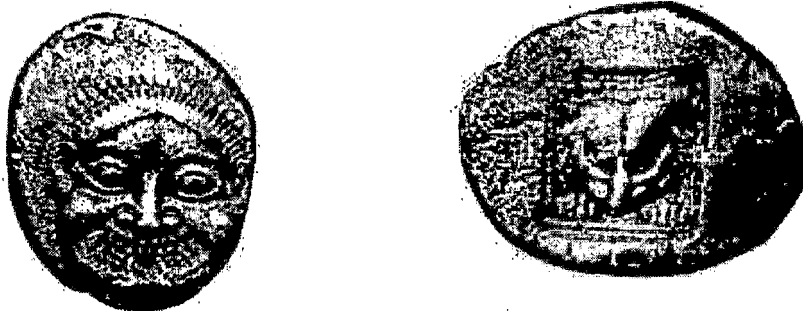
Ο αρχαίος τραπεζίτης ήταν ο σημερινός χρηματιστής. Στον πάγκο του (τράπεζα στα αρχαία ελληνικά, banca στα ιταλικά) υπήρχε ένας ζυγός, ένας άβαξ για τους υπολογισμούς, ασφαλιζόμενα κιβωτίδια, όπου ήταν ταξινομημένα νομίσματα διαφόρων κρατών και πόλεων, λογιστικά βιβλία και ένας λίθος δοκιμής των μετάλλων (λυδία λίθος). Έδρα του τραπεζίτη ήταν μια συγκεκριμένη θέση στην αγορά των Αθηνών και σε κάποιο οικοδόμημα στοάς στο λιμάνι του Πειραιώς. Το προσωπικό του αποτελούνταν είτε μόνο από τον ίδιο τον τραπεζίτη, είτε από έναν δούλο ειδικό για το αντικείμενο ή από κάποιον απελεύθερο. Οι τραπεζίτες ήταν εντεταλμένοι από την πολιτεία να ανταλλάσσουν ξένα νομίσματα με αθηναϊκά, να εξοιχετούν ξένους επισκέπτες της Αθήνας ή ντόπιους ναυτικούς κατά την επιστροφή από τα μακρινά ταξίδια τους, κρατώντας σε κάθε δοσοληψία την νενομισμένη προμήθεια. Επίσης φύλαττε σημαντικά ποσά σε ρευστό ή τιμαλφή παρεπιδημούντων εμπόρων για ασφάλεια.

Ο τραπεζίτης μπορούσε να προβεί σε εξοφλήσεις χρεών και σε συναλλαγές μεσεγγυητικού χαρακτήρα, δηλαδή οφειλέτης και πιστωτής παρουσιάζονται αυτοπροσώπως στην τράπεζα και έκλειναν τις συμφωνίες γραπτά ή προφορικά. Γραπτά συμβόλαια ήταν μόνο οι συνομολογήσεις ναυτικού δικαίου.

Η τράπεζα κατέβαλε τόκους μόνο όταν η διορία κατάθεσης υπερέβαινε το διάστημα του ενός μηνός. Οι τόκοι βέβαια δανεισμού ήταν τριπλάσιοι από τους αντίστοιχους των καταθέσεων, γι' αυτό και κανένας τραπεζίτης ποτέ δεν έχασε σε όσους αιώνες κι αν έχουν περάσει.

560 – 520 π.Χ.

Τις πρώτες εκδόσεις που αποδίδονται στο νομισματοκοπείο των Αθηνών, αποτελούν τα λεγόμενα εραλδικά νομίσματα (Warren - münzen κατά τη διεθνή ορολογία). Στην πλειονότητά τους είναι δίδραχμα (αργυρά) και υποδιαιρέσεις τους, με λίγα τετράδραχμα προς το τέλος της περιόδου.

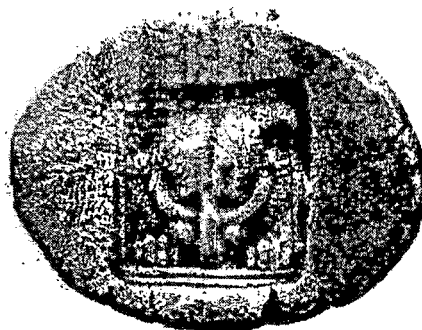
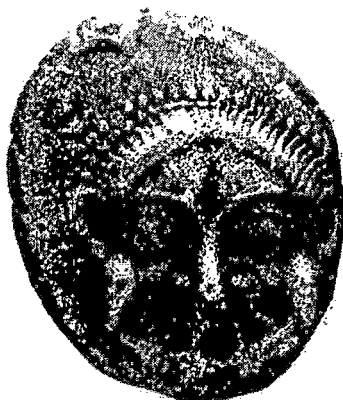

Οι πρόσθιες όψεις των πρώτων αυτών αθηναϊκών νομισμάτων περιλαμβάνουν αμφορέα, τρισκελίδα, γλαύκα, κεφαλή βοδιού, αστράγαλο, τροχό, γοργόνειο κ.λ.π., θέματα που σχετίζονται με τη μυθολογία, το εμπόριο και το γεωργικό πλούτο της Αττικής. Οι οπίσθιες όψεις διακοσμούνται κατά κανόνα με έγκοιλο τετράγωνο.

Στα τετράδραχμα - στα οποία για πρώτη φορά εικονογραφείται και η οπίσθια όψη - απεικονίζεται το γοργόγειον και κατά περίπτωση η κεφαλή βοδιού ή το πρόσθιο λέοντος. Η κυκλοφορία των πρώτων αυτών σειρών (δίδραχμα και υποδιαιρέσεις τους, τετράδραχμα), που γενικά πιστεύεται ότι αποτελούν το ισχύον νόμισμα του Πεισιστράτου και των υιών του, δεν υπερβαίνει τα γεωγραφικά όρια του αθηναϊκού κράτους, αντικατοπτρίζοντας την ενδοστρεφή πολιτική της τυραννίας.

Δίδραχμον

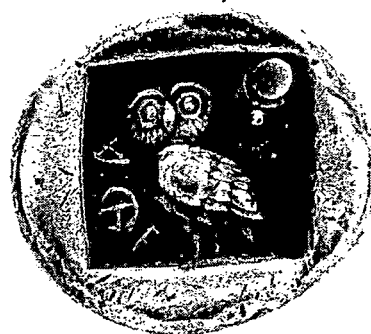

Τετράδραχμον

520 - 480 π.Χ.

Στην αρχή της τελευταίας εικοσαετίας του 6^{ου} αιώνα π.Χ., και για ορισμένους μελετητές αργότερα, σε συνάφεια με τη δημοκρατία που τότε εγκαθιδρύεται (Κλεισθένης), το σχήμα εγκαταλείπεται και στο προσκήνιο εμφανίζονται τα τετράδραχμα με την κεφαλή της παρθένου Αθηνάς στις πρόσθιες όψεις και το ιερό πτηνό της, τη γλαύκα, στις οπίσθιες.

Η αλλαγή είναι καθοριστικής σημασίας αφού η αθηναϊκή νομισματοκοπία έως το τέλος της παραγωγής της (1^{ος} αιώνας π.Χ.) θα ακολουθήσει αυτή τη θεματογραφία. Για πέντε αιώνες οι γλαύκες θα γνωρίσουν πρωτοφανή διάδοση και θα αποτελέσουν μαζί με τις τους στατήρες της Αιγίνης (*χελώναι*) και τους πώλους της Κορίνθου, ένα από τα τρία διεθνή νομίσματα της ελληνικής αρχαιότητας των κλασικών χρόνων.

Τετράδραχμον

479 - 406 π.Χ.

Από τα τέλη των Μηδικών, κυρίως όμως από τη χρονολογία μεταφοράς του ταμείου της Αθηναϊκής Συμμαχίας από τη Δήλο στην Αθήνα (454 π.Χ.) έως την υποταγή στους Σπαρτιάτες η πόλη της Παλλάδος, θαλασσοκράτειρα στην ανατολική Μεσόγειο, θα εκδώσει με τον άργυρο του Λαυρίου πλήθος νομισμάτων. Στην πλειονότητά τους ήταν τετράδραχμα για την αντιμετώπιση των εξόδων της αυτοκρατορίας στις πολεμικές της αναμετρήσεις καθώς και για την κάλυψη των δαπανών των περικλειών οικοδομημάτων κυρίως στην Ακρόπολη των Αθηνών.

Το κλαδί ελιάς, που προστίθεται από την αρχή της περιόδου στο κράνος της θεάς, οπωσδήποτε διατηρώνει τη συμβολή της στην ήττα των περσών εισβολέων, ενώ η *μήνη* (μισοφέγγαρο) δίπλα στη γλαύκα υποδηλώνει πιθανότητα το νυκτόβιο χαρακτήρα του πτηνού.

Η έκδοση δεκαδράχμων την επαύριο της νίκης του Κίμωνος στον Ευρυμέδοντα ποταμό (467 π.Χ.) απηχεί οπωσδήποτε την ευρωστία του αθηναϊκού κράτους στην περίοδο της δόξας του.

Τετράδραχμον

Στους δύσκολους όμως χρόνους μετά την αποτυχία της σικελικής εκστρατείας (404 π.Χ.) και την εξάντληση των αργυροφόρων κοιτασμάτων του Λαυρίου, η πόλη αναγκάζεται να χυτεύσει το πολύτιμο μέταλλο των επτά αγαλμάτων Νικών του Παρθενώνος και να κόψει χρυσά νομίσματα (στατήρες, δραχμές, τριώβολα, διώβολα,

οβολούς, ημιωβόλια). Παράλληλα κυκλοφορούν και υπόχαλκα τετράδραχμα (χάλκινη ψύχα με επένδυση αργύρου, τα *πονηρά χαλκία* του Αριστοφάνη) που επιβεβαιώνουν την έλλειψη αργύρου.

4^{ος} και 3^{ος} αιώνας π.Χ.

ο 4^{ος} και 3^{ος} αιώνας σημειώνουν ταυτόχρονα συνέχεια και αλλαγή. Τα «κούτσουρα» που κυκλοφορούν - νεωτερική περιπαικτική ονομασία των τετραδράχμων με το παχύ πέταλο και το ακανόνιστο σχήμα - επαναλαμβάνουν τη θεματογραφία του προηγούμενου αιώνα με τις διαφοροποιήσεις, ωστόσο της εποχής. Η περιεκτικότητα εντούτοις σε άργυρο αποκαθίσταται. Ακολουθώντας τον Αλέξανδρο Γ' τα τετράδραχμα αυτά των Αθηνών θα φθάσουν έως τον Ινδό ποταμό, για να περιοριστούν αμέσως μετά στη χερσόνησο του Αίμου.

Το πνεύμα των καιρών αντικατοπτρίζει η έκδοση (από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ.) και χάλκινων υποδιαιρέσεων, ενώ στις δύσκολες ώρες η πόλη θα αναγκαστεί να απογυμνώσει το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς στην Ακρόπολη και να κόψει για δεύτερη φορά χρυσό νόμισμα.

Από τον ιερό βράχο της Ακροπόλεως των Αθηνών προέρχεται "ο θησαυρός" που έφεραν στο φως οι μεγάλες ανασκαφές το 1886. απεκρίφθη το 479/8 π.Χ. και αποτελείτο από 62 αργυρά νομίσματα. Βρέθηκε νοτιοδυτικά του Ερεχθείου και στο ίδιο στρώμα με τα νομίσματα αποκαλύφθηκαν μαρμάρινες αναθηματικές κόρες εξαιρετα δείγματα αργαϊκής τέχνης, κομμάτια επιγραφών και πήλινα αντικείμενα. Τα νομίσματα του θησαυρού, τα οποία αποτελούν ευλαβική προσφορά σε κάποιο ιερό της Ακροπόλεως έχουν καθαρά ίχνη καταστροφής από τη φωτιά του 480 π.Χ. προκάλεσαν οι Πέρσες στον ιερό βράχο, την εποχή της ναυμαχίας της Σαλαμίνας. Η σύνθεση

είναι ενδιαφέρουσα γιατί περιλαμβάνει τις πρώτες Αθηναϊκές κοπές και υποδιαιρέσεις από τετράδραχμα μέχρι τριώβολα.

Η Εύβοια μέσα από τα νομίσματά της

Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας και η γεωμορφολογική σύσταση της υπήρξαν οι δύο καθοριστικοί παράγοντες που συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του νησιού. Η Εύβοια, ή Μάκρις όπως αναφέρεται από το Στράβωνα για την επιμήκη μορφή της, αποτελεί τη φυσική ασπίδα για τις ακτές της Φθιώτιδας, Βοιωτίας και Αττικής, καθόσον εκτείνεται παράλληλα προς την ανατολική Στερεά Ελλάδα, από τον Παγασητικό κόλπο έως το Σούνιο. Στο ενδιάμεσο δημιουργείται ένα στενό αλλά ασφαλές θαλάσσιο πέρασμα, ο Ευβοϊκός κόλπος. Ο πορθμός του Ευρίπου στο μέσο του Ευβοϊκού κόλπου, ήταν από αρχαιοτάτων χρόνων το σταυροδρόμι - πέρασμα από τον ελλαδικό κορμό προς το νησιωτικό Αιγαίο και την Ανατολή.

Ίχνη ανθρώπινης δραστηριότητας έχουν διαπιστωθεί ήδη από την Παλαιολιθική και Μεσολιθική Εποχή στην περιοχή της Νέας Αρτάκης, ενώ κατά τη Νεολιθική Εποχή πληθαίνουν τα δείγματα και στην Εποχή του Χαλκού η Εύβοια παρουσιάζει γενικά μεγάλη άνθηση. Οι πρόσφατες ανασκαφές στην παραθαλάσσια περιοχή της Μάνικας, βόρεια της Χαλκίδας, αποκάλυψαν ένα εκτεταμένο οικιστικό κέντρο που ακμάζει την εποχή αυτή. Τα πλούσια ευρήματα της Μάνικας - κεραμικά, μεταλλικά σκεύη και εργαλεία, λίθινα ειδώλια - μαρτυρούν ότι υπήρχαν στενές εμπορικές σχέσεις με τις Κυκλάδες, το βόρειο Αιγαίο και τις μικρασιατικές ακτές. Πριν όμως από τα τέλη της 3ης χιλιετίας και ενώ ο οικισμός της Μάνικας περιορίζεται, αναπτύσσεται ο πλούσιος οικισμός της Ξερόπολης - Λευκαντί στα νότια της Χαλκίδας και σε ίση απόσταση από την Ερέτρια.

Έχουν ανασκαφεί σημαντικοί θολωτοί τάφοι της Μυκηναϊκής Εποχής όλη ην έκταση της Εύβοιας. Η διασπορά των τάφων αυτών σε συνδυασμό με τη γεωμορφολογική σύσταση του νησιού - οι ορεινοί όγκοι της κάνουν δύσκολη την επικοινωνία - μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι η Εύβοια την εποχή αυτή ήταν χωρισμένη σε μικρά βασίλεια. Στα τέλη της 12^{ης} χιλιετίας και τις αρχές της 11^{ης} ο μυκηναϊκός κόσμος της Εύβοιας, όπως άλλωστε και της Ελλάδος, παρακμάζει. Στην παρακμή αυτή συνετέλεσε και η μετακίνηση των ελληνικών φύλων μέσα στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο. Φαίνεται ότι από τους Αιολείς της Θεσσαλίας αποσχίστηκε το αιολόφωνο φύλο των Αβάντων και κατέκλυσε όλη σχεδόν την Εύβοια κατά τον 11^ο αιώνα π.Χ. Ο νέος πληθυσμός που προέκυψε κατά την πρώιμη αυτή Εποχή του Σιδήρου δεν είχε πια δεσμούς με τα μυκηναϊκά κέντρα. Στα τέλη του 9^{ου} αιώνα π.Χ. σε όλο τον ελλαδικό και νησιωτικό χώρο παρατηρείται μια έντονη αναταραχή που οδήγησε στην ανατροπή της παλιάς πατριαρχικής κοινωνίας και την ίδρυση νέων, οχυρωμένων πλέον οικισμών. Τότε, πιθανότατα, εισέβαλαν στην Εύβοια οι Ίωνες, οι οποίοι ανάγκασαν τους Αβαντες να καταφύγουν στα νησιά του Αιγαίου και τη μικρασιατική ακτή.

Την εποχή αυτή έχουμε νέους οικισμούς στη Χαλκίδα και την Ερέτρια. Στη νότια Εύβοια, τα Στύρα και η Κάρυστος κατοικούνται από τους Δρύορες. Κατά τον 9^ο αιώνα π.Χ. η Χαλκίδα και το Λευκαντί εξελίχθηκαν σε μεγάλα μεταλλουργικά κέντρα. Η Χαλκίδα, πιθανότατα, οφείλει το όνομά της σε εργαστήρια χαλκού τα οποία υπήρχαν στην περιοχή της. Τα πλούσια κτερίσματα των τάφων που βρέθηκαν στο Λευκαντί - χρυσοί σφηκωτήρες για τα μαλλιά, χρυσοί δίσκοι στο στήθος, χρυσά επιστήθια κοσμήματα και περιδέραιο από χρυσό και φαγεντιανή, καθώς ακόμη και περόνες χάλκινες, σιδερένιες και επιχρυσωμένες - μας δίνουν την εικόνα μιας κοινωνίας που ευημερεί. Η

ελληνική κοινωνία είναι ακόμη αγροτική και η Εύβοια είναι ιδιαίτερα εύφορη, συγχρόνως όμως επιδίδεται στο εμπόριο και τα υπερπόντια ταξίδια, που της προσπορίζουν πλούτη και ευημερία.

Στους πρώτους αιώνες της χιλιετίας, οι Ευβοείς συνδέονταν στενά με την Αθήνα. Η συμμετοχή άλλωστε των Αθηναίων και των Ιώνων της Εύβοιας στην αμφικτυονία των Δελφών ως ενιαίας φυλετικής κοινότητας με το όνομα Ίωνες, σημαίνει ότι τον καιρό που συγκροτήθηκε η αμφικτυονία, η Αττική και το ιωνικό τμήμα της Εύβοιας αποτελούσαν ένα ενιαίου φυλετικού χαρακτήρα κράτος, οι πολίτες του οποίου εκαλούντο Ίωνες. Από την αρχή όμως του Η' αιώνα, οι ομοσπονδιακοί δεσμοί φαίνεται ότι ήσαν χαλαροί και οι Ευβοϊκές πόλεις διατηρούσαν παράλληλα στενές επαφές με τη Θεσσαλία και τις Κυκλάδες. Από την εποχή που αποκόπηκαν από την Αθήνα στράφηκαν αποκλειστικά προς τις Κυκλάδες και τις μακρινές θάλασσες.

Στα τέλη του 9^{ου} αιώνα π.Χ. οι Ευβοείς έμποροι δημιούργησαν πρακτορεία στην Ανατολή (Ταρσό και Al Mina), με πρόθεση να συστηματοποιήσουν τις εμπορικές επαφές ανάμεσα στις ευβοϊκές πόλεις που διέθεταν μεταλλουργικά εργαστήρια και στις χώρες της Ανατολής που διέθεταν μέταλλα. Ευβοείς και Ρόδιοι έμποροι εκτελούσαν το διαμετακομιστικό εμπόριο μετάλλου από την Ανατολή προς το Αιγαίο και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην τεχνική πρόοδο της εποχής με την ανάπτυξη της δευτερογενούς παραγωγής, όπως τις μεταλλικές κατασκευές. Οι εισαγωγές με τον καιρό αυξάνονται και οι υπερπόντιοι δρόμοι επικοινωνίας σταθεροποιούνται. Δεν είναι, βέβαια, σαφές αν πρώτοι άρχισαν οι Φοίνικες και ακολούθησαν οι Ευβοείς ή εάν η πρωτοβουλία των περιηγήσεων προήλθε από αυτούς. Και στις δύο περιπτώσεις φορείς της πρωτοπορίας υπήρξαν οι Ευβοείς, οι οποίοι ως το τέλος του 8^{ου} αιώνα είχαν επιτύχει μια απόλυτα σταθερή επικοινωνία με την Κύπρο και της ακτές της Φοινίκης. Οι εισαγωγές από αυτές τις

περιοχές είναι κυρίως αντικείμενα από φαγεντιανή ή μέταλλο, πιθανότατα είναι τα “αθύρματα” που αναφέρει ο Όμηρος ότι οι Φοίνικες πουλούσαν στα ελληνικά νησιά, στα οποία εισέπλεαν.

Παράλληλα, όμως, με την Ανατολή η ανάπτυξη του εμπορίου οδήγησε τους Ευβοείς και στη Δύση, όπου ίδρυσαν πολλές και σημαντικές αποικίες. Πρώτος σταθμός είναι οι Πιθηκούσες, ένα μικρό νησί στην είσοδο του κόλπου της Νεαπόλεως, το οποίο έγινε γρήγορα το ορμητήριο για τις απέναντι ακτές της Δ. Ιταλίας. Αποικίστηκαν η Κύμη, το Ρήγιον, η Ιμέρα και άλλες σημαντικές πόλεις. Οι αποικίες της Δύσης είχαν καταξοχήν αγροτικό χαρακτήρα αλλά και εμπορικό, όπως τη μεταφορά εμπορευμάτων από και προς το Αιγαίο. Ωστόσο η έκταση που πήρε ο ευβοϊκός αποικισμός και οι θέσεις των αποικιών δείχνουν ότι το κίνητρό τους υπήρξε η γεωργική αποκατάσταση ενός πλήθους ακτημόνων. Στον οικισμό των Πιθηκουσών οι Ευβοείς άποικοι ζούσαν, όπως δείχνουν οι ανασκαφές, αρμονικά με τους Φοίνικες αποίκους, το ίδιο άλλωστε συνέβαινε και στην ΑΙ Μίνα, το αρχαίο Ποσιδειον, όπως ταυτίζεται από πολλούς.

Στις αρχές του 8^{ου} αιώνα π.Χ., οι Ερετριείς αποίκησαν την Κέρκυρα, από όπου όμως διώχθηκαν από τους Κορίνθιους στα 738 π.Χ. Στα τέλη του αιώνα Χαλκιδείς αποίκησαν τη Χαλκιδική. Πρώτοι οι Ευβοείς ίδρυσαν αποικίες στη Β.Α. Ελλάδα: Πύδνα, Μεθώνη, Δίο (στα παράλια του Θερμαϊκού κόλπου), Όλυνθο, Τορώνη (στη Σιθωνία), Μένδη, Δίκαια, στη σημερινή Κασσάνδρα, Παντικάπαιον, Φαναγόρεια στη Χερσόνησο της Κριμαίας.

Από την αρχή του 7^{ου} αιώνα π.Χ. οι Χαλκιδείς και οι Ερετριείς χάνουν τα πρωτεία που είχαν προηγουμένως στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου. Τούτο οφείλεται αφενός μεν στην εμπλοκή τους σε μια σειρά παρατεταμένων πολέμων, αφετέρου δε στον ανταγωνισμό

της Κορίνθου, της οποίας η γεωγραφική θέση ήταν πλεονεκτικότερη ως προς τη Δύση.

Ο Ληλάντιος πόλεμος μεταξύ Χαλκιδέων και Ερετριέων, που χώρισε τον αρχαίο κόσμο σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα έγινε για τη θαλάσσια κυριαρχία και τα εμπορικά συμφέροντα των δυο πόλεων. Παρόλο ότι πόλεμος έληξε με νίκη της Χαλκίδας, τα αρχαιολογικά δεδομένα μας δείχνουν ότι η Χαλκίδα παρακμάζει μετά τον πόλεμο, ενώ η Ερέτρια διατηρεί τη θέση της. Είναι προφανές ότι το υπερπόντιο εμπόριο είχε μεγαλύτερη σημασία για τη Χαλκίδα, η οικονομία της οποίας υπέστη μεγάλη ζημιά από τον πόλεμο, ενώ η ζημιά που υπέστη η Ερέτρια ήταν περιορισμένη και ξεπεράστηκε πιο εύκολα.

Απόρροια της έκτασης που πήρε το εμπόριο στους ιστορικούς χρόνους είναι η επινόηση και κοπή νομίσματος με τη μορφή του κέρματος και με σταθερή αξία για διευκόλυνση των συναλλαγών. Οι παλιές μέθοδοι συναλλαγής, όπως είναι η εις είδος ανταλλαγή ή το ζύγισμα χυμάτων χαλκού, των γνωστών μας πελέκεων, εγκαταλείπονται. Νομίσματα πρωτοεμφανίστηκαν στην περιοχή του ανατολικού Αιγαίου, όπως δείχνουν οι ανασκαφές του Αρτεμισίου της Εφέσου και έχουν ως τόπο καταγωγής τους την Ιωνία και την Λυδία, ήδη από το β' μισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Από εκεί έφθασαν στην κεντρική Ελλάδα γύρω στο 578 π.Χ. Οι πρώτες πόλεις που έκοψαν νομίσματα είναι η Αίγινα και αμέσως μετά η Αθήνα, η Κόρινθος, η Χαλκίδα και η Ερέτρια. Η κοπή κερματοφόρου νομίσματος με σταθερή αξία προϋποθέτει πόλεις αφενός μεν με ισχυρή κεντρική εξουσία και αφετέρου προηγμένες οικονομικά, με ανεπτυγμένο εμπόριο και βιομηχανία. Τον ευβοϊκό σταθμητικό κανόνα για το ζύγισμα των πολύτιμων μετάλλων έφεραν οι Ευβοείς από την Ιωνία και πιθανότατα από τη Σάμο στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. Πρόκειται για την ελαφρά Ασσυροβαβυλωνιακή μνά, της οποίας ο σίκλος ζύγιζε 130 κόκκους,

δηλαδή 8.424 γραμμάρια, με την οποία ζύγιζαν τα αργυρά τους νομίσματα αυξάνοντάς την σε 135 κόκκους, δηλαδή, 8.747 γραμμάρια.

Η πλούσια νομισματοκοπία των ευβοϊκών πόλεων αντλεί τα θέματά της κυρίως από τη χλωρίδα και την πανίδα του νησιού, τα προϊόντα, αλλά και τη λατρεία των θεών και ηρώων. Πρόκειται για πραγματικά έργα τέχνης εφάμιλλα αυτών της μεγάλης γλυπτικής, που οι άγνωστοι αρχαίοι καλλιτέχνες φιλοτέχνησαν με εξαιρετική ευαισθησία.

Στην Εύβοια κόπηκαν νομίσματα σε τρεις διαφορετικές περιόδους, που χωρίζονται μεταξύ τους από μεγάλα χρονικά διαστήματα όταν, όπως φαίνεται, δεν κόπηκε κανένα νόμισμα. Είναι γνωστό ότι τρεις πόλεις της Εύβοιας – η Χαλκίδα, η Ερέτρια και η Κάρυστος – έκοψαν νομίσματα από το γ' τέταρτο του 6^{ου} αιώνα π.Χ. για να συναγωνιστούν την ανάπτυξη της γειτονικής πόλης των Αθηνών, ενώ η τέταρτη πόλη, η «πολυστάφυλος» Ιστιαία του Ομήρου, έκοψε νομίσματα πολύ αργότερα μετά τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

Οι αρχαϊκές κοπές της Χαλκίδας μοιάζουν με αυτές των Αθηνών. Τα πρώτα χαλκιδικά νομίσματα που απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη τέθριππο σε μετωπική παράσταση και στην οπίσθια έγκοιλο τετράγωνο, μας θυμίζουν τα Warpenmünzen, τα λεγόμενα εραλδικά νομίσματα των Αθηνών, και χρονολογούνται πιθανότατα γύρω στο 540 π.Χ. Σ' αυτές τις πρώιμες κοπές οι στατήρες της Χαλκίδας έχουν το ίδιο βάρος με τα τετράδραχμα των Αθηνών, με τη διαφορά ότι υποδιαιρούνται σε τρίτα (τρίτο και έκτο στατήρα), υποδιαιρέσεις που είχαν και οι αποικίες στη Σικελία (Νάξος, Ζάγκλη και Ιμέρα) την ίδια εποχή. Μια μεταγενέστερη κοπή που αποδίδεται επίσης στη Χαλκίδα, πρόκειται για το μοναδικό στατήρα που απεικονίζει γυναικείο κεφάλι στην εμπρόσθια όψη και τέθριππο σε έγκοιλο τετράγωνο στην οπίσθια. Και το νόμισμα αυτό μας θυμίζει επίσης τα Warpenmünzen και τις

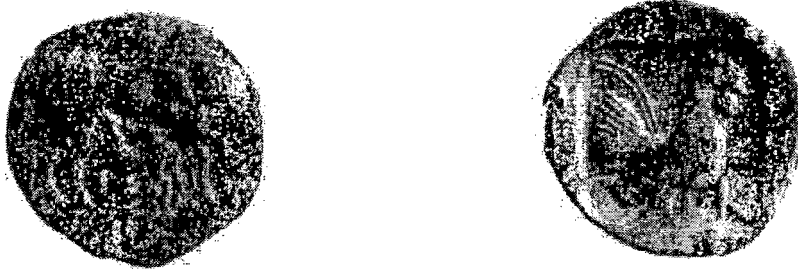

πρωιμότατες γλαύκες των Αθηνών που χρονολογούνται γύρω στα 530-520 π.Χ. Η επιρροή της Αθήνας στη Χαλκίδα φαίνεται περισσότερο, όμως, από μια μεταγενέστερη κοπή όπου ο στατήρας γίνεται τετράδραχμο και έχει ως υποδιαίρεσή του το δίδραχμο. Απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο αετός που πετάει προς δεξιά ή αριστερά και στον οπισθότυπο τροχός σε έγκοιλο τετράγωνο. Ο τροχός της κοπής αυτής είναι πιθανότατα μία ανάμνηση του πρωιμότερου νομίσματος της πόλης αυτής με παράσταση τεθρίππου. Σε μερικές μεταγενέστερες κοπές προστίθεται μεταξύ των ακτίνων του τροχού η επιγραφή ΨΑΛ, του χαλκιδικού αλφαβήτου.

Ανάλογη με την αρχαϊκή νομισματοκοπία της Χαλκίδας είναι και αυτή της Ερέτριας. Τα πρώτα της νομίσματα με την παράσταση μοσχαριού στην εμπρόσθια όψη και της σουπιάς στην οπίσθια, άρχισαν να κόβονται γύρω στα 525 π.Χ., είναι δηλαδή σύγχρονα με αυτά της Χαλκίδας, τα Warrenmünzen και τις αρχαϊκές γλαύκες των Αθηνών.

Μετά τη Χαλκίδα και την Ερέτρια έκοψε και η Κάρυστος νομίσματα στο γ' τέταρτο του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Στις αρχαϊκές κοπές της απεικονίζεται στην εμπρόσθια όψη αγελάδα που στρέφει το κεφάλι της προς τα πίσω και στην οπίσθια αλέκτορας σε έγκοιλο τετράγωνο. Μία άλλη αρχαϊκή κοπή που χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ., είναι το δίδραχμο με την παράσταση της αγελάδας που θηλάζει τα μικρά της στην εμπρόσθια όψη, και του αλέκτορα στην οπίσθια. Η παράσταση της αγελάδας και του αλέκτορα συνεχίστηκε και στις κοπές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. σε πιο εξελιγμένη μορφή σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής. Η υιοθέτηση της παράστασης της αγελάδας ως του κατεξοχόν νομισματικού τύπου, παραπέμπει αφενός μεν στην πλούσια κτηνοτροφία του νησιού, αφετέρου δε και σε κάποιας μορφής εξάρτηση της Κάρυστου από την Ερέτρια. Ο αλέκτορας (κήρυξ - κάρυξ από το ρήμα καρύσσω) είναι το «λαλούν σύμβολον» της πόλης, αλλά και ως

προάγγελος της αυγής ενδέχεται να είναι και ηλιακό έμβλημα. Οι ειδυλλιακές παραστάσεις που χαράσσονται στα νομίσματα, τόσο της Ερέτριας όσο και της Καρύστου, είναι επηρεασμένες από την ηρεμία της φύσης όπως την βίωνε καθημερινά ο αρχαίος κάτοικος.

Οι αρχαϊκές κοπές των ευβοϊκών πόλεων, καθώς και οι σύγχρονές τους των Αθηνών, είναι σπάνιες κοπές, που εξυπηρετούσαν τις τοπικές ανάγκες του εμπορίου και δεν κυκλοφόρησαν ευρύτερα, όπως οι μεταγενέστερες κοπές των πόλεων αυτών. Η ανεύρεσή τους όμως σε αρχαϊκούς “θησαυρούς”, τόσο στην Εύβοια, όσο και εκτός αυτής, σε μια γεωγραφική περιοχή που ορίζεται Ν.Δ. της Εύβοιας, στη γειτονική Αττική και τα Ισθμια, καθώς και σ’ αυτούς που ταξίδεψαν στην Ανατολή (Φοινίκη, Αίγυπτο) αλλά και στη Δύση, για τις ανάγκες του εμπορίου, είναι σχετικά περιορισμένη, σημαντική όμως για τη μελέτη της κυκλοφορίας των νομισμάτων αυτών στους αρχαϊκούς χρόνους.

Νομίσματα της Χαλκίδας και της Ερέτριας κυκλοφορούν παράλληλα με αυτά των Αθηνών και πρωτοεμφανίζονται σε “θησαυρούς” που θάβονται στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Στην Εύβοια έχουν βρεθεί τρεις “θησαυροί” με αρχαϊκά νομίσματα: 1) Ο “θησαυρός” Εύβοια - 1935, αποτελείται από 4 τετράδραχμα της Χαλκίδας (του τύπου αετός και τροχός) και δύο δίδραχμα Warpenmünzen με χρονολογία απόκρυψης γύρω στα 530-510 π.Χ., 2) Ο “θησαυρός” Ερέτρια - 1870, αποτελείται από τετράδραχμα και δίδραχμα Ερέτριας καθώς και αρχαϊκές γλαύκες Αθηνών, με χρονολογία απόκρυψης γύρω στα 500-480 π.Χ., και 3) Ο

“θησαυρός” Πασά Κύμης - 1883, το σημερινό χωριό Άγιος Βλάσιος, είναι παρόμοιας σύνθεσης και χρονολογίας απόκρυψης με αυτόν της Ερέτριας.

Από η μελέτη των “θησαυρών” αυτών προκύπτει ότι το νομισματοκοπείο της Χαλκίδας εμφανίζεται στους “θησαυρούς” από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ., ενώ αυτό της Ερέτριας έχει μεγαλύτερη παρουσία στους “θησαυρούς” του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Παρατηρούμε ακόμη ότι τα αρχαϊκά νομίσματα κυκλοφορούσαν σε περιορισμένο αριθμό και μόνον στην Κεντρική Εύβοια (Χαλκίδα - Ερέτρια - Κύμη). Η νότιος και βόρειος Εύβοια είναι αποκομμένες από την κεντρική. Οι ορεινοί όγκοι που διασχίζουν το νησί, σε όλη του την έκταση δυσκολεύουν οπωσδήποτε την επικοινωνία των πόλεων μεταξύ τους.

Εκτός Ευβοίας έχουν βρεθεί επίσης τρεις “θησαυροί”. Ο πρώτος στην Αθήνα - 1888 αποτελείται από αρχαϊκά νομίσματα της Ερέτριας και Warpenmünzen με χρονολογία απόκρυψης περί τα 525-515 π.Χ., ο δεύτερος στην Ελευσίνα - 1883 έχει παρόμοια σύνθεση και χρονολογία απόκρυψης με τον προηγούμενο και ο τρίτος στα Ίσθμια της Κορίνθου - 1954 με χρονολογία απόκρυψης γύρω στα 480 π.Χ. Ο “θησαυρός” της Κορίνθου εκτός από τα αρχαϊκά νομίσματα της Ερέτριας, περιέχει και αρχαϊκούς στατήρες Αίγινας, Κορίνθου, Σικυώνος, Άργους, Τεγέας και Νάξου. Είναι φυσικό ένας “θησαυρός” που κυκλοφόρησε στην Πελοπόννησο να περιλαμβάνει κοπές της Αίγινας και των πελοποννησιακών πόλεων, ενώ η παρουσία νομισμάτων της Νάξου δεν μας εκπλήσσει, δεδομένου ότι είναι γνωστοί οι δεσμοί της Ερέτριας με τις Κυκλάδες από τον 8^ο ήδη αιώνα. Είναι εμφανές ότι στους “θησαυρούς” αυτούς από τις ευβοϊκές πόλεις μόνον το νομισματοκοπείο της Ερέτριας εκπροσωπείται και στους τρεις, ενώ από το “θησαυρό” Ίσθμια απουσιάζουν τα Warpenmünzen των Αθηνών. Από τα ανωτέρω συμπεραίνουμε ότι τα νομίσματα της Ερέτριας είχαν

μεγαλύτερη κυκλοφορία σε “θησαυρούς” της εποχής εκτός των ορίων του νησιού.

Οι “θησαυροί”, πάλι, με αρχαϊκά ευβοϊκά νομίσματα τα οποία ταξίδεψαν δια μέσου του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου προς την Ανατολή έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για τέσσερις “θησαυρούς” που βρέθηκαν στη Φοινίκη και την Αίγυπτο με χρονολογία απόκρυψης τον 5^ο αιώνα π.Χ. Οι “θησαυροί” αυτοί είναι σημαντικοί γιατί μας δίνουν πολλά στοιχεία για τη μελέτη της κυκλοφορίας των αρχαϊκών νομισμάτων. Είναι κατεξοχήν ευρήματα αποθησαυρισμού, εφόσον κατά κανόνα συνοδεύονταν από μεγάλες ποσότητες αργύρου και κοσμήματα, έχουν δηλαδή συλλεγεί ως πολύτιμα μέταλλα, σε περιοχές που εισήγαν, μάλλον, άργυρο. Χαρακτηριστική είναι η ποικιλία των νομισματοκοπειών που εκπροσωπούνται. Εκτός των ευβοϊκών νομισμάτων, υπάρχουν αυτά των σικελικών πόλεων, Θρακομακεδονικά, Ακάνθου, Θάσου, Warpenmünzen, Αιγίνης, Κορίνθου, Κυκλάδων κ.λ.π., τα οποία έφθασαν στην Ανατολική Μεσόγειο δια της θαλάσσιας οδού. Από τα ευβοϊκά νομισματοκοπεία αντιπροσωπεύονται εκείνα της Ερέτριας, και στους τέσσερις “θησαυρούς”, της Χαλκίδας σε δύο και της Καρύστου μόνο στο “θησαυρό” Asyut, που βρέθηκε το 1969 στην αρχαία Λυκόπολη, 300 χιλιόμετρα νοτίως του Καΐρου. Είναι η πρώτη φορά που νομίσματα της Καρύστου βρίσκονται σε αρχαϊκούς “θησαυρούς”. Η δυναμική παρουσία του νομισματοκοπείου της Ερέτριας στους αρχαϊκούς “θησαυρούς” είναι ανάλογη της σπουδαιότητας της πόλης την εποχή αυτή.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τετράδραχμο της Καρύστου από το “θησαυρό” Asyut. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται αγελάδα που στέκεται προς αριστερά και γυρίζει το κεφάλι της για να ξύσει το λαιμό της με την οπλή του ποδιού της, ενώ στη ράχη της κάθεται ένα

πουλί. Κάτω, μεταξύ των ποδιών της αγελάδας, η επιγραφή ΚΑΡ και στην οπίσθια όψη έγκοιλο τετράγωνο. Ανεπίγραφο νόμισμα με την ίδια παράσταση, είχε παλαιότερα αποδώσει ο Jenkins στην πόλη Δίκαια της Μακεδονίας. Η ανεύρεση όμως του ενεπίγραφου νομίσματος στο “θησαυρό” Asyut καθιστά πιθανότερη την απόδοσή του στη μητρόπολη Ερέτρια, από όπου πήρε τον τύπο η Κάρυστος, παρά στη Δίκαια. Το νόμισμα αυτό της Καρύστου χρονολογείται στο τελευταίο τρίτο του 6^{ου} αιώνα π.Χ.

Παρόμοια εικόνα με τους “θησαυρούς” της Ανατολής έχει και αυτός από τον Τάραντα της Καλαβρίας - 1874 με χρονολογία απόκρυψης τον 5^ο αιώνα π.Χ. Μεταξύ των νομισμάτων του ευρήματος αυτού ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο στατήρας που απεικονίζει στην εμπρόσθια όψη ασπίδα βοιωτικού τύπου επί της οποίας είναι ανάγλυφο το γράμμα Χ και στην οπίσθια τροχό με τέσσερις ακτίνες μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο. Ο συνδυασμός όμως του τροχού - παράσταση που απεικονίζεται, όπως είδαμε σε παλαιότερες κοπές της Χαλκίδας - με το γράμμα Χ του χαλκιδικού αλφαβήτου, καθώς και το γεγονός ότι ο στατήρας έχει κοπεί σύμφωνα με τον ευβοϊκό σταθμητικό κανόνα, κάνουν πιθανότερη την απόδοση του νομίσματος αυτού στο νομισματοκοπείο της Χαλκίδας παρά της Βοιωτίας. Ο C. Kraay επισημαίνει άλλωστε την ομοιότητά του νομίσματος αυτού με τα Warrenmünzen και τις αρχαϊκές γλαύκες των Αθηνών.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι τα αρχαϊκά νομίσματα της Εύβοιας είναι κοπές σπάνιες που κυκλοφόρησαν ως επί το πλείστον σε “θησαυρούς” μαζί με τις αρχαϊκές γλαύκες και τα Warrenmünzen των Αθηνών.

Το τέλος της αρχαϊκής νομισματοκοπίας της Χαλκίδας θα πρέπει να σήμανε το έτος 506 π.Χ., όταν η Αθήνα τιμωρώντας τη Χαλκίδα, εξεστράτευσε εναντίον της, διέλυσε την πολιτεία των

Ιπποβοτών και εγκατέστησε στην πόλη 4.000 κληρούχους. Είχε προηγηθεί συνεργασία της Χαλκίδας με τη Θήβα και τους Λακεδαιμόνιους προκειμένου να εμποδίσουν την εδραίωση της Δημοκρατίας στην Αθήνα. Ανάμνηση του γεγονότος αυτού, πιθανότατα, είναι η κοπή που αναφέραμε παραπάνω, η οποία απεικονίζει ασπίδα βοιωτικού τύπου στην οποία είναι ανάγλυφο το γράμμα Χ και τροχός σε έγκουλο τετράγωνο.

Στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. η Αθήνα αναδείχθηκε σε μεγάλη πολιτική και οικονομική δύναμη, που κυριαρχούσε απόλυτα στο Αιγαίο, από την Εύβοια έως τα μικρασιατικά παράλια και από τη χερσόνησο της Χαλκιδικής έως τη Ρόδο.

Η επεκτατική πολιτική της, όπως είναι φυσικό, δεν επέτρεψε στις ευβοϊκές πόλεις να απομακρυνθούν από την επιρροή της. Αμέσως μετά την ήττα των Αθηναίων στη μάχη της Κορώνειας εναντίον των Βοιωτών το 446 π.Χ., οι Ευβοείς αποστάτησαν με υποκινητές πιθανότατα τους ολιγαρχικούς εξορίστους που είχαν πολεμήσει στην Κορώνεια. Η κατάσταση που δημιουργήθηκε ήταν για την Αθήνα πολύ σοβαρή. Ο ίδιος ο Περικλής αναγκάστηκε να κινηθεί εναντίον της Εύβοιας με πενήντα τριήρεις και πέντε χιλιάδες οπλίτες, να υποτάξει τις πόλεις και να τις επαναφέρει στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Στους κατοίκους της Ιστιαίας δε φέρθηκε ιδιαίτερα σκληρά, επειδή είχαν σκοτώσει τους άνδρες αττικού πλοίου που είχαν αιχμαλωτίσει. Τους έδιωξε από τη χώρα τους και μοίρασε τις γαίες τους σε δύο χιλιάδες Αθηναίους κληρούχους, τους οποίους εγκατέστησε στον Ωρεό, που έως τότε ήταν δήμος της Ιστιαίας. Είχε προηγηθεί η εκστρατεία των Αθηναίων υπό τον Κίμωνα εναντίον της Κάρυστου το 447 π.Χ. Με πολύ δυσκολία οι Αθηναίοι κυριεύσαν την Κάρυστο και την έφεραν στην Αθηναϊκή Συμμαχία.

Τη δύσκολη κατάσταση στην οποία βρέθηκαν οι πόλεις αντικατοπτρίζουν οι γραπτές συμφωνίες, τα ψηφίσματα, στα οποία οι συμμαχικές πόλεις υποχρεώθηκαν να εκδώσουν με τα οποία ορκίζονταν πίστη στη συμμαχία. Στην έκδοση ενός τέτοιου ψηφίσματος εξαναγκάστηκε και η Χαλκίδα το 446/5 π.Χ., όπως άλλωστε και πολλές άλλες πόλεις, οι Ερυθρές, η Μίλητος, η Κολοφώνα, η Σάμος.

Ένα άλλο μέτρο που δείχνει το στενό εναγκαλισμό της Αθήνας προς τις συμμαχικές πόλεις είναι το ψήφισμα, με το οποίο οι Αθηναίοι επιβάλλουν το αθηναϊκό νόμισμα και τα αττικά μέτρα και σταθμά. Η παραγωγή αργυρών νομισμάτων απαγορεύτηκε και τα νομισματοκοπεία των πόλεων έκλεισαν. Την εφαρμογή του ψηφίσματος, που χρονολογείται μεταξύ των ετών 450/446 π.Χ., ανέλαβαν οι «άρχοντες των Αθηναίων» που βρίσκονταν σε κάθε πόλη ή, σε περίπτωση που δεν υπήρχαν, οι τοπικές αρχές. Τα τοπικά νομίσματα έπρεπε να αντικατασταθούν από αττικό νόμισμα.

Το ψήφισμα όριζε ότι το νέο μέτρο θα γινόταν γνωστό με κήρυκες που θα έστελναν στις διάφορες πόλεις, υπό την επίβλεψη των στρατηγών, για να αναγγείλουν την απόφαση της Εκκλησίας του Δήμου της Αθήνας. Κάθε πόλη ήταν υποχρεωμένη να στήσει στήλη στην αγορά της με αντίγραφο του ψηφίσματος. Στην Αθήνα η στήλη τοποθετήθηκε εμπρός από το νομισματοκοπείο. Σκληρές ποινές προβλέπονταν για όσους δεν θα εκτελούσαν τις εντολές, ιδιαίτερα δε για εκείνον που θα πρότεινε την ανάκληση του ψηφίσματος, όριζε την ποινή του θανάτου. Ο Αριστοφάνης στους *Ορνιθες* παρωδεί το ψήφισμα λέγοντας: «Οι Νεφελοκοκκυγίωτες να μεταχειρίζονται τα ίδια μέτρα και σταθμά και τους ίδιους νόμους που έχουν οι Καρπάθιοι...». Πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι, όπως είναι φυσικό, η κυκλοφορία ενιαίου νομίσματος και ενιαίων μέτρων και σταθμών υπήρξε ιδιαίτερα ευνοϊκή για την ανάπτυξη του εμπορίου. Οι σύμμαχοι όμως αισθάνθηκαν

μειωμένοι από την αθηναϊκή πρωτοβουλία, η οποία μάλιστα τους επιβλήθηκε αναγκαστικά.

Την εποχή αυτή τα ευβοϊκά νομισματοκοπεία παραμένουν κλειστά και η νομισματική κυκλοφορία καλύπτεται σχεδόν στο σύνολό της από τα αθηναϊκά νομίσματα. Έχουμε τη μαρτυρία δύο “θησαυρών”: Ο πρώτος βρέθηκε μέσα σε αγγείο το 1921 στην Εύβοια και αποτελείται από 67 αθηναϊκά τετράδραχμα και ο δεύτερος προέρχεται από τις ανασκαφές της εφόρου Αγγελικής Ανδρειωμένου στην Ερέτρια το 1973 και αποτελείται από 36 τετράδραχμα, 3 δραχμές και 1 ημίδραχμο Αθηνών.

Ένας άλλος “θησαυρός” της εποχής αυτής από τη Χαλκίδα που βρέθηκε πάλι μέσα σε αγγείο το 1964, αποτελείται από 51 χάλκινα νομίσματα των σικελικών πόλεων Λεοντίνων, Ιμέρας και Συρακουσών. Ο “θησαυρός” αυτός είναι ενδεικτικός των επαφών που είχε η μητρόπολη με τις αποικίες της.

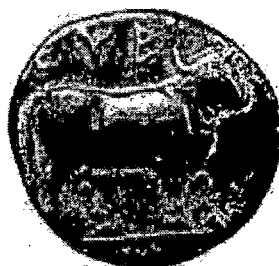
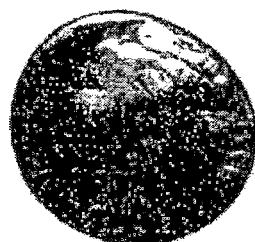
Το νομισματοκοπείο της Ερέτριας είχε παρόμοια τύχη με αυτό της Χαλκίδας. Οι αρχαϊκές κοπές της πρέπει να σταματούν το 490 π.Χ., όταν οι Πέρσες εκδικούμενοι τους Ερετριείς για τη βοήθεια που είχαν προσφέρει στις επαναστατημένες ιωνικές πόλεις, έκαψαν και λεηλάτησαν την πόλη τους. Η Ερέτρια δεν άργησε να αναλάβει και το 480 π.Χ. πήρε μέρος με επτά τριήρεις μαζί με τη Χαλκίδα και τα Στύρα στις ναυμαχίες του Αρτεμισίου και της Σαλαμίνας. Το νομισματοκοπείο της Καρύστου σταματάει την παραγωγή νομισμάτων του γύρω στα 472 π.Χ.

Την επομένη της καταστροφής του αθηναϊκού στόλου στη Σικελία οι ευβοϊκές πόλεις, αφού συμμάχησαν με τους Βοιωτούς, στο πλευρό των οποίων εμάχοντο στον πόλεμο της Κορίνθου, επαναστάτησαν πάλι κατά των Αθηνών το 411 π.Χ. Η νομισματική μαρτυρία μας πείθει ότι η πρώτη οργάνωση της Ευβοϊκής Συμπολιτείας έγινε χωρίς αμφιβολία το

375 π.Χ. Κάτω από τη θηβαϊκή επίδραση κόβονται οι πρώτοι στατήρες του Κοινού των Ευβοέων με αιγινητικό σταθμητικό κανόνα. Οι στατήρες αυτοί απεικονίζουν καθιστό ταύρο που στρέφει προς τα πίσω το κεφάλι στην εμπρόσθια όψη και το κεφάλι της νύμφης Εύβοιας και την επιγραφή ΕΥΒ στην οπίσθια. Μια άλλη κοπή απεικονίζει αντίστροφα το κεφάλι της νύμφης Εύβοιας στην εμπρόσθια όψη και τον ταύρο με την επιγραφή ΕΥΒ στην οπίσθια, ενώ στο πεδίο πάνω από τον ταύρο είναι χαραγμένα ένα ή περισσότερα τσαμπιά από σταφύλι.

Οι εσωτερικοί όμως ανταγωνισμοί της Συμπολιτείας προκάλεσαν ρήξη με τη Θήβα και προσωρινή προσέγγιση με την Αθήνα το 357 π.Χ. Οι ευβοϊκοί στατήρες αντικαθίστανται τώρα από τετράδραχμα και δραχμές αττικού σταθμητικού κανόνα με την παράσταση της κεφαλής της νύμφης Εύβοιας, ως εμπροσθότυπο, και τον ταύρο όρθιο, ως οπισθότυπο. Η παράσταση συνοδεύεται επίσης από την επιγραφή ΕΥΒ ή ΕΥΒΟΙ, που αναφέρεται στην εκδίδουσα αρχή. Είναι εμφανές ότι η παράσταση του μοσχαριού - αγελάδας είναι ένας θεματικός τύπος που επαναλαμβάνεται, τόσο στα νομίσματα των πόλεων (Ερέτριας και Καρύστου), όσο και σε αυτά της συμμαχίας και υποδηλώνει ότι η Εύβοια ήταν γενικώς πλούσια σε κτηνοτροφία είναι, δηλαδή, το «λαλούν σύμβολο» του νησιού. Την εποχή αυτή κόβονται για πρώτη φορά και χάλκινα νομίσματα.

Η πρωτεύουσα, και το νομισματοκοπείο του Κοινού των Ευβοέων, ήταν πιθανότατα η Ερέτρια, εφόσον ο νομισματικός της τύπος με την παράσταση του μοσχαριού υιοθετήθηκε, όπως είδαμε, και στα νομίσματα του Κοινού.

Στους «θησαυρούς» του 4^{ου} αιώνα π.Χ. που βρέθηκαν στο νησί έχουμε πλούσια παρουσία των νομισμάτων του Κοινού, παράλληλα όμως με αυτά κυκλοφορούσαν τα βοιωτικά και αθηναϊκά νομίσματα. Ο “θησαυρός” Εύβοια ή Βοιωτία - 1951, αποτελείται από στατήρες Τανάγρας, Θηβών, Σικυώνος, τετράδραχμα Αθηνών και 30 δίδραχμα του Κοινού των Ευβοέων. Το εύρημα αυτό αντικατοπτρίζει την εικόνα της κυκλοφορίας των νομισμάτων την εποχή που η Εύβοια ήταν κάτω από τη θηβαϊκή επίδραση, καθόσον χρονολογικά τοποθετείται πριν από την υιοθέτηση του αττικού σταθμητικού κανόνα. Ο “θησαυρός” πάλι του 1973 από την Ερέτρια περιέχει 5 δραχμές, 7 ημίδραχμα και 5 διώβολα του Κοινού.

Η Αθήνα και η Θήβα μαζί με το Κοινό των Ευβοέων είναι οι τρεις δυνάμεις που επηρεάζουν την ιστορία της Εύβοιας τη συγκεκριμένη εποχή.

Οι ευβοϊκές, όμως, πόλεις παραμένουν διασπασμένες από εσωτερικές έριδες έως το 338 π.Χ. Ήταν τότε, ή λίγο νωρίτερα, που το Κοινό εγκαταλείπει την κοπή βαρέων νομισμάτων, όπως είναι το τετράδραχμο, και ελαττώνει το βάρος των δραχμών διατηρώντας, όμως, τη νόμιμη αξία τους. Στην ουσία, οι δραχμές αυτές παραμένουν αττικές και απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη την κεφαλή της Νύμφης Ερέτριας και στην οπίσθια την κεφαλή του ταύρου στολισμένη με ταινίες. Την εποχή αυτή, επίσης, παρατηρείται νέα ώθηση των πόλεων: τα νομισματοκοπεία της Χαλκίδας και της Καρύστου κόβουν δραχμές αττικού σταθμητικού κανόνα, μειωμένου βάρους, ενώ αυτό της Ερέτριας εξακολουθεί να παραμένει κλειστό. Παρατηρούμε λοιπόν ότι

το νομισματοκοπείο της Ερέτριας διαφοροποιείται από αυτά των άλλων πόλεων και δεν κόβει νομίσματα – τόσο κατά τον 4^ο όσο και κατά τον 3^ο αιώνα π.Χ. Ο λόγος δεν είναι γνωστός, εφόσον οι ανασκαφές των οικοδομημάτων στην Ερέτρια μας δείχνουν ότι η περίοδος αυτή, είναι περίοδος ευημερίας για την πόλη. Τίποτε άλλωστε δεν μαρτυρεί ότι η Ερέτρια ήταν τότε φτωχότερη ή λιγότερο ισχυρή από τη Χαλκίδα ή την Κάρυστο.

Οι δραχμές της Χαλκίδας απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη γυναικεία κεφαλή και στην οπίσθια έναν αετό που πετάει κρατώντας στο ράμφος του φίδι. Η επιγραφή ΧΑΛ δηλώνει την εκδίδουσα αρχή, την πόλη – κράτος που τις έκοψε.

Η Κάρυστος την εποχή αυτή έκοψε δραχμές με την κεφαλή του Ηρακλή με λεοντή ως εμπροσθότυπο και μοσχάρι καθιστό ως οπισθότυπο. Η επιγραφή ΚΑΡΥ αναφέρεται στην πόλη ως εκδίδουσα αρχή.

Η Κάρυστος μόνη απ' όλες της Ευβοϊκές πόλεις έκοψε και χρυσό νόμισμα με τον τύπο αυτό, τη χρυσή Καρυστία, όπως αναφέρεται στα ευρητήρια της Δήλου του έτους 224 π.Χ. Ο σταθμητικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο έχει κοπεί η χρυσή αυτή δραχμή είναι της Σάμου. Ο νομισματολόγος Jones πιστεύει ότι τα χρυσά αυτά νομίσματα κόπηκαν για να πληρωθούν οι Σάμιοι μισθοφόροι, τους οποίους ο Πτολεμαίος, ο ανιψιός του Αντιγόνου του Μονόφθαλμου, έφερε το 313 π.Χ. στην Εύβοια, για να υποκινήσουν επανάσταση εναντίον των Μακεδόνων, επανάσταση στην οποία η Κάρυστος είχε λάβει ενεργό μέρος.

Η Ιστιαία κόβει για πρώτη φορά δραχμές σύμφωνα με τον ευβοϊκό σταθμητικό κανόνα, στις οποίες απεικονίζεται γυναικείο κεφάλι Νύμφης στεφανωμένο με κλαδιά αμπέλου στην εμπρόσθια όψη και μοσχάρι με κλαδιά αμπέλου στην οπίσθια. Κόβει επίσης

υποδιαιρέσεις της δραχμής - δηλαδή, οκτώβολα και τετρώβολα - σύμφωνα με τον αττικό σταθμητικό κανόνα. Τα νομίσματα αυτά έχουν την ίδια παράσταση με τα προηγούμενα ως εμπροσθότυπο, δηλαδή την κεφαλή της Νύμφης, ενώ στην οπίσθια όψη απεικονίζεται η νύμφη Ιστιαία να κάθεται σε πλώρα πλοίου κρατώντας στυλίδα. Και στις δύο αυτές κοπές η επιγραφή ΙΣΤΙΑΙΩΝ είναι δηλωτική του ονόματος της πόλης - κράτους που τα έκοψε. Τα τετρώβολα αυτά καθώς και οι δραχμές της Χαλκίδας έχουν κοπεί σε μεγάλες ποσότητες και κυκλοφόρησαν ευρύτατα και εκτός Εύβοιας. Έχουν βρεθεί σε "θησαυρούς" που θάβονται στον 3^ο και 2^ο αιώνα μαζί με άλλα νομίσματα, στη σημερινή Βουλγαρία, τη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία, την Πελοπόννησο, τα νησιά του Ιονίου και την Κρήτη.

Η νίκη του Φιλίππου Β' στη Χαιρώνεια το 338 π.Χ. επέφερε τη διάλυση του Κοινού, την επανασύσταση του οποίου πραγματοποίησε ο Αντίγονος Γονατάς, όταν το 304 π.Χ. κατέλαβε την Εύβοια. Τα νομίσματα των πόλεων παραχωρούν πάλι τη θέση τους στις ομοσπονδιακές δραχμές. Οι Μακεδόνες εγκατέστησαν πολεμική φρουρά στη Χαλκίδα και με την οικοδόμηση νέων οχυρώσεων την ανέδειξαν σε σπουδαία ναυτική βάση.

Η μακεδονική περίοδος είναι η πιο πλούσια σε νομισματική μαρτυρία. Εξετάζοντας συνολικά τους είκοσι ένα "θησαυρούς" που έχουν βρεθεί σε όλη την έκταση του νησιού, καταλήγουμε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τη κυκλοφορία των νομισμάτων και την οικονομική ευημερία κατά την εποχή αυτή. Καταρχάς τα νομίσματα του Ευβοϊκού Κοινού και των τοπικών εργαστηρίων των πόλεων κυκλοφορούσαν σε μεγάλο αριθμό, και σε όλη την Εύβοια. Από τα τοπικά νομισματοκοπεία εκείνο της Καρύστου έχει την πιο πλούσια παρουσία στους "θησαυρούς", ακολουθεί της Χαλκίδας και της Ιστιαίας, ενώ αυτό της Ερέτριας δεν λειτουργεί. Τα νομίσματα του Κοινού είναι

μικρές, ως επί το πλείστον, υποδιαίρεσεις αττικού σταθμητικού κανόνα μειωμένου βάρους. Παράλληλα, όμως, με τα ευβοϊκά νομίσματα κυκλοφορούν και τετράδραχμα αθηναϊκά. Κυκλοφορούν επίσης νομίσματα των πόλεων της κεντρικής Ελλάδας με αττικό σταθμητικό κανόνα, όπως αυτά της Λοκρίδας, Φωκίδας και Βοιωτίας σε όλη την έκταση της Εύβοιας. Εντυπωσιακή είναι άλλωστε η παρουσία τετράδραχμων και δραχμών του Αλεξάνδρου Γ', μικρασιατικών κυρίως νομισματοκοπειών, ενδεικτική των στενών επαφών και εμπορικών δραστηριοτήτων της Εύβοιας με τη Μικρά Ασία και την ανατολή γενικότερα.

Τα νομίσματα του Λυσιμάχου, του Δημήτριου Πολιορκητή και του Αντίγονου Γονατά δικαιολογούνται από τις ναυτικές δραστηριότητες των επιγόνων στην περιοχή, αφού όπως είπαμε και παραπάνω η Χαλκίδα ήταν μεγάλη ναυτική βάση την εποχή αυτή. Σημαντική είναι, άλλωστε, και η παρουσία ροδιακών νομισμάτων. Κυκλοφορούσαν, επίσης, νομίσματα των Λαγιδών, των Πτολεμαίων καθώς και κυκλαδίτικα, τα οποία ήρθαν στο νησί δια της θαλάσσιας οδού, της οδού του εμπορίου.

Στη μακεδονική περίοδο ανήκει και ο μοναδικός “θησαυρός” χρυσών νομισμάτων που βρέθηκε στην Εύβοια. Πρόκειται για το “θησαυρό” Ερέτρια/1855 που αποτελείται από 2 στατήρες Φιλίππου Β', 10 στατήρες της πόλης των Φιλίππων και 30 περσικούς δαρεικούς. Είναι ένα εύρημα αποθησαυρισμού, που χρονολογείται μετά την άφιξη των Μακεδόνων στην Εύβοια.

Το Β' μισό του 3ου αι. π.Χ. μας είναι λιγότερο γνωστό. Οι ευβοϊκές πόλεις δεν έχουν πια ομοσπονδιακή οργάνωση. Ο 2ος αι. π.Χ. αντίθετα από τον 3ο, είναι φτωχός σε νομισματική μαρτυρία. Ο “θησαυρός” των Ωρεών του 1902, που αποκρύβεται γύρω στα 171-169 π.Χ., αναφέρεται στις πολεμικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην κεντρική και

ιδιαίτερα στη βόρεια Εύβοια κατά τον πρώτο Μακεδονικό Πόλεμο. Είναι η εποχή που οι ευβοϊκές πόλεις είναι ταραγμένες από τους δύο μακεδονικούς πολέμους, όταν κατελήφθησαν και λεηλατήθηκαν από το ρωμαϊκό στόλο και η τοπική νομισματοκοπία είναι αρκετά περιορισμένη. Στο “θησαυρό” των Ωρεών, που παρουσιάζει την τυπική εικόνα των “θησαυρών” της κεντρικής Ελλάδας, επισημαίνουμε την παρουσία νομισμάτων της Αιτωλικής και Αχαϊκής Συμπολιτείας, καθώς και την πληθώρα ροδιακών νομισμάτων. Στον Τρίτο Μακεδονικό Πόλεμο έφθασαν νομίσματα του Περσέα και των Μακεδόνων, μαζί με κοπές της Λάρισας και ροδιακές δραχμές.

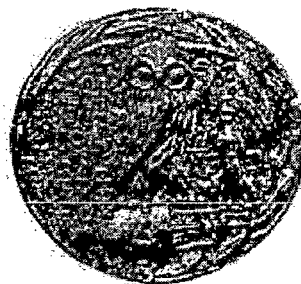
Η γεωγραφική θέση της Εύβοιας, θέση - κλειδί, τόσο από στρατηγική, όσο και από εμπορική άποψη, εφόσον ως γνωστόν από αρχαιότατων χρόνων υπήρξε ο χερσαίος και θαλάσσιος διαυλος από τον ελλαδικό χώρο προς το Αιγαίο, τις Κυκλάδες και την Ανατολή και αντιστρόφως, συνετέλεσε ώστε αυτή να γίνει επανειλημμένως πεδίο έντονων ανταγωνισμών μεταξύ των Ρωμαίων κατακτητών και των ελληνικών πόλεων που μάχονταν για την ελευθερία τους, αλλά και των βασιλέων της Περγάμου, των Σελευκιδών και του Μιθριδάτη, που επεδίωκαν επέκταση της επιρροής τους.

Μετά την ήττα του Φιλίππου Ε' στη μάχη στις Κυνός Κεφαλές το 197 π.Χ. η Εύβοια παραδόθηκε στους Ρωμαίους. Ο Τίτος Φλαμίνιος το 198 π.Χ. κατέλαβε την Κάρυσο και την Ερέτρια, ενώ είχε προηγηθεί η λεηλασία των αγρών των Καρυστίων το 199 π.Χ. από τους Ρωμαίους και η κατάληψη των Ωρεών. Στη συνέχεια, ο Ευμένης Β' επεδίωξε να του παραχωρηθεί η Ερέτρια, η Κάρυστος και οι Ωρεοί - πολύτιμα στρατηγικά και εμπορικά κέντρα - ο Τίτος Φλαμίνιος όμως φοβούμενος τους Περγαμηνούς, προτίμησε να οργανώσει τις ευβοϊκές πόλεις ως ανεξάρτητο Κοινό. Ο Αντίοχος Γ' στην κατά το έτος 192 π.Χ. εκστρατεία του στην Ελλάδα, επεδίωξε να δημιουργήσει στρατιωτική

βάση στη Χαλκίδα και Δημητριάδα, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους Ρωμαίους.

Η Εύβοια, ακολουθώντας την τύχη των υπολοίπων ελληνικών πόλεων, κατελήφθη ολοσχερώς από τους Ρωμαίους το 146 π.Χ., οι οποίοι μετά τη μάχη της Κορίνθου (146 π.Χ.) καταστρέφουν τη Χαλκίδα και τη Θήβα εκδικούμενοι τις δυο αυτές πόλεις που είχαν συμμαχήσει με την Αχαϊκή Συμπολιτεία εναντίον τους.

Στους έξι “θησαυρούς” που θάβονται στα τέλη του 2^{ου} και στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. οι οποίοι έχουν βρεθεί στην Εύβοια, πλούσια παρουσία έχει το νομισματοκοπείο της Αθήνας με τα τετράδραχμα νέας τεχνοτροπίας, τα στεφανηφόρα των δηλιακών επιγραφών. Επίσης μικρή παρουσία έχουν τα τοπικά νομισματοκοπεία της Χαλκίδας της Ερέτριας και της Καρύστου.

Ιδιαίτερα οι “θησαυροί” που έχουν αποκρυβεί κατά το πρώτο μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. απηχούν τα ταραγμένα χρόνια, όταν η Εύβοια για μια φορά ακόμη έγινε πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη και των Ρωμαίων. Το 88 π.Χ. ο μιθριδατικός στόλος, με αρχηγούς τους στρατηγούς Αρχέλαο και Μητροφάνη, καταπλέει στις Κυκλάδες, καταλαμβάνει τη Δήλο και στη συνέχεια την Εύβοια και τη Μαγνησία για να θέσει υπό τον έλεγχό του τις δύο σπουδαιές από στρατηγική θέση πόλεις Χαλκίδα και Δημητριάδα. Οι στρατηγοί του

Μιθριδάτη επέλεξαν τη Χαλκίδα για να την καταστήσουν ισχυρή στρατιωτική βάση και ορμητήριο των εκστρατειών τους, όπως είχαν κάνει άλλωστε και παλαιότερα ο Φίλιππος Β', ο Αντίοχος Γ' και ο Φίλιππος Ε'. Η κατάσταση ήταν δύσκολη για τους Ρωμαίους, που αναγκάστηκαν να στείλουν τον Σύλλα επικεφαλής δύναμης 30.000 επίλεκτων Ρωμαίων. Αυτός, την άνοιξη του 86 π.Χ. ύστερα από αιφνιδιαστική επίθεση, κατέλαβε την Αθήνα. Για μια ακόμη φορά η στρατηγική σημασία της Εύβοιας ρύθμιζε την τύχη της. Είναι χαρακτηριστική η σχετική γνώμη του Ισοκράτη, ο οποίος στον Πανηγυρικό του αναφέρει την Εύβοια ως τη σημαντικότερη από όλα τα νησιά, για τη διεκδίκηση της κυριαρχίας της θάλασσας.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη των “θησαυρών” από την Εύβοια πρέπει ν' αναφερθούμε και στην κυκλοφορία των χάλκινων νομισμάτων. Ο “θησαυρός” Εύβοια/1963 αποτελείται αποκλειστικά από βοιωτικά νομίσματα επικεκομμένα πάνω σε νομίσματα Αντιγόνου Γονατά. Ο “θησαυρός” θάβεται γύρω στα 243 π.Χ. Από τον 2^ο αιώνα έχουμε έξι “θησαυρούς” που αποτελούνται από νομίσματα του Κοινού, της Χαλκίδας και της Ερέτριας. Της Καρύστου είναι λιγότερα ενώ δεν κυκλοφορούν της Ιστιαίας.

Η κυκλοφορία των χάλκινων μεμονωμένων νομισμάτων είναι γνωστή κυρίως από τις ελβετικές ανασκαφές στην Ερέτρια. Στις ανασκαφές της Σχολής βρέθηκαν 1200 χάλκινα νομίσματα, από τα οποία τα μισά, περίπου, στο δυτικό τετράγωνο – ένα πολυτελές οικοδομικό τετράγωνο των ελληνιστικών χρόνων και της ύστατης αρχαιότητας. Βρέθηκαν νομίσματα του Κοινού και των ευβοϊκών πόλεων, θεσσαλικά, βοιωτικά, αθηναϊκά, μακεδονικά και πτολεμαϊκά. Την ίδια εικόνα με αυτή των “θησαυρών” παρουσιάζουν, επίσης, και τα μεμονωμένα νομίσματα από τις ανασκαφές της τοπικής Εφορείας σε διάφορα σημεία της Εύβοιας, όπως προκύπτει από το Αρχείο

Νομισματικής Κυκλοφορίας το οποίο ενημερώνεται συστηματικά από το επιστημονικό προσωπικό του Νομισματικού Μουσείου εδώ και τριάντα χρόνια.

Ο Ελληνικός κόσμος

Ο Ελληνικός κόσμος εξαρτάτο κυρίως από τις θαλάσσιες οδούς για το εμπόριο και τις επικοινωνίες. Ο κόσμος των Ελλήνων απλωνόταν γύρω από την Μεσόγειο και την Μαύρη Θάλασσα. Τα Αθηναϊκά πλοία για παράδειγμα μπορούσαν να ταξιδέψουν από τις Ηράκλειες Στήλες έως την Αίγυπτο και από τη Μαύρη Θάλασσα και το Βόσπορο ως την Κάτω Ιταλία και τη Βόρειο Αφρική. Οι θαλάσσιοι αυτοί δρόμοι και τα μεγάλα κέντρα του εμπορίου τους έφεραν σε επαφή με διάφορους πολιτισμούς. Χαλκός από την Κύπρο, μύρο και λιβάνι από την χώρα της Σίβα, μέλι από την Έφεσο και μετάξι από τους εμπόρους των καραβανιών μετέφεραν τα εμπορικά καράβια από και προς όλα τα μέρη του Ελληνικού κόσμου. Οι πληρωμές για τα προϊόντα αυτά πολλές φορές απαιτούσαν πολύτιμα μέταλλα. Κατά συνέπεια εκδόθηκε ένας μεγάλος αριθμός νομισμάτων με σκοπό την διευκόλυνση του εμπορίου. Τα νομίσματα αυτά είχαν γίνει κατά κάποιο τρόπο παγκόσμια. Κυκλοφορούσαν σε μια μεγάλη γεωγραφική περιοχή και γινόταν αποδεκτά σε περιοχές που βρισκόταν πολύ μακριά από τον τόπο έκδοσής τους.

Αρκετά από αυτά τα εμπορικά κέντρα έγιναν μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές που οδήγησαν στον αποικισμό και στην ανάπτυξη πηγών που βρίσκονται πολύ μακριά από τα κέντρα αυτά.

Το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας των Ελλήνων αποτελείται από συγκρούσεις ανάμεσα στις πόλεις - κράτη. Μερικές φορές συνασπίζονταν σε ομοσπονδίες ή συμμαχίες για την κοινή άμυνα. Οι

ομοσπονδίες αυτές εξέδιδαν ένα κοινό νόμισμα για να το χρησιμοποιούν μεταξύ τους. Οι σειρές αυτές είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες από ιστορικής απόψεως και πολύ σημαντικές συλλεκτικά. Πολύ συχνά η ευημερία μιας περιοχής συνδέονταν με την διακοπή ή την διατήρηση μιας σύγκρουσης. Οι συγκρούσεις επηρέαζαν επίσης την διάδοση του νομίσματος. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους κοπής νομίσματος σε μεγάλους αριθμούς ήταν η πληρωμή μισθοφόρων που βρίσκονταν στην υπηρεσία μιας συγκεκριμένης πόλεως ή ενός βασιλέως. Οι πληρωμές αυτές απαιτούσαν τεράστιες ποσότητες νομισμάτων από πολύτιμα μέταλλα. Οι μισθοφόροι δαπανούσαν τους μισθούς τους κατά την εκστρατεία αλλά, όπως και κάθε άλλος σύγχρονος στρατιώτης αποταμίευε για μια καλύτερη ζωή μετά τον πόλεμο. Οι μισθοφόροι προέρχονταν από τις πλέον απόμακρες γωνίες του αρχαίου κόσμου και το νόμισμα του εργοδότη μεταφέρονταν σε τόπους όπου το εμπόριο δεν ήταν πολλές φορές απαραίτητο. Ένα από τα μεγαλύτερα προτερήματα στην καθορισμένη εικονογραφία των Αλεξανδρινών τετραδράχμων ήταν πως ο μισθοφόρος μπορούσε να εξαργυρώσει σε πολλά σημεία του αρχαίου κόσμου – και είναι βέβαιο πως κανείς δεν θα τα αρνούσαν!

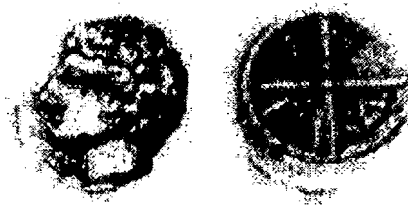
Η πολιτισμική λαμπρότητα με την οποία χαρακτηρίζεται ο αρχαίος κόσμος μερικές φορές υπερείχε από τις άλλες. Τα νομίσματα αυτά καθρεφτίζουν καλλιτεχνικά την ψυχή ενός πολιτισμού και μπορούμε να δούμε την παλίνρροια και την άμπωτη στα νομίσματα του αρχαίου κόσμου. Οι μέθοδοι της παραγωγής νομισμάτων παρουσιάστηκαν περιληπτικά στην αρχή της εργασίας αυτής. Πρέπει όμως να θυμόμαστε πως τα αρχαία νομίσματα αποτυπώνονταν με το χέρι, ένα την κάθε φορά και η ομορφιά τους είναι συνάρτηση της φροντίδας που έδειχνε ο εργάτης στην παραγωγή, όπως και της καλλιτεχνικής ικανότητας του νομισματογλύφου. Ο σκοπός της έκδοσης

είχε σημαντική επίδραση στην ποιότητα της παραγωγής ενός νομισματοκοπείου.

Την μέθοδο οργάνωσης των πόλεων ή των περιοχών ανέπτυξε ο Eckhel τον 18^ο αιώνα. Αυτή επίσης είναι η οργάνωση που χρησιμοποιούν οι κατάλογοι νομισμάτων. Βασίζεται σε μια γεωγραφική κατάταξη που ξεκινά από το Β.Δ. σημείο της Μεσογείου και προχωρά ανατολικά προς την Ιταλία, την Ελλάδα και την Μ. Ασία. Από εκεί περνά από τις ακτές έως την Αίγυπτο και οδηγείται δυτικά, μέσω της Β. Αφρικής, στις Ηράκλειες Στήλες. Τα νομίσματα των Ελλήνων της Βακτριανής και των άλλων αρχόντων της Ανατολής ακολουθούν τις χώρες της Μεσογείου. Οι κατηγορίες με τίτλο «Νομίσματα Συμμαχιών» και «νησιώτες Έλληνες» δεν μπαίνουν σε μια συγκεκριμένη κατάταξη, αλλά ομαδοποιούνται με τον τρόπο αυτό για μεγαλύτερη ευκολία. Κατά συνέπεια οι βιβλιογραφικές αναφορές μπορεί να αναφέρονται σε περισσότερες από μία γεωγραφικές περιοχές.

Δυτική Μεσόγειος

Η **Μασσαλία** χτίστηκε από τους Φωκαείς, περίπου στα 600 π.Χ. Η κυβέρνησή της ήταν αριστοκρατική και το εμπόριό της ακμαιότατο. Ίδρυσε και αυτή αποικίες στις παραλίες της Γαλατίας και της Ισπανίας.

Μασσαλία
Χρυσός οβολός μετά το 400 π.Χ.

Το **Εμπόριο** ή Εμπορία ή Εμπορείον, ήταν λιμάνι στα Β.Α. Ταρρακωνική Ισπανία από το 500 π.Χ. Σήμερα ονομάζεται Αμπούρια.

Η **Ρόδη**, Ροδίπολις ή Ροδόπολις είναι αρχαία αποικία των Ροδίων στην Ταρρακωνική Ισπανία στην Μεσόγειο, βορείως του Εμπορίου. Τα νομίσματα που σώζονται, φέρουν την επιγραφή ΡΟΔΙΤΩΝ. Σήμερα ονομάζεται Ρόσα.

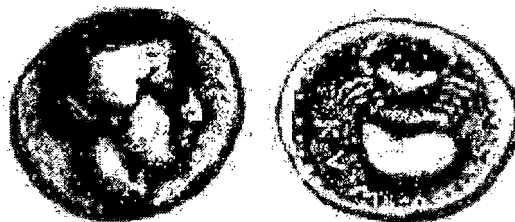
Η **Αντίπολις** ή Αντίβαι ή σημερινή Αντίμπι είναι παραθαλάσσια πόλη της Γαλίας και σώζονται από την εποχή εκείνη το υδραγωγείο, το αμφιθέατρο και Ελληνικές επιγραφές.

Η **Ολβία** είναι χτισμένη στην ακτή της Ναρβωνικής Γαλλίας. Για τη θέση της διαφωνούν σήμερα οι ερευνητές.

Μεγάλη Ελλάδα (Magna Graecia)

Ο όρος Magna Graecia (Μεγάλη Ελλάδα) δόθηκε στην αρχαία εποχή για τις περιοχές της Κάτω Ιταλίας που κατοικούνταν από Έλληνες. Κάποιες από τις πόλεις που περιλαμβάνονται στην περιοχή αυτή είναι οι: Τάρας, Σύβαρις, Κρότων, Καυλωνία, Ηράκλεια, Μεταπόντιον, Λοκροί, Ρήγιον, Κώμη και Νεάπολις. Η ιστορία της περιοχής χαρακτηρίζεται από τις συχνές εισβολές Καρχηδονίων και Ρωμαίων.

Κώμη: Ήταν η αρχαιότερη από τις Ελληνικές αποικίες στην Μεγάλη Ελλάδα και από αυτήν ιδρύθηκαν πολλές άλλες σημαντικές πόλεις στην Ιταλία και την Σικελία.

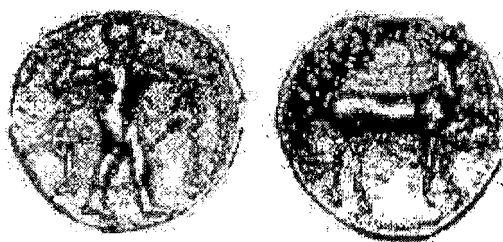
Κώμη, Καμπανία
Αργυρός Νόμος, 430 - 420 π.Χ.

Στην **Ηράκλεια**, ο Πύρρος κέρδισε μια νίκη εναντίον των Ρωμαίων στα 280. Τα νομίσματα της πόλεως αυτής πολύ συχνά παρουσιάζουν τον ήρωα από τον οποίο πήρε η πόλη το όνομά της.

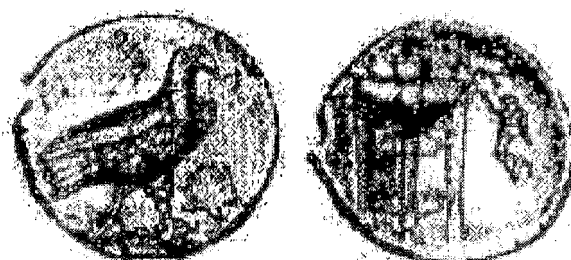
Ηράκλεια, Λευκανία
Αργυρός Νόμος, 300 - 280 π.Χ.

Καυλωνία: Τα νομίσματα της πόλεως αυτής πολύ συχνά παρουσιάζουν τον Απόλλωνα με ένα ελάφι.

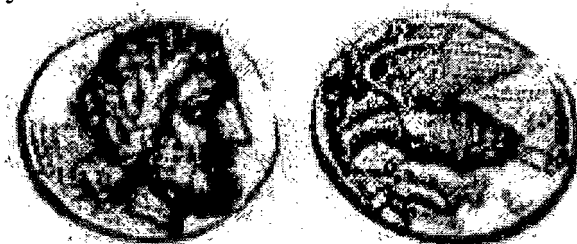
Καυλωνία, Βρέττιον
Αργυρός Νόμος, 440 - 390 π.Χ.

Κρότων: Ήταν κέντρο λατρείας του Απόλλωνα και ο δελφικός τρίποδας παρουσιαζόταν συχνά στα νομίσματα της πόλεως αυτής.

Κρότων, Βρέττιον
Αργυρός Νόμος, 420 - 340 π.Χ.

Λοκροί Επιζεφύριοι: Η Ιταλική αυτή πόλη ιδρύθηκε από τους Λοκρούς της κυρίως Ελλάδος. Οι στατήρες του 4^{ου} αιώνα της πόλεως αυτής συγκαταλέγονται στα ωραιότερα καλλιτεχνικά δημιουργήματα της Νοτίου Ιταλίας.

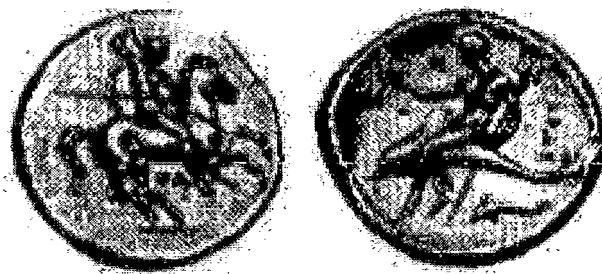
Λοκροί Επιζέφριοι, Βρεττία
Αργυρός στατήρας 350 - 330 π.Χ.

Ρήγιον: Βρίσκεται απέναντι από την Σικελική πόλη της Μεσσήνης. Ιδρύθηκε γύρω στα 700 π.Χ. από τους Χαλκιδέους της Εύβοιας και έφθασε σε μεγάλη εμπορική ακμή. Κυριεύθηκε όμως από τον Τύραννο Διονύσιο τον Πρεσβύτερο και υπέστη μεγάλη καταστροφή.

Ρήγιον, Αργυρό τετράδραχμο
Βρεττία 435 - 425 π.Χ.

Ο **Τάρας** αποικίσθηκε κατ' άλλους υπό του Τάραντος ή εκ του Ποσειδώνος, ή υπό του Κρητός ή υπό του εκ Σπάρτης Φαλάνθου το 707. Εδώ γεννήθηκε ο φιλόσοφος Αρχύτας και ο γλύπτης Λύσιππος που κόσμησε την πόλη με χάλκινο άγαλμα του Ηρακλέους το οποίο μεταφέρθηκε στην Ρώμη και από εκεί στο Βυζάντιο. Το έλειψαν οι σταυροφόροι του 1202.

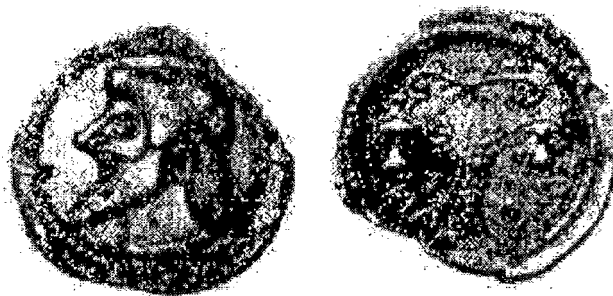

Τάρας, Καλαβρία
 Αργυρός Νόμος 334 - 330 π.Χ
*Ένα από τα πιο διάσημα ελληνικά νομίσματα
 είναι «το παιδί και το δελφίνι»*

Σικελία

Αρχαιότατοι κάτοικοι της Σικελίας ήταν οι Σικανοί. Ο Ηρόδοτος την ονομάζει Τρινακρία λόγω του σχήματός της εν είδη τριγώνου και με κορυφές τα ακρωτήρια Πάχυνον, Πελωριάς, Λιλύβαιον. Ο Θουκυδίδης αναφέρει πως προ των εισβολέων Σικελών, κατοικούσαν στο νησί παλαιότατοι κάτοικοι οι Έλυμοι, οι Κύκλωπες και οι Λαιστρυγόνες. Τα νομίσματα της Σικελίας είναι ίσως τα πιο καλλιτεχνικά από όλα τα Ελληνικά νομίσματα. Από τις ανασκαφές προκύπτει ότι η επίδραση του Αιγαίου Πολιτισμού ήταν σημαντική κατά την Μινωική και Μυκηναϊκή περίοδο και είναι πιθανόν να ιδρύθηκαν στην Σικελία αποικίες Αιγαιών: Χρονολογικά η πρώτη Ελληνική πόλη που ιδρύθηκε στο νησί είναι η Νάξος.

Νάξος: Η πόλη αυτή ιδρύθηκε από τους Χαλκιδείς σύμφωνα με τον Θουκυδίδη το 741 π.Χ. και εκεί εξεδώθη το πρώτο νόμισμα της Σικελίας.

Νάξος, αργυρή δραχμή 550 - 530 π.Χ.

Γέλα: Ιδρύθηκε από τους Ροδίους της Λίνδου και η πόλη ονομάστηκε Λίνδιοι. Βρισκόταν στις όχθες του ποταμού Γέλας και ο ποτάμιος Θεός παρουσιάζεται στα νομίσματα της πόλεως από πολύ νωρίς. Η Γέλα υπήρξε η τελευταία κατοικία του Αισχύλου.

Γέλα, αργυρό δίδραχμο 490 - 475 π.Χ.

Κατάνη: Ήταν μία σημαντική πόλη στους πρόποδες του όρους Αίτνα και ιδρύθηκε το 730 από τους κατοίκους της Νάξου. Αρκετοί μεγάλοι χαρακτές εργάστηκαν στην Κατάνη κατά τα τέλη του 5ου αιώνα.

Κατάνη, αργυρό τετράδραχμο ≈420 π.Χ.

Μεσσήνη: Η πόλη κατέχει στρατηγική θέση αφού βρίσκεται στον πορθμό που χωρίζει την Σικελία από την Ιταλία.

Μεσσήνη, αργυρό τετράδραχμο 430 - 420 π.Χ.

Πάνορμος: Το υπέροχο λιμάνι της Πανόρμου χρησιμοποιήθηκε και ως στρατηγείο του Καρχηδονιακού στόλου στην Σικελία. Η πόλη έπεσε στα χέρια των Ρωμαίων στα 254 π.Χ. κατά τον πρώτο Καρχηδονιακό πόλεμο. Το νόμισμα που παρουσιάζεται εδώ εκδόθηκε κατά τον Ρωμαϊκό έλεγχο της πόλης και εικονογραφεί την τυπική Ρωμαϊκή Θεότητα, τον Ιανό.

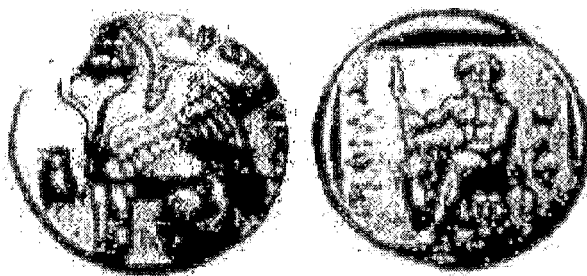

Πάνορμος, ΑΕ 23mm μετά το 241 π.Χ.

Βόρειος Ελλάς - Θράκη

Η Βορειοανατολική περιοχή της Ελλάδος κατοικούνταν κυρίως από Θρακικές φυλές. Οι παράκτιες πόλεις δημιουργήθηκαν από αποίκους Ελληνικών πόλεων της κυρίως Ελλάδας. Οι περιοχές όμως στο εσωτερικό της χώρας άργησαν να υιοθετήσουν τον Ελληνικό πολιτισμό και τις πρακτικές του. Η επαφή τους με την κυρίως Ελλάδα γινόταν με την μορφή του εμπορίου και τα πλούσια ορυχεία της περιοχής, έκαναν την έκδοση νομίσματος μια φυσική δραστηριότητα. Πολλά από τα νομίσματα της περιοχής αυτής φέρουν παραστάσεις παρομοίου φύσεως. Αυτές που εμφανίζονται πιο συχνά είναι οι Διονυσιακές αναφορές και τα άγρια ζώα.

Τα **Άβδηρα** ήταν θρακική πόλη κοντά στις εκβολές του ποταμού Νέστου.

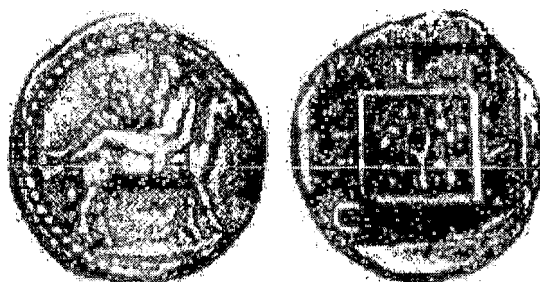
Άβδηρα, Αργυρό τετράδραχμο 411 - 386 π.Χ.

Η **Άκανθος** βρίσκεται στην Χαλκιδική και αποικίσθηκε από κατοίκους της νήσου Άνδρου - ίσως λόγω των ορυχείων της. Τα νομίσματά της χρονολογούνται από τον 6^ο αιώνα π.Χ.

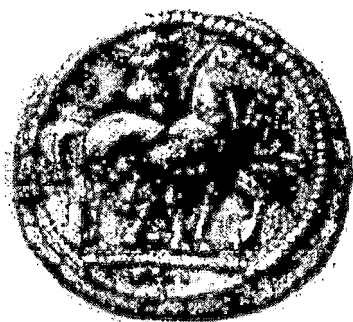
Άκανθος, Αργυρό τετράδραχμο 440 π.Χ.

Η **Μένδη** ήταν μια Μακεδονική πόλη στη δυτική κατή της χερσονήσου της Παλλήνης στο πλέον απόμακρο σημείο του κόλπου που τελειώνει στην Θεσσαλονίκη. Ιδρύθηκε από Ερετριείς και ήταν διάσημη για τους οίκους της.

Μένδη, Αργυρό τετράδραχμο 460 - 423 π.Χ.

Οι **Βισάλτες** ήταν Θράκες που ζούσαν στην δυτική όχθη του Στρυμόνα ποταμού. Το νόμισμα των Βισαλτών όπως και των γειτόνων τους - Δέρονες, Οδομάντες, Ηδωνοί, Σίντιοι, Αυταριάται, Κοιλέται, Διονύσιοι, Βησσοί - ονομάζεται «Θρακομακεδονικό». Το νόμισμα της περιοχής είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον και περιλαμβάνει πολλούς αβέβαιους τύπους με ένα μεγάλο αριθμό θεμάτων.

Βισάλτες, Αργυρό οκτάδραχμο 480 π.Χ.

Το **Δαμάστιον** ήταν το πολιτικό κέντρο μιας από τις πλουσιότερες περιοχές παραγωγής αργύρου της Βορείου Ελλάδος. Το Δαμάστιον παρήγαγε μια σειρά από σοβαρά αλλά ελκυστικά νομίσματα κατά τον 4^ο αιώνα.

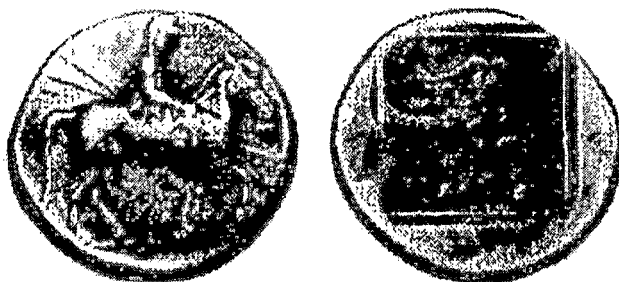

Δαμάστιον,
Αργυρό τετράδραχμο 360 - 345 π.Χ.

Το Μακεδονικό Βασίλειο

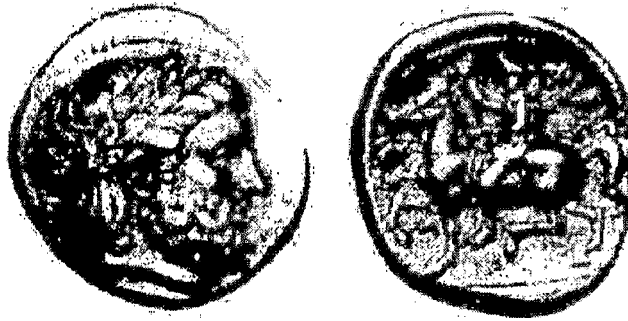
Η Μακεδονία της εποχής εκείνης βρισκόταν βόρεια του Ολύμπου και ανατολικά του Στρυμόνα, ο οποίος ρέει από βορά προς νότο και χωρίζει την Μακεδονία από την Θράκη. Η Μακεδονική μοναρχία λέγεται πως ιδρύθηκε από απογόνους του Τημενού, ενός από τους Ηρακλήδες που εισέβαλε στην Πελοπόννησο και εκδιώχθηκε αργότερα από το Άργος. Έτσι ονομάζονταν Τημενίδες.

Ο πρώτος Μακεδόνας βασιλιάς που εξέδωσε νόμισμα ήταν ο **Αλέξανδρος Α'** που κυβέρνησε από το 495 έως το 454 π.Χ.

Αλέξανδρος Α',
Αργυρό τετράδραχμο 498 - 454 π.Χ.

Το βασίλειο της Μακεδονίας επεκτάθηκε σε μεγάλο βαθμό από τον **Φίλιππο Β'** που ανέβηκε στο θρόνο το 359. Είχε την φιλοδοξία να κατακτήσει την Ασία, τα σχέδιά του όμως τα σταμάτησε ένας δολοφόνος. Ο γιος του Αλέξανδρος Γ' πραγματοποίησε το όνειρο αυτό. Ο Φίλιππος όμως κατέκτησε το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας και αναγνωρίστηκαν οι Μακεδόνες σαν αληθινοί Έλληνες.

Φίλιππος Β',

Αργυρό τετράδραχμο 359 - 336 π.Χ.

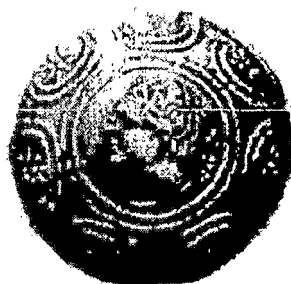
Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου ακολούθησε μια περίοδος αναταραχών κατά την οποία αρκετοί από τους διαδόχους προσπάθησαν να αποκτήσουν τον Μακεδονικό θρόνο. Σχεδόν όλοι αυτοί οι ηγεμόνες εξέδωσαν νόμισμα που αντανακλά την ιστορία της περιόδου έως την Ρωμαϊκή κατάκτηση το 168 π.Χ. Παρά την αυξανόμενη δημοτικότητα των βασιλέων, δεν εξέδωσαν όλοι νομίσματα με την προσωπογραφία τους.

Από τη σύγκρουση αυτή αναμφισβήτητος βασιλέας της Μακεδονίας ήταν ο αρχηγός της δυναστείας των Αντιγονιδών, ο **Δημήτριος Πολιορκητής**. Ανάμεσα σ' αυτούς που αντιμετώπισε ήταν ο Πτολεμαίος της Αιγύπτου, τον στόλο του οποίου νίκησε στην Σαλαμίνα. Το γεγονός αυτό παρουσιάστηκε σ' ένα τετράδραχμο με την Νίκη να στέκεται πάνω στην πλώρη ενός πλοίου και να φυσά το κέρασ του θριάμβου.

Δημήτριος Πολιορκητής,
Αργυρό τετράδραχμο 294 - 293 π.Χ.

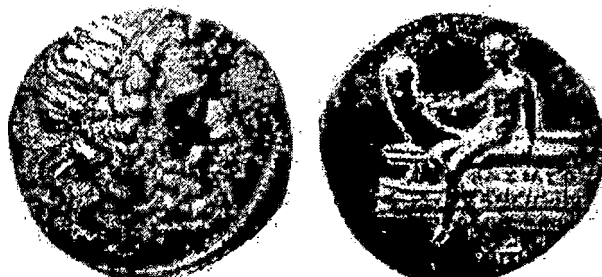
Ο Αντίγονος Β' Γονατάς (277 - 239 π.Χ.) ήταν γιος του Δημητρίου του Πολιορκητού. Ξανακέρδισε το θρόνο μετά από μια διακοπή 11 ετών και επανέφερε στη διακυβέρνηση την δυναστεία των Αντιγονιδών. Δεν υπάρχουν νομίσματα με προσωπογραφίες του Βασιλέως αυτού, ο Imhoof - Blumer (Monnaies Grec-ques) ισχυρίζεται όμως πως η κεφαλή του Πάνα που βρίσκεται σε μερικά νομίσματα, παρουσιάζει χαρακτηριστικά του Αντίγονου.

Αντίγονος Γονατάς,

Αργυρό τετράδραχμο 277 - 239 π.Χ.

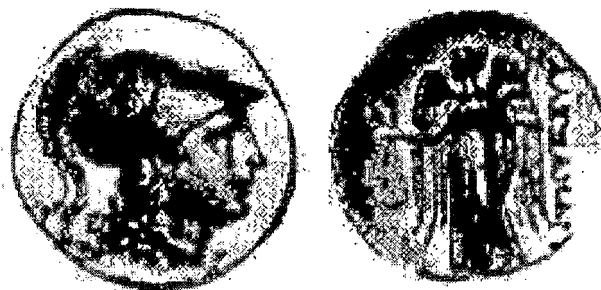
Ο Αντίγονος Δόσων συγγενής του Γονατά, που κυβέρνησε ως επίτροπος του νεαρού Φιλίππου Ε', παρουσίασε στα νομίσματά του μια ναυτική νίκη.

Αντίγονος Δόσων,
Αργυρό τετράδραχμο 229 - 221 π.Χ.

Ο κόσμος του Μεγάλου Αλεξάνδρου

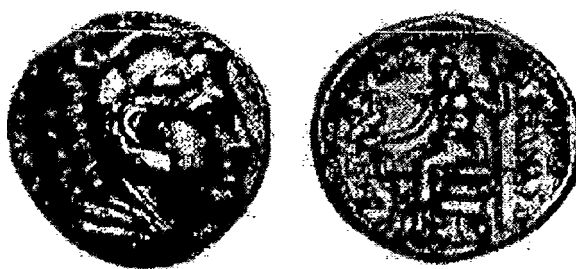
Ολόκληρος ο κόσμος σε κάθε εποχή εντυπωσιάστηκε από τον Αλέξανδρο Γ' τον Μακεδόνα.

Αλέξανδρος Γ',

Χρυσός στατήρας 336 - 323 π.Χ.

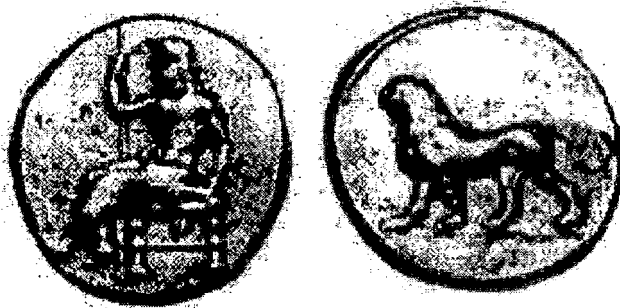
Το νόμισμα του Αλεξάνδρου είναι αρκετά ενδιαφέρον. Οι πρότυποι χρυσοί στατήρες που παρουσιάζουν την Αθηνά με την περικεφαλαία και στην οπίσθια όψη μια ορθή Νίκη, κυκλοφόρησαν σε μεγάλους αριθμούς σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο. Επίσης το αργυρό τετράδραχμο με τον Ηρακλή με την λεοντοκεφαλή και τον Δία ένθρονο, μπορεί να βρεθεί παντού.

Αλέξανδρος Γ',

Αργυρό τετράδραχμο 336 - 323 π.Χ.

Οι αργυρές και χάλκινες υποδιαιρέσεις τράβηξαν την προσοχή αφού είχαν τοπικό ενδιαφέρον και στόχο να υπηρετήσουν τις ανάγκες του εσωτερικού εμπορίου.

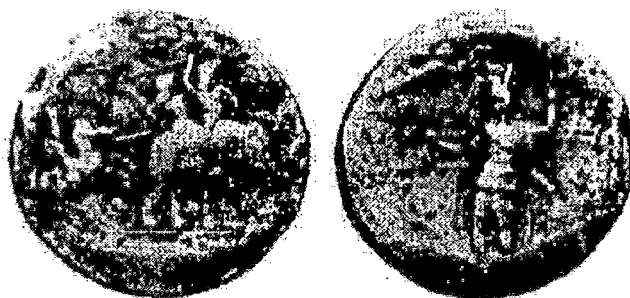

Βαβυλών, Αργυρό τετράδραχμο.

Αλεξανδρινή περίοδος 328 - 323 π.Χ.

Σημαντικά πρότυπα νομίσματα δεν εξεδόθησαν μόνο κάτω από την εξουσία του Μ. Αλεξάνδρου. Χρυσά και αργυρά νομίσματα εξεδόθησαν σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Στη Βαβυλώνα εξεδόθη ο παραδοσιακός τύπος ενός ένθρονου Βάαλ με ένα λέοντα στην οπίσθια όψη. Ο Αλέξανδρος αναγνώρισε την αξία τους και επέτρεψε να επιβιώσουν τα τοπικά έθιμα. Οι κατακτημένοι πολίτες της Βαβυλώνας θα μπορούσαν πολύ πιο εύκολα να ανεχθούν ένα νέο βασιλιά, που πολλοί από αυτούς είδαν το πρόσωπό του. Δεν θα ήταν όμως εύκολο εάν αυτός καταδίωκε τις πολιτικές και θρησκευτικές τους παραδόσεις.

Ένα από τα διασημότερα νομίσματα που δεν αποτελεί πρότυπο, είναι το μυστηριώδες ασημένιο δεκάδραχμο από το οποίο υπάρχουν λιγότερα από δέκα νομίσματα.

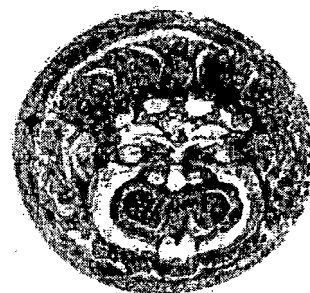
Αλέξανδρος Γ',

Αργυρό (Πώρος) Δεκάδραχμο 327 - 6 π.Χ.

Αιγαίο

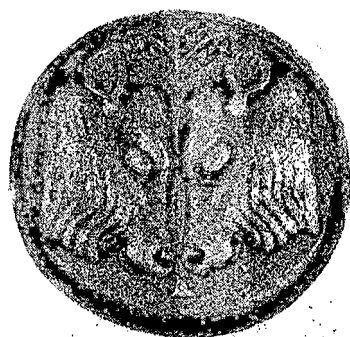
Λέσβος

Η Λέσβος, το νησί της Σαπφούς και του Αλκαίου, είναι έδρα του ασιατικού κλάδου του αιολικού φύλλου, στην αρχαιότητα ονομαζόταν και Μακαρία γιατί ήταν νησί εύφορο, πλούσιο σε βοσκοτόπια και καλλιέργειες. Η γεωγραφική της θέση, η άμεση γειτνίασή της με τα άλλα νησιά του Αιγαίου, αλλά και τις απέναντι ακτές της Αιολίδας κατέστησαν τα λιμάνια της σημαντικούς σταθμούς για την ελεύθερη ναυσιπλοΐα και την εμπορία αγαθών. Οι επιγραφικές μαρτυρίες και η φιλολογική παράδοση μαρτυρούν ότι από τη Λέσβο περνούν οι άξονες επικοινωνίας από βορρά προς νότο και από ανατολή προς δύση. Ο ελεύθερος διάπλους στο Αιγαίο για τους Μυτιληναίους ναυτικούς και εμπόρους εξασφαλίζεται από συμφωνίες και ψηφίσματα που υπογράφει με άλλες πόλεις. Από τις αρχαίες πόλεις του νησιού η Μυτιλήνη και η Μήθυνα ήταν οι πλουσιότερες και περισσότερο φημισμένες.

Στα αρχαϊκά νομίσματα της Λέσβου κατατάσσονται στατήρες από ήλεκτρο «αξέστου» τεχνοτροπίας, καθώς και μικρές υποδιαίρεσεις (έκτες από ήλεκτρο).

Τα νομίσματα της κατηγορίας αυτής διαδέχονται τα αργυρά ευτελούς κράματος (*potin*), με την παράσταση δύο βοοκεφαλών, μεταξύ των οποίων υπάρχει κλαδί ελιάς (5^{ος} αιώνας π.Χ.). πρόκειται για ανεπίγραφα, σφαιρικά νομίσματα που στην οπίσθια όψη τους είναι χαραγμένο ένα μικρό ακανόνιστο έγκοιλο.

Η απόδοσή τους στη Λέσβο οφείλεται στο γεγονός ότι βρέθηκαν στο νησί.

Αίγινα

Η Αίγινα, νησί με ψηλά βουνά και περιορισμένη καλλιεργήσιμη γη, στο μυχό του Πειραϊκού κόλπου, πολύ κοντά στις ακτές της Αττικής και της Πελοποννήσου, έστρεψε τους κατοίκους της στη θάλασσα προκειμένου να κερδίσουν τη ζωή τους. Οι Αιγινήτες ναυτικοί και έμποροι ίδρυσαν εμπορικό σταθμό στη Ναύκρατη της Αιγύπτου. Τα αιγινήτικα πλοία ταξίδευαν σε όλο το πλάτος και μήκος της Μεσογείου θαλάσσης μεταφέροντας εμπορεύματα και αγαθά. Τα ταξίδια αυτά έφεραν πλούτο και δύναμη στο νησί. Ο ναός της Αφαιάς που δέσποζε πάνω από το μεγάλο λιμάνι ήταν διακοσμημένος με γλυπτά υψηλής καλλιτεχνικής ποιότητας.

Κερματοφόρα νομίσματα πρωτοεμφανίστηκαν στην περιοχή του ανατολικού Αιγαίου κατά το 2^ο μισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ., όπως δείχνουν οι ανασκαφές του Αρτεμισίου της Εφέσου. Την επινόηση αυτή μεταλαμπάδευσαν οι Αιγινήτες στην πατρίδα τους και πρώτοι αυτοί από όλες τις ελληνικές πόλεις έκοψαν νομίσματα (μετά το 570 π.Χ.). Ο αιγινήτικος στατήρας με την παράσταση της θαλάσσιας χελώνας, οι γνωστές μας «χελώνες» κόπηκαν σε μεγάλες ποσότητες τον 6^ο αιώνα π.Χ. και κυκλοφόρησαν ευρύτατα στον ελλαδικό χώρο, τη Θεσσαλία, τη Βοιωτία, την Πελοπόννησο, τις Κυκλάδες και την Κρήτη, αλλά και την ανατολή, όπως προκύπτει από την μελέτη των «θησαυρών». Η αιγινήτικη δραχμή εκαλείτο από τους Αθηναίους *παχεία* δραχμή, εφόσον ο αιγινήτικος σταθμητικός κανόνας ήταν βαρύτερος από τον αθηναϊκό. Τόπος προέλευσης της πρώτης ύλης για την κοπή των στατήρων αυτών πρέπει να είναι η Σίφνος, της οποίας τα μεταλλεία

αργύρου βρίσκονταν στο μεγαλύτερο στάδιο παραγωγής κατά τον 6^ο αιώνα π.Χ.

Οι «χελώνες» της Αίγινας, μαζί με τις «γλαύκες» της Αθήνας και τους «πώλους» της Κορίνθου είναι τα τρία «διεθνή» νομίσματα της αρχαιότητας.

Μετά τους περσικούς πολέμους (γύρω στο 480 π.Χ.) η παραγωγή του νομισματοκοπείου της μειώνεται σε σύγκριση με εκείνη του προηγούμενου αιώνα, καθώς τη θέση του αιγινήτικου νομίσματος καταλαμβάνει στην κυκλοφορία αυτό της Αθήνας.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, η Αίγινα χάνει την κυριαρχία της θάλασσας και το 457 π.Χ. καταλαμβάνεται από την Αθήνα και γίνεται φόρου υποτελής. Η αλλαγή του τύπου από τη θαλάσσια στη χερσαία χελώνα θα πρέπει να έγινε προτού οι Αιγινήτες εκδιωχθούν από τους Αθηναίους το 431 π.Χ. από το νησί τους. Στο τέλος του πελοποννησιακού πολέμου οι Αιγινήτες επέστρεψαν στην πατρίδα τους και εξακολούθησαν να κόβουν νομίσματα με την παράσταση της χερσαίας χελώνας. Στα νομίσματα αυτά προστίθενται τα τρία πρώτα γράμματα του εθνικού ονόματος.

Άνδρος

Η Άνδρος, νησί με πλούσια βλάστηση και άφθονα νερά, είναι η μεγαλύτερη από τις Κυκλάδες. Η θέση της απέναντι από τις ακτές της νότιας Εύβοιας, στο θαλάσσιο δρόμο που ενώνει τη χερσαία Ελλάδα με τα άλλα νησιά και τις μικρασιατικές ακτές συνέβαλε στην ανάπτυξή της. Από το

10^ο αιώνα π.Χ. οι νησιώτες κάτοικοί της αναπτύσσουν το

διαμετακομιστικό εμπόριο και ιδρύουν αποικίες στη Θράκη και τη Θάσο.

Ίχνη ανθρώπινης δραστηριότητας εντοπίζονται από τη μυκηναϊκή περίοδο. Στη δυτική πλευρά έχουν ανασκαφεί τρεις οικισμοί, η Ζαγορά, η Υψηλή και η Παλαιόπολη, όπου στα ιστορικά χρόνια αναπτύχθηκε η πόλη της Άνδρου.

Προστάτης θεός του νησιού ήταν ο Διόνυσος, στο ιερό του οποίου υπήρχε πηγή, από την οποία κάθε χρόνο, κατά τη διάρκεια της εορτής των Θεοδαισίων, έρεε κρασί, όπου κατά τον Πausανία: «Λέγουσι δε και Άνδριοι παρά έτος σφίσιν ες του Διονύσου την εορτήν ρειν οίνον αυτόματον εκ του ιερού».

Στην Άνδρο παλαιότερα προσγραφόταν η αργυρή αρχαϊκή κοπή με την παράσταση ενός αμφορέα. Νεότεροι όμως μελετητές πιστεύουν ότι το νόμισμα αυτό πρέπει να ανήκει στο νομισματοκοπείο της Καρθαίας. Εντύπωση προκαλεί η απουσία αρχαϊκής κοπής από την Άνδρο, η οποία ήταν πλούσιο νησί. Κρίνοντας όμως και από άλλες περιπτώσεις, φαίνεται ότι τα νομίσματα δεν ήταν απαραίτητα για τη ζωή της αρχαϊκής πόλης, ιδιαίτερα όταν δεν υπήρχε η πρώτη ύλη παραγωγής τους. Ο Στράβων αναφέρει ότι η Ανδρός και η Τήνος επηρεάζονταν από τη γειτονική Εύβοια, η οποία έκοψε νομίσματα σε μια αρκετά πρώιμη εποχή.

Το 388 π.Χ. ο Πτολεμαίος απελευθέρωσε την Άνδρο από τη μακεδονική φρουρά. Στα χρόνια που ακολούθησαν πρέπει να χρονολογούνται οι αργυρές κοπές που απεικονίζουν την κεφαλή του Διονύσου στεφανωμένη με φύλλα κισσού και την

κυνηγέτιδα Άρτεμη. Η θεά με κοντό χιτώνα στέκεται κρατώντας με το αριστερό χέρι δόρυ και με το δεξί προσφέροντας σπονδές. Η επιγραφή *ΑΝΔΡΙΩΝ* υποδηλώνει το εθνικό όνομα της εκδίδουσας αρχής.

Τα χάλκινα νομίσματα απεικονίζουν στην οπίσθια όψη θύρο δεμένο με ταινίες αμφορέα ή κάνθαρο και Απόλλωνα κιθαρωδό και στην πρόσθια επαναλαμβάνεται η παράσταση της κεφαλής του Διονύσου.

Δήλος

Η Δήλος, το ιερό νησί όπου κατά το μύθο η τιτανίδα Λητώ γέννησε τον ξανθό Φοίβο, τον Απόλλωνα, υπήρξε το θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο των Κυκλάδων. Το ιερό, στο οποίο προϋπήρχε λατρεία από τη μυκηναϊκή εποχή, άρχισε να οργανώνεται τον 7^ο αιώνα π.Χ. Ο Ομηρικός ύμνος στον Απόλλωνα και η Οδύσσεια (γύρω στο 700 π.Χ.), αναφέρουν τη Δήλο ως ονομαστό ιερό κέντρο των Ιώνων. Την εποχή αυτή κυριαρχεί στο χώρο η γειτονική Νάξος, η οποία κόσμησε το νησί με κτίρια και αναθήματα, όπως ο Οίκος των Ναξίων, το κολοσσικό άγαλμα του Απόλλωνα και το Άνδηρο των Λεόντων. Τον 6^ο αιώνα γίνεται αισθητή η καλλιτεχνική παρουσία της Πάρου για μικρό χρονικό διάστημα. Η Αθήνα όμως κυριαρχεί πολιτικά και καλλιτεχνικά στο νησί από την εποχή του Πεισιστράτου.

Στην ελληνιστική εποχή γύρω από το ιερό αναπτύσσεται μια πολυάριθμη πόλη με 30.000 περίπου κατοίκους. Η Δήλος εξελίσσεται σε σπουδαίο εμπορικό λιμάνι του κεντρικού Αιγαίου και τέλος, καταστρέφεται το 88 π.Χ. από τον Μιθριδάτη, το βασιλιά του Πόντου.

Εικονογραφικός τύπος του αρχαϊκού στατήρα της Δήλου, που χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ., είναι η εξάχορδη λύρα, το

σύμβολο του θεού Απόλλωνα. Οι αργυρές και χάλκινες κοπές της ελληνιστικής εποχής εμπνέονται και αυτές από τη λατρεία του Απόλλωνα και της Αρτέμιδος. Ανάμνηση του ιερού φοίνικα, κάτω από τον οποίο γέννησε η Λητώ τον Απόλλωνα και την Αρτέμιδα, αποτελεί πιθανότατα η παράσταση φοίνικα πάνω στον οποίο κάθεται κύκνος. Η παρουσία του κύκνου είναι αυτή που χαρακτηρίζει το δένδρο ως το ιερό δένδρο του Απόλλωνα. Η επιγραφή ΔΗ αναφέρεται στα αρχικά της πόλης ως εκδίδουσας αρχής.

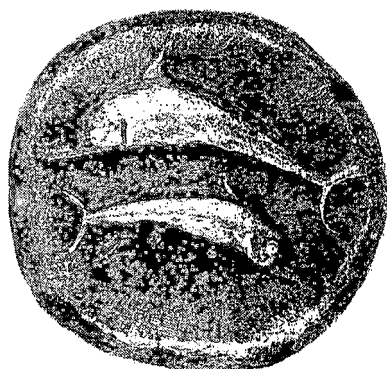
Νάξος

Η Νάξος, όπου κατά τη μυθολογία ο Διόνυσος συνάντησε την Αριάδνη, την οποία είχε εγκαταλείψει ο Θησέας γυρίζοντας από την Κρήτη, είναι το μεγαλύτερο, αλλά και πλουσιότερο νησί των Κυκλάδων. Είναι γνωστή για τα περίφημα ναξιακά μάρμαρα, από τα οποία κατασκευάστηκαν ναοί που κοσμούσαν μεγάλα και σπουδαία ιερά της αρχαϊκής εποχής, όπως αυτό του Απόλλωνα στους Δελφούς και στη Δήλο. Μετά τα μέσα του 8^{ου} αιώνα π.Χ. πήρε μέρος στο μεγάλο αποικισμό και σε συνεργασία με την ευβοϊκή Χαλκίδα το 735/4 π.Χ. ίδρυσε πρώτη ελληνική αποικία στη Σικελία, στους πρόποδες της Αίτνας, την ομώνυμη Νάξο. Στο απόγειο της δύναμης και του πλούτου της έφθασε την εποχή του τυράννου Λύγδαμι στο 2^ο μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Τότε άρχισε να κτίζεται ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα, ιωνικού ρυθμού, προκειμένου να συναγωνιστεί τους μεγάλους δίπτερους ιωνικούς ναούς που κατασκευάζουν την ίδια εποχή ο Πεισίστρατος στην Αθήνα και ο Πολυκράτης στη Σάμο. Παρόλο ότι το 490 π.Χ. το

νησί καταστράφηκε από τους Πέρσες και δεν μπόρεσε έκτοτε να συνέλθει και να ξαναβρεί την παλιά του αίγλη, οι Νάξιοι πήραν μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας με τέσσερα πλοία, καθώς και στη μάχη των Πλαταιών. Η συμμετοχή τους στη Δηλιακή συμμαχία τους έφερε κάτω από την ηγεμονία των Αθηναίων. Κατά τους χρόνους των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου μετέχει στο Κοινό των Νησιωτών, μια ένωση που πέρασε διαδοχικά κάτω από την αιγυπτιακή, τη μακεδονική και τη ροδιακή επιρροή. Οι τύποι των αρχαϊκών στατήρων της Νάξου, όπου απεικονίζεται κάρθαρος πλαισιούμενος από στεφάνι με φύλλα κισσού και από τις δύο λαβές του οποίου κρέμεται από ένα τοαμπί σταφύλι, αναφέρονται στη διονυσιακή λατρεία. Η παραγωγή του αρχαϊκού νομισματοκοπείου σταμάτησε το 490 π.Χ., όταν οι Αθηναίοι εγκατέστησαν στο νησί πεντακόσιους κληρούχους. Τον 4^ο αιώνα π.Χ. επανελήφθησαν οι κοπές νομισμάτων σύμφωνα με το ροδιακό σταθμητικό κανόνα. Η παράσταση της κεφαλής του Διονύσου και ο κάρθαρος χαράσσονται στην επιφάνεια των αργυρών και των χάλκινων νομισμάτων. Η επιγραφή *ΝΑ, ΝΑΞΙΩΝ* στην οπίσθια όψη υποδηλώνει το εθνικό όνομα της πόλης - κράτους που τα εξέδωσε.

Θήρα

Η Θήρα, το νοτιότερο νησί των Κυκλάδων και πολύ κοντά στην Κρήτη, υπήρξε φυσικό πέρασμα των εμπορικών δρόμων μεταξύ Κυκλάδων και Κρήτης. Η μοναδική μορφολογία του εδάφους και το ελλειψοειδές σχήμα της οφείλονται στη δράση του ηφαιστείου της στα προϊστορικά χρόνια. Η ηφαιστειακή γη του άνυδρου νησιού επιτρέπει την καλλιέργεια αμπελώνων και λίγων δημητριακών. Ίχνη ανθρώπινης δραστηριότητας παρατηρούνται από την 3^η χιλιετία π.Χ., ενώ οι

ανασκαφές στο Ακρωτήρι επιβεβαιώνουν την ύπαρξη σημαντικού πολιτισμού κατά τη μεσοκυκλαδική περίοδο (2000/1900 – 1550/1500 π.Χ.), ο οποίος διακόπτεται ξαφνικά από την έκρηξη του ηφαιστείου. Εκτοτε το νησί παραμένει ακατοίκητο για δύο περίπου αιώνες και η ζωή επανέρχεται γύρω στο 13^ο αιώνα π.Χ. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι αποικίστηκε από τη Σπάρτη με βασιλιά τον Θήρα, γιο του Αυτεσίωνα, απόγονο του Κάδμου και τρισέγγονο του Οιδίποδα. Τον 9^ο αιώνα π.Χ. αποτελεί αμιγώς δωρική αποικία, με κέντρο τον οικισμό της αρχαίας Θήρας στην οχυρή θέση Μέσα Βουνό. Οι κάτοικοί της ύστερα από παρατεταμένη περίοδο ανομβρίας στο νησί ίδρυσαν αποικία στην Κυρήνη της Αφρικής το 630 π.Χ.

Η ανασκαφική έρευνα στον οικισμό της αρχαίας Θήρας αποκάλυψε μεγάλη ελληνιστική πόλη, η οποία μαζί με το επίνειό της, την αρχαία Οία, αποτέλεσε ναυτική και στρατιωτική βάση των Πτολεμαίων με την εγκατάσταση εκεί πολυάριθμης στρατιωτικής φρουράς.

Στη Θήρα αποδίδονται οι ανεπίγραφτοι αρχαϊκοί στατήρες με την παράσταση δύο δελφινιών που κολυμπούν σε αντίθετη φορά στην μπροστινή όψη και δύο έγκοιλα τετράγωνα στην πίσω (525 και 518 π.Χ.). Η μελέτη των «θησαυρών» μαρτυρεί ότι το αρχαϊκό νομισματοκοπείο πρέπει να παρέμεινε ανοικτό για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς οι ανάγκες του νησιού σε συναλλαγές καλύπτονταν από τις «χελώνες» της Αίγινας.

Οι παραστάσεις των χάλκινων νομισμάτων των μέσων του 4^{ου} και κατά τον 3^ο αιώνα π.Χ. είναι επηρεασμένες από τις λατρείες των θεών και τα σύμβολά τους. Η ανάμνηση της παράστασης του αρχαϊκού στατήρα με τα δύο δελφίνια επιβιώνει και στις χάλκινες κοπές, τώρα όμως τα δελφίνια γίνονται τρία και απεικονίζονται στην οπίσθια όψη, ενώ στην πρόσθια χαράσσεται η κεφαλή του Θεού Απόλλωνα. Η

επιγραφή *ΟΗ* ή *ΘΗΡ* είναι δηλωτική του εθνικού ονόματος ως εκδίδουσας αρχής.

Κως

Η Κως, το νησί του Ιπποκράτη, κατοικήθηκε συνεχώς από την πρωτοελλαδική περίοδο έως σήμερα. Ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα στην ιστορία του νησιού είναι ο «συνοικισμός» της πόλης, η ένωση δηλαδή των οικισμών σε μια πόλη, που πιστεύεται ότι έγινε το 366 π.Χ. Έκτοτε το νησί αναπτύχθηκε οικονομικά και πολιτιστικά φθάνοντας στη μεγαλύτερη ακμή του τον 3^ο αιώνα π.Χ.

Η πλούσια νομισματική παραγωγή ξεκινά από την αρχαϊκή εποχή και συνεχίζεται μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ο καρκίνος, κύριος νομισματικός τύπος του νησιού, απεικονίζεται σε ένα σπάνιο αρχαϊκό στατήρα.

Το περίφημο τριδραχμο, ο δισκοβόλος της Κω, είναι ένα από τα ωραιότερα δείγματα της σφραγιστικής τέχνης στα μέσα περίπου της πρώιμης κλασικής περιόδου. Ο ανώνυμος αρχαίος καλλιτέχνης μεταφέρει στη μικρή στρογγυλή επιφάνεια του νομίσματος τη στιγμή της κίνησης, όταν ο αθλητής ετοιμάζεται να ρίξει το δίσκο. Στα αριστερά απεικονίζεται το έπαθλο του αγώνα, ένας χάλκινος τρίποδας. Το νόμισμα είναι αφιερωμένο στον Απόλλωνα, προς τιμήν του οποίου είχαν καθιερώσει αγώνες οι πόλεις της Δωρικής Πενταπόλεως, Λίνδος, Ιαλυσός, Κάμιρος, Κνίδος και Κως. Η επιγραφή *ΚΟΣ* ή *ΚΟΙΟΝ* αναφέρεται στην εθνική ονομασία της πόλης - κράτους.

Στις μεταγενέστερες κοπές, τετράδραχμα και μικρότερες υποδιαίρεσεις του 4^{ου} αιώνα π.Χ., οι παραστάσεις συνδέονται με το

μύθο του Ηρακλή και της Λερναίας Ύδρας και τη λατρεία του ήρωα στο νησί γενικότερα. Απεικονίζεται η κεφαλή του Ηρακλή με τη λεοντή στην πρόσθια όψη και ο καρκίνος στην οπίσθια.

Οι πλινθοφόρες δραχμές του 2^{ου} αιώνα π.Χ., οι οποίες έχουν κοπεί σύμφωνα με το ροδιακό σταθμητικό κανόνα, είναι αφιερωμένες στη λατρεία του θεού Ασκληπιού, ναός του οποίου, το περίφημο Ασκληπιείο, υπήρχε στο νησί από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Η δαφνοστεφανωμένη κεφαλή του Ασκληπιού της πρόσθιας όψης συνοδεύεται από ένα φίδι σε έγκοιλο τετράγωνο στην οπίσθια. Η παράσταση ολοκληρώνεται με την αναγραφή του εθνικού ονόματος και του ονόματος του άρχοντα, υπεύθυνου του νομισματοκοπείου.

Ρόδος

Η Ρόδος με την επίκαιρη γεωγραφική της θέση στην περιοχή του νοτιοανατολικού Αιγαίου, το εύφορο έδαφός της, αλλά και το εμπορικό δαιμόνιο των κατοίκων της διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στο χώρο του Αιγαίου από την 5^η χιλιετία. Προς το τέλος της 3^{ης} χιλιετίας με την ανάπτυξη του εμπορίου δημιουργείται μια πρώιμη μορφή άστεως και η Ρόδος εξελίσσεται σε ένα σημαντικό σταυροδρόμι πολιτισμών από το βορειοανατολικό Αιγαίο και την ενδοχώρα της Μικράς Ασίας προς το υπόλοιπο Αιγαίο μέχρι τη βορειοανατολική Πελοπόννησο.

Νομίσματα αρχαϊκά έκοψαν πριν από το «συννοικισμό» τους (408 π.Χ.) και οι τρεις πόλεις της Ρόδου, η Λίνδος στην ανατολική ακτή, η Ιαλυσός κοντά στο βόρειο άκρο του νησιού και η Κάμιρος στη δυτική ακτή.

Από τις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ. το νομισματοκοπείο της Ρόδου εξελίσσεται ως το σπουδαιότερο της Καρίας. Όταν το 411 π.Χ. απελευθερώθηκαν οι ροδιακές πόλεις από την κυριαρχία της Αθήνας, δημιούργησαν μια νέα πρωτεύουσα, η οποία έφερε το όνομα του νησιού. Έκτοτε κόβονται νομίσματα μόνο στο όνομα της Ρόδου, όπως μαρτυρούν και οι επιγραφές *ΡΟ* και *ΡΟΔΙΟΝ*.

Τα περίφημα τετράδραχμα της Ρόδου φέρουν την παράσταση της κεφαλής του Ήλιου, που ταυτίζεται με τον Απόλλωνα και είναι ο κύριος νομισματικός τύπος των ροδίτικων νομισμάτων. Η απεικόνιση του ρόδου της οπίσθιας όψης είναι το «λαλούν σύμβολον» της πόλης που φημιζόταν για τα ρόδα της, στα οποία χρωστά άλλωστε και το όνομά της.

Η μετωπική απεικόνιση της κεφαλής του Ήλιου στα δίδραχμα των μέσων του 4^{ου} αιώνα π.Χ., που εκπλήσσει με τη δύναμη της έκφρασής της, είναι επηρεασμένη από την κεφαλή της συρακούσιας νύμφης Αρέθουσας, όπως αυτή είχε αποδοθεί από το χαράκτη Κίμωνα.

Ο νομισματικός αυτός τύπος συνεχίστηκε και στις πλινθοφόρες δραχμές του 2^{ου} και του 1^{ου} αιώνα π.Χ., οι οποίες κυκλοφόρησαν ευρύτερα και στην ηπειρωτική Ελλάδα, καθώς η Ρόδος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ως ναυτικός και εμπορικός παράγοντας στην αρχαιότητα.

Κνωσός

Η Κνωσός, κέντρο της λατρείας του Δία, ήταν κατά τους ιστορικούς χρόνους η πιο ισχυρή κρητική πόλη.

Το νομισματοκοπείο της Κνωσού πλουσιότατο σε παραγωγή αργυρών και χάλκινων νομισμάτων, υπήρξε από τα πιο σημαντικά της Κρήτης. Εικονογραφικά οι παραστάσεις των νομισμάτων της αναβιώνουν το ένδοξο και μυθικό παρελθόν της. Ο Μίνωας, ο Λαβύρινθος, το σύμβολο της παντοκρατορίας του μινωικού πολιτισμού που έκτισε ο Δαίδαλος για κατοικία του Μινώταυρου, αποτυπώνονται στους αργυρούς στατήρες της που χρονολογούνται μετά το 425 π.Χ. έως το 2^ο τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και είναι κατά κάποιον τρόπο το «λαλούν σύμβολον» της πόλης που τα έκοψε. Στον ίδιο μυθολογικό κύκλο ανήκει ο στατήρας που απεικονίζει στην πρόσθια όψη ένα ωραιότατο γυναικείο κεφάλι, πιθανότατα της Αριάδνης, στολισμένο με καλάμια και πλαισιωμένο από ένα μαιανδρικό κόσμημα που συμβολίζει το Λαβύρινθο. Αξιόλογο δείγμα της σφραγιστικής τέχνης είναι ο στατήρας (320/10 π.Χ.) με την παράσταση της κεφαλής της Ήρας με πόλο, στολισμένης με ανθέμια στην πρόσθια όψη και γραμμική παράσταση του Λαβύρινθου στην οπίσθια. Η επιγραφή *ΚΝΩΣΙΩΝ* αναφέρεται στο όνομα της πόλης. Η κεφαλή της Ήρας στις κοπές αυτές θυμίζει αυτή των διδράχμων του Άργους. Είναι γνωστό ότι η Κρήτη είχε στενή επικοινωνία με την Πελοπόννησο και είναι φυσικό να έχει επηρεαστεί από την τέχνη της.

Φαιστός

Η Φαιστός υπήρξε από τις πιο παλιές και σημαντικές πόλεις της Κρήτης επί του Ληθαίου ποταμού στα δυτικά της Γόρτυνας. Η νομισματική παραγωγή της αρχίζει από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και

διακόπτεται στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ., όταν η πόλη καταστρέφεται από τους Γορτυνίους. Ο άθλος του Ηρακλή που σκοτώνει τη Λερναία Ύδρα χαράσσεται με δύναμη και ζωντάνια σε ένα αργυρό δίδραχμο που χρονολογείται προς τα τέλη τον 4^{ου} αιώνα π.Χ. Ο ήρωας απεικονίζεται με τη λεοντή να κρέμεται γύρω από τον ώμο του, τη στιγμή που έχει αρπάξει ένα από τα κεφάλια του θηρίου και είναι έτοιμος να το τσακίσει με το ανασηκωμένο ρόπαλο. Ο κάβουρας που βρίσκεται ανάμεσα στα πόδια του ήρωα έχει σταλεί προφανώς από τη ζηλότυπη Ήρα για να παρεμποδίσει το έργο του. Το δίδραχμο αυτό είναι επικεκομμένο πάνω σε νόμισμα της Κυρήνης, όπως συμβαίνει και σε πολλά άλλα κρητικά νομίσματα της εποχής. Η Αφρική τροφοδοτεί την Κρήτη με πολύτιμο μέταλλο, το οποίο έφεραν μαζί τους οι Κρήτες μισθοφόροι από την Κυρήνη με τη μορφή αργυρών νομισμάτων.

Σε ένα μεταγενέστερο αργυρό στατήρα απεικονίζεται ο φτερωτός γίγας Τάλως, ο χάλκινος ήρωας που κατασκεύασε ο Ήφαιστος και τον έδωσε στον Μίνωα για να προστατεύσει το νησί. Ο γίγαντας σε μετωπική παράσταση είναι έτοιμος να εκσφενδονίσει την πέτρα που κρατάει με το δεξί του χέρι σε όποιον τολμήσει να πλησιάσει την Κρήτη. Ανάμεσα στα πόδια του η επιγραφή *ΤΑΛΩΝ*. Στην οπίσθια όψη του νομίσματος απεικονίζεται ένας ταύρος. Η επιγραφή *ΦΑΙΣΤΙΩΝ* αναφέρεται στο όνομα της πόλης.

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΜΟΝΑΔΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ

Μια από τις πιο περίπλοκες εμπειρίες που μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει είναι ο καθορισμός της μονάδας μέτρησης ενός ελληνικού νομίσματος. Και αυτό γιατί υπάρχει μια πληθώρα μονάδων βάρους που πρέπει να χειριστεί κανείς, καθώς και ένας μεγάλος αριθμός υποδιαίρεσεων και τροποποιήσεων αυτών.

Όμως αν και για εμάς σήμερα είναι δύσκολο να το αντιληφθούμε, για τους εμπόρους του αρχαίου κόσμου θα ήταν πολύ ευκολότερο να κατανοήσουν και να χειριστούν τις ποικιλίες αυτές.

Ο παρακάτω κατάλογος παρέχει κάποια συγκεκριμένα βάρη από τις πιο σημαντικές πόλεις που εξέδωσαν νόμισμα.

Πίνακας Ελληνικών Μονάδων Μέτρησης		
Μονάδα (Πόλη)	Ανώτερη Μονάδα	Βάρος
Αχαϊκό	Στατήρας (3δρχ.)	8,0γρ.
Αττικό	Τετράδραχμο	17,2γρ.
Ευβοϊκό	Στατήρας (2δρχ.)	17,2γρ.
Σικελικό	Λίτρα	0,86γρ.

Παρατηρούμε βέβαια ότι υπάρχει μια ποικιλία στο βάρος των νομισμάτων ανάλογα με το χρόνο και τις συνθήκες κατασκευής. Για παράδειγμα, το Αττικό τετράδραχμο μείωσε το βάρος του από 17,2γρ. σε λιγότερο από 15. Παρ' όλα αυτά τα βάρη συνήθως θεωρούνταν ως έλεγχος αυθεντικότητας, ο οποίος όμως έπρεπε να λαμβάνει υπόψη του και άλλους παράγοντες, αφού λόγω των συνθηκών διατήρησης του νομίσματος μερικές φορές το βάρος επηρεαζόταν.

Ένα άλλο θέμα που σχετίζεται με τις μονάδες μέτρησης είναι οι σχέσεις ανάμεσα στα μέταλλα. Ο ορείχαλκος για παράδειγμα, ήταν ένα

νόμισμα που η αξία του δεν είχε καμία σχέση με την αξία του μετάλλου. Η Αθήνα εξέδωσε κάποια στιγμή ορείχαλκα νομίσματα στην αξία των αργυρών, για να τα αποσύρει αργότερα από την κυκλοφορία, προς θλίψη των εμπόρων. Τον πρώτο καθορισμό της διμεταλλικής αυτής σχέσης τον επέβαλλε ο Βασιλέας Κροίσος της Λυδίας, όπως αναφέραμε παραπάνω, με αναλογία αργύρου προς τον χρυσό 13,3 προς 1.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

Η χρονολόγηση των ελληνικών νομισμάτων είναι πρόκληση για τους νομισματολόγους, αφού τα ανεπίγραφα νομίσματα πρέπει να χρονολογηθούν σωστά και άλλα που φέρουν ονόματα, επιγραφές και ημερομηνίες πρέπει να ταυτιστούν με οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της συγκεκριμένης εποχής. Το πιο κοινό σύστημα με το οποίο οι Έλληνες μετρούσαν το χρόνο και που ανακαλύφθηκε σε νομίσματα ήταν η καταγραφή των ετών βασιλείας ή περιόδων. Η χρονολόγηση με γνώμονα τη βασιλεία άρχιζε με την ενθρόνιση του βασιλέα και τελειωνε με την ενθρόνιση του νέου βασιλιά.

Υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός γεγονότων στην αρχαία ιστορία από τις οποίες προέρχονταν οι χρονολογικές περίοδοι. Οι ημερομηνίες όμως αυτές ήταν υποκειμενικές και άρα πρέπει να είμαστε πολύ προσεχτικοί όταν μεταφράζουμε την ημερομηνία που είναι τοποθετημένη σε ένα νόμισμα, έτσι ώστε να μην την συγχέουμε με άλλα σημάδια ελέγχου, όπως τα αρχικά του αρχηγού της δικαστικής αρχής.

Όταν η ημερομηνία είναι αμφίβολη, τότε μπορεί να αποτελέσει την αρχή άλλης έρευνας. Χρονολογημένα νομίσματα από την άλλη μπορούν να δώσουν την αλλαγή ενός βασιλέως ή αρχηγού της δικαστικής αρχής. Μονογράμματα ή αρχικά του αρχηγού της δικαστικής αρχής υπάρχουν συχνά στο σχέδιο του νομίσματος. Αυτές οι

αναγραφές είναι πολύ χρήσιμες στον καθορισμό χρονολογικών σειρών κυρίως όταν απουσιάζουν οι χρονολογίες.

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΟΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ

Τα πρώτα νομίσματα δεν έχουν συγκεκριμένο τύπο. Αργότερα αποκτούν μια παράσταση στη μία πλευρά, ενώ στην πίσω πλευρά παραμένει η σφραγίδα του κεντητηρίου ή χαρακτήρα (οπισθότυπος), δηλαδή το έγκοιλο τετράγωνο ή ορθογώνιο, που το σχήμα του ποικίλει ανάλογα με τα διάφορα εργαστήρια.

Στα μέσα περίπου του 6^{ου} αιώνα θα αποκτήσει και η πίσω πλευρά του νομίσματος ένα συγκεκριμένο τύπο. Περίπου την ίδια εποχή, ίσως και λίγο νωρίτερα, έχουμε και τη χάραξη των ανθρωπίνων μορφών, γιατί η χάραξη των διαφόρων ζώων είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των πρώτων νομισμάτων, ενώ η σπανιότητα της απεικόνισης της ανθρώπινης μορφής είναι ένα από τα πιο εντυπωσιακά στοιχεία. Η απεικόνιση των ανδρικών και γυναικείων μορφών καθιερώνεται από τους καλλιτέχνες που θα μας χαρίσουν πραγματικά έργα τέχνης. Η πληρότητα της αρχαίας ελληνικής τέχνης δεν αποτυπώνεται μονάχα στα μεγαλόπνοα έργα της γλυπτικής, ούτε στα θαυμαστά δημιουργήματα των αγγειογράφων, αλλά και στα μικροσκοπικά μεταλλικά κέρματα, τα νομίσματα, που τα διακρίνει μια αξιοπρόσεκτη δεξιοτεχνία και λεπτότητα στη χάραξη και την απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών, τόσο του ανθρώπινου σώματος, όσο και των διαφόρων ζώων που απεικονίζονται.

Στην ευρύτερη έννοιά της, η επίδραση της έμφυτης διακοσμητικής διάθεσης είναι πάντοτε παρούσα και στα αρχαία ελληνικά νομίσματα. Το αρχαίο ελληνικό πνεύμα ήταν πάντα πρόθυμο να επωφεληθεί από κάθε τυχόν δυνατότητα που παρουσίαζε η χαρακτηριστική τέχνη.

Στο υψηλότερο σημείο της καλλιτεχνικής ευαισθησίας και ποιότητας έφθασε η σφραγιστική τέχνη των νομισμάτων στα τέλη του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι τότε πρωτοεμφανίζεται και η μετωπική απεικόνιση των μορφών. Συνήθως χάραζαν τα κεφάλια «προφίλ», γιατί έτσι άντεχαν περισσότερο στη φθορά και η χάραξη ήταν πιο εύκολη. Όσες μορφές όμως απεικονίστηκαν μετωπικά είναι ασύγκριτες σε ομορφιά και καλλιτεχνική ευαισθησία.

Κεφάλι του Ερμή

Κεφάλι του Ήλιου

Νύμφη της Λάρισας

Κιμώνεια Αρέθουσα

Αναμφισβήτητα η μορφή της Κιμώνειας Αρέθουσας είναι η πιο αξιοπρόσεκτη δημιουργία του τελευταίου τετάρτου του 5^{ου} αιώνα. Η κιμώνεια τέχνη είχε μεγάλη επίδραση στον ελλαδικό χώρο. Και τα τρία

νομίσματα έχουν έκδηλη επίδραση του μεγάλου συρακούσιου Κίμωνα. Ιδιαίτερα το νόμισμα της Λάρισας, είναι δυνατό να θεωρηθεί σαν ένα από τα πιο πιστά αντίγραφα της κιμώνειας Αρέθουσας. Έχουν και τα δύο το ίδιο υγρό και απαλό βλέμμα, τα σγουρά μαλλιά ξεδιπλώνονται με τον ίδιο τρόπο, μονάχα που στην κιμώνεια Αρέθουσα έχουν αυτά χαραχτεί με περισσή λεπτότητα, τέλος υπάρχει η ίδια μικρή ταινία στο μέτωπο.

Γενικά όμως τα νομίσματα δεν συγκαταλέγονται πάντοτε ανάμεσα στα εντυπωσιακά ευρήματα που με το πρώτο βλέμμα προκαλούν το θαυμασμό. Παράδειγμα η περίπτωση μιας ανασκαφής: τα νομίσματα δεν είναι τα αντικείμενα εκείνα που θα προσελκύσουν αμέσως την προσοχή του ερευνητή. Τις περισσότερες φορές μοιάζουν με μικρούς χωμάτινους σβώλους, που πρέπει να καθαριστούν στο εργαστήριο, για να φύγει το σκληρό περίβλημά τους και να αποκαλυφθεί τελικά ο τύπος, που πολλές φορές είναι μια πολύτιμη μαρτυρία για την ανασκαφική έρευνα.

Η ποικιλία των τύπων των αρχαίων ελληνικών νομισμάτων είναι πολύ μεγάλη. Λέγεται ότι υπάρχουν περίπου 30.000 τύποι μόνο για τα αρχαία ελληνικά νομίσματα. Ο σκοπός όμως, τα κίνητρα, που οδηγούν στην εκλογή και τη δημιουργία όλων αυτών των τύπων, είναι δυνατό να καθορισθούν. Σε γενικές γραμμές τρεις είναι οι βασικές κατηγορίες: **α) Η απεικόνιση των θεών και των ιερών συμβόλων τους, όπως και ήρωες, διάφορα μυθικά πρόσωπα και σκηνές μυθολογικές, β) η χάραξη διαφόρων εγχώριων προϊόντων που είναι και μία πηγή πλούτου και ευημερίας για την πόλη και γ) μια γραφική παρουσίαση του ονόματος της πόλης, σαν λογοπαίγνιο.**

Στη συνέχεια μαρτυρούνται και δύο άλλες ξέχωρες ομάδες, τα νομίσματα εκείνα που απεικονίζουν αγωνιστικές παραστάσεις και

εκείνα που έκοψαν οι διάφοροι δυνάστες και βασιλείς, ή ακόμα εκείνα που εικονίζουν διάφορα επιφανή πρόσωπα που τιμά η πόλη.

Η πρώτη κατηγορία που έχει άμεση σχέση με τους θεούς και με συναφείς προς αυτούς θρησκευτικές παραστάσεις είναι και η επικρατέστερη. Ο χαρακτήρας των πρώτων νομισμάτων ήταν κατ'εξοχή θρησκευτικός. Κάθε πόλη χαράζει πάνω στα νομίσματά της το δικό της έμβλημα, που τις περισσότερες φορές είναι το ίδιο το σύμβολο της θεότητας που την προστατεύει. Αρκετοί μελετητές υποστήριξαν ότι τα πρώτα νομίσματα κόβονταν κάτω από την άμεση προστασία των ιερέων στα ιερά τεμένη.

Φέρουμε σαν πρώτο παράδειγμα αυτής της κατηγορίας έναν αιγινήτικο στατήρα, που χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} αιώνα ή τις αρχές του 5^{ου} και εικονίζει στην μπροστινή του όψη μια θαλάσσια χελώνα.

Ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι τα αιγινήτικα νομίσματα έχουν σαν τύπο την θαλάσσια χελώνα γιατί είναι σύμβολο της Αφροδίτης, που λατρευόταν από τους Αιγινήτες σαν θαλάσσια θεότητα. Άλλοι πάλι πιστεύουν ότι η θαλάσσια χελώνα ίσως συμβόλιζε τη μεγάλη ναυτική δύναμη που είχε η Αίγινα εκείνη την εποχή.

Πολλές φορές συμπίπτει να υπάρχει στην πόλη ή στη γύρω από αυτή περιοχή ένας μεγάλος ξακουστός ναός που ήταν αφιερωμένος στην ίδια θεότητα που την προστατεύει. Τότε η απεικόνισή της είναι αναπόφευκτη. Από τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι τα αθηναϊκά νομίσματα όπου χαράσσεται με ιδιαίτερη επιμέλεια το κεφάλι της

Αθηνάς και το ιερό σύμβολό της, η γλαύκα, συνεχώς, επί αιώνες. Δείχνουμε ένα από τα σπανιότερα αρχαία ελληνικά νομίσματα, το λεγόμενο «δεκάδραχμο του Μαραθώνος», γιατί στην αρχή πίστεψαν ότι η αιτία της κοπής του ήταν η μεγάλη μάχη και νίκη στον Μαραθώνα.

Ο Ηρακλής ήταν μια μορφή που αγαπήθηκε πολύ σαν νομισματικός τύπος από τον 6^ο αιώνα π.Χ. έως και τα ρωμαϊκά χρόνια. Πολλές πόλεις πήραν από τον θρυλικό αυτόν ήρωα το όνομά τους. Όπως είναι φυσικό και οι νομισματικοί τύποι αυτών των πόλεων, όπου και η λατρεία του ήταν διαδεδομένη, επηρεάστηκαν από το μύθο του και τους άθλους του.

Στη συνέχεια βλέπουμε ένα αργυρό νόμισμα της Θάσου με τον τύπο του Ηρακλή τοξότη. Οι κάτοικοι του νησιού παράλληλα με το Διόνυσο, τίμησαν με θέρμη και τον Ηρακλή, που λατρεύτηκε από τους Θάσιους και σαν θεός και σαν ήρωας.

Μια από τις πιο σημαντικές πόλεις της Θράκης, τα Άβδηρα, χάραξε στα νομίσματά της με εξαιρετική λεπτότητα και φαντασία ένα γρύπα. Το φανταστικό αυτό ζώο με το κεφάλι και τα φτερά αετού και το σώμα λιονταριού είναι ανατολικής προέλευσης και πρωτοεμφανίστηκε σε αιγυπτιακά μνημεία της Δωδεκάτης Δυναστείας.

Στην Έφεσο, όπου η λατρεία της Άρτεμης ήταν ευρύτατα διαδεδομένη, έχουμε σαν νομισματικό τύπο, εκτός από τη μορφή της θεάς, και το ελάφι, το ιερό ζώο της, το σύμβολό της. Στο δεκάδραχμο του 4^{ου} αιώνα π.Χ. που φαίνεται πιο κάτω, εικονίζεται στην πίσω πλευρά ένα ελάφι. Στον εμπροσθότυπο χαραχτηκε μια μέλισσα που ήταν όπως φαίνεται το σύμβολο κάποιας ανατολικής θεότητας που ταυτιζόταν παλιότερα με την Άρτεμη.

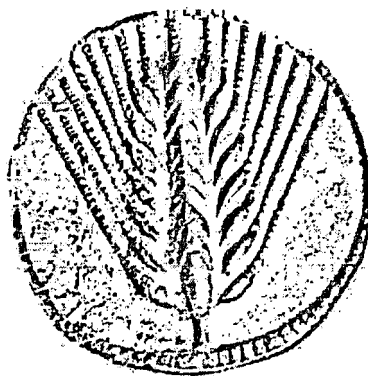

Με τους ανατολικούς θεούς, αλλά και με τους ελληνικούς, έρχονται ξανά στον κόσμο της τέχνης και τα συμβολικά της παρουσίας

τους ζώα που θα μπουν, σαν πρώτα επίσημα, τύποι στα παλαιότερα νομίσματα.

Στις λίγες αυτές γραμμές κρύβεται και η ουσία των παραστάσεων των αρχαίων ελληνικών νομισμάτων από τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής τους ως και τα ελληνιστικά. Ο κάθε “τύπος” τους γίνεται σύμβολο της ολοζώντανης παρουσίας της θεότητας, ανήκει στη σφαίρα του μύθου. Έτσι και τα νομίσματα αντλούν τα θέματά τους από τον μύθο. Η εκλογή των θεμάτων τους δεν είναι τίποτε άλλο παρά επεξήγηση, ιστορία του μυθικού κόσμου των ομηρικών και προομηρικών χρόνων. Και ο κόσμος αυτός πάνω στα νομίσματα δεν έπαθε καμιά αλλοίωση, διατηρεί ακόμα τη ζωντάνια που του έδωσαν οι δημιουργοί του και τότε που έγινε είχε μια άμεση σχέση με τους ανθρώπους, αφού κυκλοφορούσε καθημερινά ανάμεσά τους.

Αρχίζουμε τη δεύτερη κατηγορία, που συνδέεται με τα εγχώρια προϊόντα μιας πόλης, που γίνονται και η αιτία της εκλογής τους ως νομισματικός τύπος, με ένα από τα πιο εντυπωσιακά δείγματα. Τα δίδραχμα του Μεταποντίου στην Κάτω Ιταλία, που ήταν κτισμένη κοντά σε μια εύφορη πεδιάδα, όπου ευδοκίμούσε η καλλιέργεια του κριθαριού και του σαραριού. Τα προϊόντα αυτά εξασφάλιζαν την ευημερία της και τον πλούτο της. Βασικός τύπος, λοιπόν, στα νομίσματά της, θα παραμείνει από τον 6^ο αιώνα έως τον 4^ο αιώνα π.Χ. ένα εντυπωσιακό στάχυ.

Σε πολλές περιοχές της αρχαίας Ελλάδος και των αποικιών, ήταν πολύ διαδεδομένη η καλλιέργεια της αμπέλου, όπως είναι δε φυσικό ο Διόνυσος ήταν θεός που λατρευόταν κατά προτίμηση σ' αυτές. Γενικά οι νομισματικοί τύποι όλων αυτών των περιοχών επηρεάζονταν από τη διονυσιακή λατρεία, και έχουμε παραστάσεις σχετικές με αυτή. Στο αργυρό νόμισμα της Μαρώνειας, που ήταν πλούσια σε παραγωγή κρασιού εικονίζεται από τη μια πλευρά το κεφάλι του Διονύσου στεφανωμένο με φύλλα κισσού και από την πίσω πλευρά ένα τοσμίπ σταφύλι. Το εγχώριο προϊόν, που ευδοκίμει στην πόλη αυτή.

Τώρα θα σχολιάσουμε την **τρίτη** και τελευταία από τις βασικές κατηγορίες που αναφέραμε στην αρχή.

Η εκλογή του νομισματικού τύπου γίνεται με βάση ένα λογοπαίγνιο. Πολλές φορές, όμως, είναι δύσκολο να διαχωρίζουμε πότε το όνομα της πόλης προέρχεται από ένα παλιό ευφυολόγημα και πότε από ένα πραγματικό επιτόπιο χαρακτηριστικό.

Ένα από τα πιο εντυπωσιακά δείγματα αυτής της ομάδας είναι η απεικόνιση του σέλινου στα αρχαϊκά δίδραχμα του Σελινούντος της Σικελίας. Πραγματικά η πόλη αυτή ήταν γνωστή για την παραγωγή της σε σέλινο, που είχε καθιερωθεί σαν το έμβλημά της. Σελινούς - σέλινο.

Στη συνέχεια βλέπουμε τον οπισθότυπο από ένα ροδίτικο τετράδραχμο με το ρόδο, και εδώ η ίδια περίπτωση, γιατί η Ρόδος φημιζόταν για τα ρόδα της. Ρόδος - ρόδον. Και στις δύο αυτές

περιπτώσεις υπάρχει ένα συγκεκριμένο είδος, ένα επιτόπιο χαρακτηριστικό.

Μια κάπως απομακρυσμένη ελληνικό πόλη στη Σικελία, στα βόρεια παράλια του νησιού, η Ιμέρα, έχει στις αργυρές δραχμές της, σαν βασικό τύπο τον αλέκτορα, που με το πρωινό του λάλημα χαιρετά την καινούργια ημέρα. Στην περίπτωση αυτή μόνο ηχητικός συσχετισμός είναι δυνατόν να γίνει, γιατί ούτε ορθογραφική ούτε ετυμολογική σύνδεση του ονόματος της πόλεως είναι δυνατή. Ο τύπος προήλθε πιθανότατα από τους καρυστινούς αποίκους, που έφεραν από την πατρίδα τους, την Κάρυστο, τον αλέκτορα σαν σύμβολο, μιας και η πόλη αυτή της Εύβοιας τον είχε για έμβλημά της.

Ήταν συνήθεια με την τέλεση διαφόρων αγώνων ή ακόμα για την νίκη σε κάποιο αγώνα να κόβονται νομίσματα, είναι τα αγωνιστικά. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα τετράδραχμα του Φιλίππου Β' με τον γυμνό ιππέα που κρατάει κλαδί φοινικιάς. Λέγεται ότι ο Φίλιππος έκοψε τα αργυρά αυτά τετράδραχμα για να τιμήσει τη νίκη του αλόγου του στους ολυμπιακούς αγώνες του 356 π.Χ., έτος και της γεννήσεως του γιου του Αλεξάνδρου.

Άλλοτε πάλι έχουμε νομίσματα με απεικονίσεις αθλητών, δύο από τα ωραιότερα του είδους αυτού είναι ο Δισκοβόλος της Κω και οι παλαιστές της Ασπένδου.

Ο Αλέξανδρος διάλεξε για τους χρυσούς του στατήρες το κεφάλι της Αθηνάς, θέλοντας να θυμίσει μ' αυτόν τον τρόπο την βοήθεια που

πρόσφερε η θεά στους Έλληνες στον αγώνα τους ενάντια στους Τρώες και την ελπίδα ότι θα παρασταθεί και τώρα στον αγώνα ενάντια στους Πέρσες.

ΟΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΝΘΕΟΥ ΣΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Τα θέματα που απεικονίζονται στα ελληνικά νομίσματα παρουσιάζουν εξαιρετική ποικιλία, αν και τα περισσότερα έχουν κάποια θρησκευτική σημασία, όχι σπάνια άμεσα εμφανή. Γι' αυτό θα πρέπει να εξετάσουμε τις θεότητες του ελληνικού πανθέου. Ο ακριβής προσδιορισμός ενός Θεού ή μιας Θεάς μπορεί συχνά να μας βοηθήσει στον προσδιορισμό ενός νομίσματος που δεν έχει ευανάγνωστη επιγραφή.

ΑΘΗΝΑ

Η θεά του πολέμου, της Τέχνης και της Σοφίας προήλθε από μια ανακτορική θεά της Μινωικής περιόδου. Η φήμη της έτοι χάνεται στα βάθη της αρχαιότητας και η λατρεία της εμφανίζεται σ' όλη την έκταση του ελληνικού κόσμου. Καμιά άλλη θεά δεν εμφανίζεται στα αρχαία νομίσματα με τόση συχνότητα. Η Αθήνα όμως, η πόλη που φέρει το δικό της όνομα μονοπωλεί την φιγούρα της θεάς σε όλα σχεδόν τα νομίσματα που κυκλοφόρησαν απ' τον 6^ο ως τον 1^ο π.Χ. αιώνα. Πολλοί νομισματοσλλέκτες θα αναγνώριζαν εύκολα τις περίφημες αθηναϊκές γλαύκες - τετράδραχμα με τη γνωστή περικεφαλαία της Αθηνάς στην πρόσθια όψη και το ιερό πουλί της, την γλαύκα στην οπίσθια όψη. Η κεφαλή της Αθηνάς σε μια ποικιλία διαφόρων σχημάτων

περικεφαλαίας στολίζει τα νομίσματα πολλών ελληνικών αποικιών της Μεγάλης Ελλάδας, της Νεάπολης, του Τάραντα, της Ηράκλειας, του Μεταποντίου, της Νέας Σύβαρης, του Θουρίου και του Κρότωνα.

Αλλά και πολλά άλλα νομίσματα προορισμένα για το διεθνές εμπόριο, όπως οι περίφημοι ασημένιοι στατήρες της Κορίνθου, έχουν την κεφαλή της Αθηνάς. Η Κορινθιακή περικεφαλαία στολίζει την κεφαλή της θεάς σ' αυτή τη μεγάλη και ελκυστική σειρά και η ξεχωριστή μορφή της χρησίμευσε σαν πρότυπο για τα νομίσματα πολλών άλλων πόλεων και βασιλέων, όπως τα ονομαστά χρυσά του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο διάδοχος του Μ. Αλεξάνδρου στην Αίγυπτο, ο Πτολεμαίος ο Σωτήρ, υιοθέτησε τον τύπο της Αλκιδάμειας Αθηνάς σε μερικά από τα τετράδραχμα και δραχμές του. Αυτή η ωραία αναπαράσταση της θεάς σε αρχαϊκό στυλ, απεικονίζει δεξιά την εξακόντιση του ακοντίου της κρατώντας την ασπίδα με το αριστερό της χέρι. Μπροστά της βρίσκεται ένας μικρός αετός που αργότερα έγινε το σύμβολο της δυναστείας των Πτολεμαίων. Η Αλκιδάμεια Αθηνά λατρεύονταν στην Πέλλα στον οίκο της Δυναστείας του Αλεξάνδρου και παρ' όλο ότι αυτά τα νομίσματα κόπηκαν μακριά, έξω απ' την Αίγυπτο, ο τύπος ήταν μια φανερή αναφορά στην προγονική Μακεδονία της νέας ελληνικής αυτοκρατορίας. Ένας άλλος επίγονος του Μ. 'Αλεξάνδρου ο Λυσιμάχος της Θράκης έχει μια ελκυστική καθημένη Αθηνά στον κύριο οπίσθιο τύπο στα ασημένια νομίσματά του. Τα χαρακτηριστικά της είναι ένα δόρυ και μια μεγάλη ασπίδα. Μια τροποποιημένη απόδοση του σχεδίου με παρόμοια χαλαρή στάση εμφανίζεται στα νομίσματα των βασιλέων της Περγάμου. Αργότερα ακόμη στον πρώτο αιώνα μ.Χ. τα νομίσματα της εποχής του Νέρωνα, προφανώς, οφείλουν πολλά στο πρωτότυπο του Λυσιμάχου. Η σκληρή όψη της Αλκιδάμειας Αθηνάς αυτή την εποχή που φαίνεται αριστερά και κρατά έναν κεραυνό, ξαναεμφανίζεται στα τετράδραχμα ορισμένων

απ' τους τελευταίους βασιλείς της Μακεδονίας, Αντίοχου Γονατά (277-239 π.Χ.) και Φιλίππου Ε' (221-179 π.Χ.).

Στη Μικρασία, η κεφαλή της Αθηνάς εικονίζεται όπως ο τύπος της εμπρόσθιας όψης σε πολλά νομίσματα. Η Πέργαμος, μετά το τέλος της Μοναρχίας έκοψε διάφορα χάλκινα νομίσματα με την περικεφαλαία της θεάς. Ένα απ' αυτά έχει ένα στρατιωτικό τρόπαιο στην οπίσθια όψη, το άλλο μια γλαύκα όπως των Αθηναϊκών εκδόσεων.

Στην Απάμεια της Φρυγίας ένας ωραίος μπουστός της θεάς με Κορινθιακού τύπου περικεφαλαία, στολίζει την εμπρόσθια όψη μιας σειράς χάλκινων νομισμάτων που εκδόθηκαν ανάμεσα στο 133 και 48 π.Χ. Μια παρόμοια κεφαλή βρίσκεται στα ασημένια τετράδραχμα και δραχμές του παμφυλιανού νομίσματος της Σίδης. Ο τύπος της οπίσθιας όψης σ' αυτή την περίπτωση είναι η σαλπίζουσα Νίκη που προδίδει ότι τα σχέδια για τα νομίσματα αυτά εμφανίστηκαν απ' τους χρυσούς στατήρες του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Μια ιστάμενη φιγούρα της Αθηνάς που κρατά το δόρυ και την ασπίδα ήταν ο σταθερός τύπος της οπίσθιας όψης στις ασημένιες δραχμές (3^{ος} - 1^{ος} π.Χ. αιώνας) των βασιλέων της Καππαδοκίας.

ΑΠΟΛΛΩΝ

Μετά τον Δία ο Απόλλων απολάμβανε μεγάλης εκτιμήσεως από τους Έλληνες. Ο βωμός του και το μαντείο του στους Δελφούς είχε ιδιαίτερη λαμπρότητα και η θέση του εθεωρείτο σαν το κέντρο της Γης. Ο ακριβής τύπος του σημειώνονταν μ' ένα πέτρινο κωνικό σχήμα, γνωστό σαν ομφαλός. Η φύση του θεού δεν είναι εύκολο να προσδιορισθεί. Εθεωρείτο σαν ένας θεός που πολεμούσε κάθε κακό που απειλούσε τους Έλληνες, ήταν προστάτης της μουσικής και ειδικότερα

της λύρας καθώς και προστάτης των κοπαδιών και των βοσκών. Ο Απόλλωνας ήταν γιος του Δία και της Λητούς και αδερφός της Αρτέμιδος. Η Λυκεία, πόλη της Μικρασίας εθεωρείτο σαν γενέτειρά του, γι' αυτό και λέγονταν «Λύκειος».

Παραστάσεις του θεού Απόλλωνα υπάρχουν πολυάριθμες στα ελληνικά νομίσματα. Μερικές φορές η λύρα στον τρίποδα, συμβολικά και τα δύο της λατρείας του Απόλλωνα εμφανίζονται στα δεξιά του. Ιδιαίτερα η παράσταση αυτή κοσμεί το ασημένιο νόμισμα του Κρότωνα, της Μεγάλης Ελλάδος. Μια άλλη ελληνική αποικία στη Νότια Ιταλία, η Καυλωνία έχει όμορφες αναπαραστάσεις του Απόλλωνα στα ασημένια νομίσματα του 6^{ου} π.Χ. αιώνα. Ο γυμνός θεός με την μακρυνά του κόμη απεικονίζεται κρατώντας με το δεξί του χέρι σηκωμένο που κρατά ένα κλαδί δάφνης ενώ στο άλλο του χέρι κρατά ένα μικρό αγαλματάκι που τρέχει, τον ταχυδρόμο του. Μπροστά του στέκεται ένα ελάφι. Το Ρήγιο μια αποικία της Χαλκιδικής που βρίσκεται στα νότια της Ιταλικής χερσονήσου έχει να επιδείξει μια ιδιαίτερα όμορφη παράσταση της κεφαλής του Απόλλωνα που φορά ένα δάφνινο στεφάνι στα ασημένια τετράδραχμα και στις δραχμές της περιόδου 415-387 π.Χ. Αξιοσημείωτες επίσης παραστάσεις αποτελούν οι θαυμάσιες τέχνης κεφαλές του Απόλλωνα στα νομίσματα της Κατάνης και των Λεοντίνων, ενώ σ' ένα τετράδραχμο της Σελινούς, ο Θεός εμφανίζεται πάνω σ' ένα άρμα, με την αδερφή του Άρτεμη μαζί.

Στη βόρειο Ελλάδα, η Μακεδονική πόλη Αμφίπολη έχει μια ωραιότατη σειρά προσώπων του Απόλλωνα και ιδιαίτερα ένα ελκυστικό προφίλ του θεού που απεικονίζεται στα νομίσματά της στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Οι εκδόσεις της Χαλκιδικής Συμπολιτείας έχουν ένα προφίλ της κεφαλής του θεού που αποτέλεσε τη βασική έμπνευση για το εμπρόσθιο έκτυπο των χρυσών στατήρων του Φιλίππου του Β' που κατάκτησε τη Χαλκιδική το 348 π.Χ. Οι Δελφοί επίσης, διαθέτουν έναν

σπουδαιό τύπο που εκδόθηκε το 346 π.Χ. με την ευκαιρία της συνόδου των Αμφικτυονιών. Η πίσω πλευρά του δείχνει τον Απόλλωνα που κάθεται στον Δελφικό ομφαλό.

Τα Ιωνικά νομισματοκοπεία του Κολοφώνα και της Μιλήτου παρουσιάζουν πολλές παραστάσεις του Απόλλωνα. Και οι δυο πόλεις διέθεταν περίφημους ναούς και μαντεία αφιερωμένα στον θεό Απόλλωνα και συγκεκριμένα στην Κλάρο και στο Δίδυμο, όπου οφείλει την ονομασία του και ο περίφημος Διδυμέος Απόλλωνας. Στους Ελληνιστικούς χρόνους, οι Σελευκίδες βασιλείς της Συρίας και κυρίως ο Αντίοχος ο Α' (288-261 π.Χ.) χρησιμοποιούσαν στις πίσω όψεις των ασημένιων νομισμάτων τους, την παράσταση του θεού Απόλλωνα, καθισμένου στον ομφαλό της Γης. Οι Βασιλείς της δυναστείας των Σελευκιδών τίμησαν τον Απόλλωνα σαν θεό προστάτη της δυναστείας τους κατά τον ίδιο τρόπο που αργότερα ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας Αύγουστος τον επέλεξε επίσης σαν προστάτη - θεό.

ΑΡΗΣ

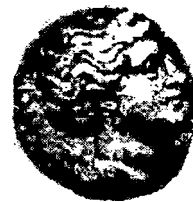
Ο θεός του πολέμου και της κτηνώδους συγκρούσεως ο Άρης, προέρχονταν μάλλον απ' τη Θράκη και ποτέ δεν απήλαυσε μεγάλη δημοτικότητα. Η λατρεία του ωστόσο ήταν βαθιά ριζωμένη στη Θήβα και στη Βοιωτία γενικότερα και ο πασίγνωστος τύπος της ασπίδας του που απεικονίζεται στα ασημένια νομίσματα των Βοιωτών, μπορεί να αποτελεί μια αναφορά στον θεό του πολέμου. Στη Βόρεια Ελλάδα, κοντά στην περιοχή της προελεύσεώς του, ο Άρης εμφανίζεται πλάι στο άλογό του στα μεγάλα ασημένια οκτάδραχμα που εκδόθηκαν απ' τους Δήρρωνες, μια Μακεδονική φυλή καθώς κι' από τον Αλέξανδρο Ι τον βασιλέα των Αιγών (492-458 π.Χ.). Η επιβλητική περικεφαλαία του Άρη στα

νομίσματα αυτά αφήνει να φανεί το πρόσωπο του θεού που προβάλλει με πλούσια γενειάδα.

ΑΡΤΕΜΙΣ

Η αδελφή του Απόλλωνα απολάμβανε μεγάλης δημοτικότητας στον ελληνικό κόσμο. Η προέλευσή της χάνεται στα βάθη της αρχαιότητας αφού λατρεύονταν ακόμα και την περίοδο της Μινωικής Κρήτης, όπου υπήρχε μια παρόμοια θεότητα γνωστή σαν «Δέσποινα των ζώων». Οι Έλληνες την φαντάζονταν σε διάφορους ρόλους. Σαν θεά του κυνηγιού των άγριων ζώων, σαν προστάτιδα των γυναικών στη γέννηση των παιδιών. Ο μεγάλος ναός της Αρτέμιδος στην Έφεσο ήταν ένα από τα 7 θαύματα του κόσμου και η μορφή της λατρευόμενης Αρτέμιδος ήταν μια θεά μητέρα με πλούσιο στήθος.

Η Άρτεμις εμφανίζεται συχνά σε πολλά νομίσματα πολλών ελληνικών πόλεων και σ' όλες τις περιόδους. Στην Ανατολή η μορφή της συνοδεύεται με τόξο και φαρέτρα στον ώμο όπως στις ασημένιες δραχμές της Μασσαλίας του 2^{ου} π.Χ. αιώνα. Στη Σικελία οι υπέροχες σειρές των γυναικείων κεφαλών στα ασημένια τετράδραχμα και τα δεκάδραχμα των Συρακουσών του 5^{ου} π.Χ. αιώνα παριστάνουν την, Άρτεμη, που ήταν η πρώτη θεά της Ορτολίας, ενός μικρού νησιού έξω απ' τις Συρακούσες που ενώθηκε με την ηπειρωτική χώρα τον 6^ο π.Χ. αιώνα. Σ' αυτήν την περίπτωση η Άρτεμις εμφανίζεται με την Αρέθυσσα, τη νύμφη του δροσερού ανοιξιάτικου νερού στο νησί.

Μερικά απ' τα τελευταία νομίσματα των Συρακουσών παρουσιάζουν, την περισσότερο συμβολική κεφαλή της Αρτέμιδος, με τόξο και φαρέτρα. Στη Μακεδονική Αμφίπολη που ήδη αναφέραμε σε συσχετισμό με τον Απόλλωνα ο φλογερός πυρός των αγώνων που καλύπτει την πίσω όψη πολλών νομισμάτων είναι μια αναφορά στη

λατρεία της Ταυροπόλου Αρτέμιδος, ιδιαίτερα προσφιλούς στην περιοχή. Ο Στύμφαλος στην Πελοπόννησο έχει έναν ωραίο χάλκινο στατήρα το 362 π.Χ. περίπου με την κεφαλή της Στυμφαλίας Αρτέμιδος στην πίσω όψη. Αυτός ο τύπος παριστάνει την σκηνή της θανατώσεως από τον Ηρακλή των φοβερών στυμφαλίδων ορνίθων, παραστάσεως που βρίσκουμε στο ναό της Αρτέμιδος στα αρχαιολογικά ευρήματα της πόλης.

Στη Μικρασία η λατρεία της Εφεσείας Αρτέμιδος κυριαρχεί στα νομίσματα. Τα όμορφα τετράδραχμα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα της Εφέσου απεικονίζουν στο εμπρόσθιο μέρος το ελάφι, το σύμβολο της Αρτέμιδος ενώ ένα θαυμάσιο κεφάλι της θεάς υπάρχει στα ασημένια νομίσματα του επόμενου αιώνα. Ένα άλλο μεγάλο κέντρο λατρείας της Αρτέμιδος ήταν η Πέργη, στην Παμφυλία. Μια εκτεταμένη σειρά από νομίσματα της τελευταίας περιόδου (2^{ος} - 1^{ος} αιώνας π.Χ) χαρακτηρίζεται από διάφορες παραστάσεις της θεότητας. Σ' ένα τετράδραχμο της ίδιας περιόδου, η Άρτεμης εμφανίζεται στον ρόλο του κυνηγού κρατώντας στεφάνι και σκήπτρο και έχοντας στα πόδια το σύμβολό της, το ελάφι.

ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ

Ο γιος του Απόλλωνα Ασκληπιός ήταν ο θεός της ιατρικής και κατάγονταν απ' τη Θεσσαλία. Ο μεγαλύτερος βωμός του βρίσκονταν στην Επίδαυρο γι' αυτό και τα νομίσματα του πελοποννησιακού εκείνου νομισματοκοπείου είναι γεμάτα από παραστάσεις λατρείας του Ασκληπιού. Στην πίσω όψη μιας ασημένιας δραχμής της περιόδου 358-323 π.Χ. εμφανίζεται ο Ασκληπιός καθισμένος σε θρόνο, κρατώντας σκήπτρο και εκτείνοντας το δεξί του χέρι σ' ένα κουλουριασμένο φίδι. Ένας σκύλος κάθεται στο έδαφος πλάι του. Ο τύπος αυτός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί η παρά-

λατρεία του Ασκληπιού. Στην πίσω όψη μιας ασημένιας δραχμής της περιόδου 358-323 π.Χ. εμφανίζεται ο Ασκληπιός καθισμένος σε θρόνο, κρατώντας σκήπτρο και εκτείνοντας το δεξί του χέρι σ' ένα κουλουριασμένο φίδι. Ένας σκύλος κάθεται στο έδαφος πλάι του. Ο τύπος αυτός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί η παρά-

σταση πιστεύεται ότι αποτελεί ακριβές αντίγραφο του περίφημου αγάλματος του Ασκληπιού στην Επίδαυρο, που ήταν έργο του μεγάλου γλύπτη Θρασυμενίδη από την Πάρο.

Η Επιόνη η γυναίκα τού Ασκληπιού επίσης εμφανίζεται στα χάλκινα νομίσματα. Στη Δύση, στο Ρήγιο της Μεγάλης Ελλάδας, η θαυμάσια καθήμενη αρσενική φιγούρα που αναπαύεται σ' ένα στήριγμα στην πίσω όψη σε μερικά τετράδραχμα και δραχμές του 5^{ου} π.Χ. αιώνα θα μπορούσε κάλλιστα να είναι μια παράσταση του Ασκληπιού αν και η ταύτιση αυτή είναι μόνο συμπερασματική. Η έκταση της λατρείας του στο Ρήγιο ωστόσο μαρτυρείται και από τα χάλκινα νομίσματα μιας μεταγενέστερης περιόδου. Σ' αυτά, εικονίζεται κρατώντας ένα φίδι τυλιγμένο σ' ένα ραβδί. Σ' έναν άλλο τύπο νομίσματος της ίδιας περιόδου εμφανίζεται η κεφαλή του θεού συνδεδεμένη μ' εκείνα της θυγατέρας του Υγείας.

Η μεγάλη πόλη της Περγάμου στη Μικρά Ασία ήταν σύμφωνα με την παράδοση μια αποικία της Επιδαύρου κι έγινε ασφαλώς ένα κέντρο λατρείας του Ασκληπιού. Σε χάλκινα νομίσματα τού 2^{ου} - 1^{ου} π.Χ. αιώνα η δαφνοστεφανωμένη κεφαλή του θεού αποτελεί τον τύπο της εμπρόσθιας όψης, ενώ η οπίσθια είναι αφιερωμένη σε μια αναπαράσταση του τυλιγμένου φιδιού στη ράβδο, στη μια έκδοση και του τυλιγμένου γύρω από τον ομφαλό φιδιού στην άλλη. Στην ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο, θέματα σχετικά με τον Ασκληπιό και την Υγεία κυριαρχούσαν στα νομίσματα της Περγάμου στα οποία απεικονίζεται το κάλυμμα της φιγούρας του Τηλεφόρου, του παιδιού που θεραπεύτηκε από τον Ασκληπιό.

ΑΦΡΟΔΙΤΗ

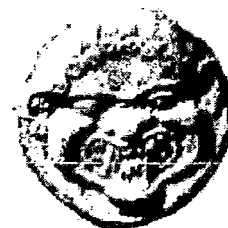
Η λατρεία της Αφροδίτης, θεάς του Έρωτα και της ομορφιάς, είναι κυπριακής προέλευσης, υιοθετημένη απ' όλους τους Έλληνες. Η

ομορφιά της ήταν η έμπνευση για πολλά περίφημα αριστουργήματα της γλυπτικής και της νομισματοκοπίας. Στον Έρικο της Σικελίας όπου η θεά λατρευόταν αναγέρθηκε ένας μεγάλος ναός αφιερωμένος στην Ερुकένη Αφροδίτη. Στα νομίσματα του Ερόκου του 5^{ου} π.χ. αιώνα, η θεά εμφανίζεται συχνά καθισμένη και κρατώντας ένα περιστέρι, ένα απ' τα συνηθισμένα της εμβλήματα. Μερικές φορές εμφανίζεται μόνο το κεφάλι της, όπως επίσης στις ελκυστικές ασημένιες δραχμές της Κορίνθου, όπου η Αφροδίτη τιμούνταν ιδιαίτερα. Στην Πάφο, στην Κύπρο, η λατρεία της θεάς χρονολογείται απ' την προομηρική εποχή. Ο στεφανωμένος μπουστός της Αφροδίτης κυριαρχεί στο βασιλικό κυπριακό νόμισμα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Το νόμισμα αυτό ανήκει στην εποχή προ της κατακτήσεως του νησιού από τον Πτολεμαίο, το 312 π.Χ.

ΓΟΡΓΟΝΑ

Τέρατα του υποχθονίου κόσμου με την κατοικία τους στην Άπω Δύση οι Γοργόνες ήταν τρεις: η Σθενώ, η Ευρυδίκη, και η Μέδουσα. Διαφορετική απ' τις αδελφές της η Μέδουσα ήταν θνητή. Το κεφάλι της Γοργόνας ή Μέδουσας ήταν ένας απ' τους διαδεδομένους τύπους στα νομίσματα απ' την πρώτη περίοδο. Τα «γοργόνια», όπως ονομάζονταν συνήθως, προστάτευαν τους ανθρώπους απ' το κακό μάτι. Στα μέσα του 6^{ου} π.Χ. αιώνα ένα ασημένιο διδραχμο των Αθηνών, μια απ' τις παλιότερες εκδόσεις του νομίσματος, έχει μια όμορφη αρχαϊκή αναπαράσταση του Γοργόνιου. Μισό αιώνα αργότερα, τα Μακεδονικά νομίσματα της Νεάπολης που κόπηκαν απ' τους Θασίους, χρησιμοποιούν έναν παρόμοιο τύπο αν και τα χαρακτηριστικά είναι χοντρά, σε σύγκριση με την Αθηναϊκή γοργόνα. Ο τύπος αυτός παρέμεινε στα νομίσματα της Νεάπολης και είναι ενδιαφέρον να

παρατηρήσουμε την τελειότητα του θέματος στις δραχμές που εκδόθηκαν αργότερα. Τα προγενέστερα χάλκινα ελληνικά νομίσματα της Ιμέρας (458 π.Χ. περίπου) έχουν μια γοργόνα στην πρόσθια όψη όπως μερικά από τα μεγάλα αλλόκοτα κομμάτια που χύθηκαν στην Ολβία του Εύξεινου Πόντου.

Στην Μικρά Ασία ο τύπος εικονίζεται σ' έναν αριθμό, των από ηλεκτρο εκδόσεων του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Ένας στατήρας της Κυζίκου έχει ένα κεφάλι της Γοργόνας, με φουσκωτά μάγουλα και μαλλιά τυλιγμένα με φίδια. Από κάτω, εμφανίζεται ένα ψάρι (τόννος) το πολιτικό έμβλημα της πόλεως.

Η Λέσβος εξέδωσε ένα νόμισμα έξι στατήρων και μια παρόμοια Γοργόνα χωρίς ψάρι. Το Πάριο, στη Μυσία είχε πολλά νομίσματα χάλκινα μεταξύ 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αιώνα που όλα εμφάνιζαν την Γοργόνα.

ΔΗΜΗΤΡΑ

Η αδερφή του Δία, Δήμητρα ήταν αρχικά η θεά της Γεωργίας, παρ' όλο που λατρεύονταν σε συσχετισμό με την Υγεία, τη γέννηση, και το γάμο. Το συνηθισμένο της, χαρακτηριστικό είναι ένα στάχυ και στα νομίσματα η κεφαλή της εικονίζεται μ' ένα στεφάνι από στάχυα.

Το Μεταπόντιο στη Μεγάλη Ελλάδα που είχε σαν έμβλημα το στάχυ ήταν ένα κέντρο λατρείας της Δήμητρας. Η κεφαλή της εμφανίζεται όπως ο τύπος της πρόσθιας όψης σε πολλούς απ' τους ασημένιους στατήρες αυτού του νομίσματος. Στα αξιόλογα ασημένια νομίσματα των Δελφών που εκδόθηκαν το 346 π.Χ. περίπου και ήδη αναφέρονται σε συσχετισμό με τον Απόλλωνα, έχουν ένα όμορφο κεφάλι της Δήμητρας που φοράει ένα πέπλο προσαρμοσμένο στο

συνηθισμένο στεφάνι με τα στάχρα. Η «Αμφικτυονίς Δήμητρα» ήταν η προστάτιδα των Αμφικτυονιών που πραγματοποιήθηκαν στους Δελφούς τον 4^ο π.Χ. αιώνα.

Η θεά αναμείχθηκε ιδιαίτερα στα Ελευσίνια Μυστήρια και αυτό διακρίνεται στα χάλκινα νομίσματα των Αθηνών και της Ελευσίνας. Και στις δυο πόλεις απεικονίζεται να εποχείται σ' ένα άρμα σειρόμενο από φίδια. Και στα νομίσματα της Ελευσίνας ένας χοίρος, το ευνοούμενο ζώο της Δήμητρας εμφανίζεται στην οπίσθια όψη.

Αναπόφευκτα σύγχυση πολλή υπάρχει ανάμεσα στις αναπαραστάσεις της Δήμητρας και της θυγατέρας της Περσεφόνης. Μερικές φορές η τελευταία ταυτίζεται από τις επιγραφές ΚΟΡΑΣ και ΣΩΤΕΙΡΑ αλλά σε μερικές περιπτώσεις πρέπει να παραδεχθούμε πως δεν είναι εύκολο να προσδιορίσουμε αν πρόκειται για την μητέρα ή την θυγατέρα.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ ή ΒΑΚΧΟΣ

Ένας θεός θρακικής ή φρυγικής προελεύσεως, ο Διόνυσος είχε συσχεπισθεί με το κρασί σ' όλες τις μορφές του. Στη βόρειο Ελλάδα η λατρεία του ήταν συνδεδεμένη με τις άγριες οργιαστικές τελετές που αναμφίβολα επεκράτησαν από τον τοπικό

τρόγο. Στους αρχαίους καιρούς αυτά τα γλέντια είχαν μια πολύ σκληρή πλευρά συνεπάγοντας το σχίσιμο σε κομμάτια ενός θύματος και την καταβρόχθιση ωμού κρέατος. Η κεφαλή του Διονύσου στολίζεται συνήθως με ένα στεφάνι από κισσό και τα χαρακτηριστικά του είναι ο κάνθαρος, ένα κύπελλο κρασιού με δυο χερούλια και ο θυρσός, ένα ραβδί με διακοσμημένη κορυφή. Η λατρεία του ήταν λαϊκή. Αναπαραστάσεις του Διόνυσου εμφανίζονται στα νομίσματα πολλών

πόλεων στα διάφορα μέρη του Ελληνικού Κόσμου. Ένας από τους καλύτερους τύπους των νομισμάτων της Σικελίας του 5^{ου} π.Χ. αιώνα είναι το περίφημο τετράδραχμο της Νάξου, της παλιότερης απ' τις ελληνικές αποικίες στο νησί. Μια ώριμη και μεγαλόπρεπη κεφαλή του θεού με μακριά μαλλιά και πλούσια γενειάδα καλύπτει την εμπρόσθια όψη του νομίσματος.

Στην πίσω πλευρά βλέπουμε την φηγούρα ενός καθήμενου Σειληνού δοσμένη με εξέχοντα ρεαλισμό να κρατά το κρασοπότηρο σαν να παίρνει μια ρουφηξιά. Οι Σάτυροι, και οι Σειληνοί ήταν άγρια πλάσματα, ένα μέρος ανθρώπου, ένα μέρος ζώου, που δέθηκαν ιδιαίτερα με την Διονυσιακή λατρεία και το τοπικό της. Στις βόρειες περιοχές της Θράκης και της Μακεδονίας όπου ο θεός έχει τις ρίζες της καταγωγής του, οι Διονυσιακοί τύποι και οι αναπαραστάσεις τους συναντώνται συχνά στα νομίσματα. Οι Αρχαίοι ασημένιοι στατήρες της Λήτης στη Μακεδονία, δείχνουν έναν αλλόκοτο σάτυρο που ερωτοτροπεί μ' ένα κορίτσι. Τα νομίσματα της Θάσου έχουν έναν παρόμοιο τύπο μολονότι σ' αυτή την περίπτωση το κορίτσι μεταφέρεται αγωνιζόμενο από τον Σάτυρο, που το πάθος του έχει ολότελα διεγερθεί. Τα νεώτερα νομίσματα, ιδιαίτερα αυτά που κυκλοφόρησαν τον 1^ο π.Χ. αιώνα, έχουν ένα νεανικό κεφάλι του Διόνυσου, στεφανωμένο με κισσό, που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις απεικονίσεις της Νάξου της Σικελίας του 5^{ου} π.Χ. αιώνα.

Η πόλη Μένδη της Χαλκιδικής που βρίσκεται στην καρδιά μιας περιφημής περιοχής για τα κρασιά της, έκοψε μια όμορφη σειρά από ασημένια τετράδραχμα τον 5^ο π.Χ. αιώνα που απεικονίζουν τον Διόνυσο να κάθεται στα καπούλια ενός γαϊδάρου, ενός ζώου στενά συνδεδεμένου με τον θεό. Επίσης, νοτιότερα το μεγάλο βοιωτικό νόμισμα των Θηβών αναφέρεται συχνά στη λατρεία του Διόνυσου. Στατήρες και ασημένια κέρματα έχουν παρόμοιους τύπους της κεφαλής

του θεού με πλούσια γενειάδα και στεφάνι από κισσό. Ένας αμφορέας κρασιού τυλίγεται στο στεφανωμένο κεφάλι και ένα κύπελλο κρασιού με δύο χερούλια, σύρεται από έναν κάνθαρο. Τα νομίσματα των διαφόρων νησιών του Αιγαίου είναι σχεδόν όλα αφιερωμένα στον Διόνυσο. Πολλές εκδόσεις της Άνδρου και της Μυκόνου μεταξύ 2^{ου} και 1^{ου} π.Χ. αιώνα έχουν την κεφαλή του Διονύσου στην πρόσθια όψη ενώ η πίσω πλευρά είναι διακοσμημένη με κάνθαρο, αμφορείς, θυρόσ και τσαμπί σταφυλιού.

Τα ελκυστικά και ενδιαφέροντα από ήλεκτρο νομίσματα της Δυτικής Μικρασίας έχουν έναν αριθμό όμορφων Διονυσιακών τύπων. Έξι στατήρες της Λέσβου και της Φώκαιας απεικονίζουν παρόμοιες κεφαλές παρ' όλο ότι έχουν ολότελα διαφορετική όψη. Ο Λεσβιακός Διόνυσος δείχνει έναν άνθρωπο του κόσμου με στριμμένο μουστάκι και κομψή γενειάδα, ενώ ο αντίστοιχός του στη Φώκαια έχει την εμφάνιση ενός ιδεαλιστή νέου. Ένας όμορφος στατήρας από ήλεκτρο της Κυζίκου εικονίζει τον Διόνυσο να κάθεται άνετα σ' έναν βράχο πάνω στον οποίο βρίσκεται απλωμένο δέρμα πάνθηρα. Ο θεός κρατάει το γεμάτο κρασί κύπελλο στο απλωμένο του δεξί χέρι και στηρίζεται στο βράχο με το αριστερό του. Η χαλαρή του στάση είναι υποτονική αποτέλεσμα του κρασιού, που έδωσε τόση δημοτικότητα στην λατρεία του Διονύσου στον αρχαίο κόσμο.

ΟΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ (Κάστωρ και Πολυδεύκης)

Οι γιοι της Λήδας και του Δία (ή Τυνδάρειου) Κάστωρ και Πολυδεύκης ήταν αδερφοί της Ελένης της Τροίας. Αυτοί, παρασταίνονται στα νομίσματα να ιππεύουν και να καλπάζουν πλάι - πλάι και ο ιδιαίτερος ρόλος

τους ήταν η προστασία των ταξιδιωτών, ειδικά των ναυτικών.

Οι Διόσκουροι, εξετιμούνται πολύ από τους Σπαρτιάτες, τους αποίκους του Τάραντα, εκεί που κόπηκε ένας ασημένιος στατήρας το 315 π.Χ. περίπου, που εικονίζει τους ιππεύοντες διδύμους στην πίσω όψη. Ευκαιρία για την έκδοση, αποτέλεσε μια επιτυχής έκκληση απ' τους Ταραντίνους στη μητέρα – πόλη τη Σπάρτη για βοήθεια κατά των βαρβάρων. Ο τύπος: Διόσκουροι συμβολίζει την Σπαρτιατική επέμβαση υπέρ των Ταραντίνων και τα νομίσματα αυτά κόπηκαν χωρίς αμφιβολία ειδικά για την αμοιβή των μισθοφορικών στρατευμάτων. Ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης και ειδικότερα ο πρώτος ήταν πολύ δημοφιλείς στη Ρώμη και εμφανίστηκαν στις ασημένιες εκδόσεις των δηναρίων από τα πρώτα χρόνια του 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Στα νομίσματα της Σπάρτης που εκδόθηκαν στο όνομα των Λακεδαιμονίων, οι κεφαλές των Διοσκούρων καλύπτονταν από αστέρια, χαρακτηριστικό των αρχών του 2^{ου} π.Χ. αιώνα, όταν η πόλη ήταν μέλος της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Πολλοί μονάρχες της ελληνιστικής εποχής υιοθέτησαν τον καλπάζοντα τύπο των Διοσκούρων για τα νομίσματά τους. Στην απομακρυσμένη Βακτρία στις ανατολικές προφυλακές της Μεγάλης Αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου ο Ευκρατίδης έκοψε μια όμορφη σειρά από ασημένια νομίσματα, τετράδραχμα ως επί το πλείστον, με τους Διδύμους στην πίσω όψη. Τα νομίσματα αυτά βρέθηκαν σε μεγάλο αριθμό το 1946 στο Βόρειο Αφγανιστάν. Η χρονολογία της εκδόσεώς τους ήταν περίπου το 160 π.Χ. Λίγα χρόνια αργότερα ο βασιλέας της Συρίας Αντίοχος ΣΤ' (145-142 π.Χ.) ή μάλλον ο μηχανοράφος Υπουργός του Τρύφων, επέλεξε έναν παρόμοιο τύπο για τα τετράδραχμά του. Ο τύπος αυτός ήταν ασυνήθιστος για την μοναρχία των Σελευκιδών και δεν ξανακόπηκε μετά από τη δολοφονία του νεαρού βασιλιά. Στις πρώτες μέρες ωστόσο, της δυναστείας τόσο ο

Σέλευκος ο Α' όσο και ο Σέλευκος ο Β' είχαν εκδώσει χάλκινα νομίσματα με τους Διόσκουρους, όπως στον τύπο της πρόσθιας όψης.

ΕΡΜΗΣ

Ο γιος του Δία και της Μαιάς, θυγατέρας του Άτλαντα, ο Ερμής έφθασε να θεωρείται σαν ο ταχυδρόμος των Θεών, λειτούργημα με το οποίο είχε προικισθεί από τον Όμηρο. Προγενέστερα λατρεύονταν σαν θεός της Γονιμότητας και

ο φαλλός, ήταν το σύμβολό του. Στα μεταγενέστερα χρόνια συναντούμε στήλες λεπτές προς τη βάση να καλύπτονται από έναν μπούστο, όχι πάντα του Ερμή και μ' ένα φαλλό στη μέση της στήλης. Οι κολώνες αυτές χρησιμοποιούνταν συχνά σαν στήλες ορίων αλλά ήταν επίσης και αντικείμενα λατρείας.

Μια ωραία σειρά από κεφαλές Ερμών βρίσκουμε στα νομίσματα της θρακικής πόλης του Αίνου. Από τα μισά του 5^{ου} προς τον 4^ο π.Χ. αιώνα σε μια σειρά από ασημένια τετράδραχμα και μικρότερα νομίσματα απεικονίζεται το κεφάλι του Θεού που φορούσε τον πέτασό του. Μερικοί απ' τους μεταγενέστερους τύπους έχουν ένα όμορφο κεφάλι εμπνευσμένο χωρίς αμφιβολία, απ' τα νομίσματα των Συρακουσών του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Ένας ενδιαφέρων τύπος της πίσω πλευράς στα ίδια νομίσματα παρουσιάζει έναν θρόνο που καλύπτεται από μια στήλη Ερμού αναπαρασταίνοντας τη λατρευτική εικόνα του Περιφεραιίου Ερμή. Ο Ερμής εμφανίζεται σποραδικά στις εκδόσεις διαφόρων άλλων νομισμάτων αλλά και δεν υιοθετήθηκε σαν γενικός τύπος νομίσματος. Αυτός που αξίζει ιδιαίτερη μνεία είναι ο τύπος που βρίσκεται σ' έναν ασημένιο στατήρα του Αρκαδικού νομίσματος του Φενεού. Η πίσω όψη δείχνει μια θαυμάσια γυμνή φιγούρα του θεού,

εικονιζόμενου σαν ωραίου νεαρού που κρατά σφιχτά την ράβδο που περιβάλλεται από φίδια και κουβαλάει τον Αρκά στο απλωμένο αριστερό του χέρι.

Το θηλυκό κεφάλι στην πρόσθια όψη πλασμένο πάνω στα πρότυπα των Συρακουσών, πιθανόν να παριστάνει τη μητέρα του Ερμή, Μαία.

ΕΡΩΤΑΣ

Ο Θεός της αγάπης έφθασε να θεωρείται σαν γιος της Αφροδίτης παρ' όλο που είναι αβέβαιης πατρότητας. Οι απεικονίσεις του σε ελληνικά νομίσματα είναι σπάνιες ακόμη και στα κέντρα της λατρείας του, όπως στις Θεσπιές και στο Πάριο. Στην ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο το τελευταίο νόμισμα έχει έναν τύπο που δείχνει μια όρθια φιγούρα του έρωτα που πάρθηκε απ' το περίφημο άγαλμα του Πραξιτέλη. Στην Καλαβριανή πόλη Όρρα τον 2^ο π.Χ. αιώνα εκδόθηκε μια σειρά από χάλκινα νομίσματα με τον μπούστο της Αφροδίτης στην πρόσθια όψη. Ο έρωτας εμφανίστηκε τύπος της πίσω όψης σ' αυτή τη σειρά παίζοντας λύρα. Ένας Κορινθιακός τύπος στατήρα της Αμβρακίας, των μέσων του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, έχει μια γοητευτική φιγούρα του φτερωτού Έρωτα που ιππεύει σ' ένα δελφίνι. Διάφοροι βασιλείς της Δυναστείας των Σελευκιδών, χρησιμοποιούσαν ένα μπούστο του Έρωτα σε έναν ελκυστικό μπούστο του θεού, στεφανωμένο με μυρτιά και με πτυχές υφάσματος που κρέμεται στον βραχίονά του.

ΗΛΙΟΣ

Ο θεός Ήλιος δεν ήταν απ' τις μεγαλύτερες

θεότητες. Η λατρεία του είχε περιορισθεί στο νησί της Ρόδου που οι κάτοικοί του θεωρούσαν τους εαυτούς τους πως ήταν απόγονοι του θεού. Ο περίφημος Κολοσσός της Ρόδου, ένα γιγάντιο άγαλμα του Ήλιου είχε ανεγερθεί κοντά στο λιμάνι της Ρόδου στις αρχές του 3ου π.Χ. αιώνα. Ενώ ο θεός Ήλιος μονοπωλεί τις πρόσθιες όψεις σχεδόν της ολότητας των ροδιακών νομισμάτων. Η κεφαλή του, από τα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα στολίζεται με μια ακτινωτή κορώνα που συμβολίζει τις ακτίνες του ήλιου. Αυτές τις κεφαλές είναι πιθανόν εμπνευσμένες από τον Ρόδιο αγαματοποιό που φιλοτέχνησε τον κολοσσό της Ρόδου. Το ιδιαίτερο έμβλημα του θεού Ήλιου, το ρόδο, εμφανίζεται συνεχώς στον τύπο της πίσω όψης.

Η ιδέα του Ήλιου που οδηγεί το άρμα του διασχίζοντας τον ουρανό από την Ανατολή στη Δύση, βρίσκει έκφραση σ' έναν ελκυστικό από ήλεκτρο στατήρα της Κυζίκου που ανήκει στην περίοδο του 400-308 π.Χ. Ο γυμνός θεός Ήλιος γονατίζει δεξιά κρατώντας από τα χαλινάρια τους δυο άλογα που εικονίζονται να ανασκιρτούν σε αντίθετες κατευθύνσεις. Το συνηθισμένο ψάρι εμφανίζεται κάτω και ολόκληρη η σύνθεση έχει μια πολύ γοητευτική αρμονία. Στην μακρινή Βακτρία ο ελάχιστος γνωστός βασιλιάς Πλάτων που βασιλεύσε στο πρώτο μισό του 2ου αιώνα π.Χ. έκοψε μια όμορφη σειρά ασημένια τετράδραχμα που έδειχναν τον Ήλιο στο τέθριπο άρμα του. Ο τύπος είναι μοναδικός στη Βακτριανή σειρά, γεγονός που σημαίνει ότι ο Πλάτων θα πρέπει να είχε κάποιον ειδικό λόγο για να κρατά τον Ήλιο σε ιδιαίτερα μεγάλη εκτίμηση.

ΗΡΑ

Λατρεύονταν σαν αδερφή - σύζυγος του Δία και βασίλισσα των Ολυμπιακών

θεοτήτων.

Το μεγάλο κέντρο της λατρείας της ήταν το Άργος όπου στήθηκε το περίφημο άγαλμα της θεάς από τον καλλιτέχνη Πολύκλειτο που το δημιούργησε περίπου το 423 π.Χ. Τα νομίσματα του Άργους του 5^{ου} και του 4^{ου} π.Χ. αιώνα εικονίζουν ένα ωραίο κεφάλι της θεάς στολισμένο με ένα στεφάνι. Αναμφίβολα η έμπνευση αυτή της φιγούρας στηρίζεται στο αριστούργημα του Πολύκλειτου. Ένας άλλος χώρος της Πελοποννήσου που στα νομίσματά του εικονίζεται η κεφαλή της Ήρας είναι η Ήλιδα. Οι Ηλείοι ήταν υπεύθυνοι για την διεύθυνση των Ολυμπιακών αγώνων. Η Ήλιδα βρίσκονταν περίπου 25 μίλια κοντά στην Ολυμπία. Βέβαια τα χαρακτηριστικά του Δία κυριαρχούν στα νομίσματά τους, αλλά και η σύζυγος μεγάλη θεά εμφανίζεται τακτικά. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 421-365 π.Χ. κόπηκαν πολλοί ασημένιοι στατήρες με όμορφες κεφαλές της Ήρας και μερικοί απ' αυτούς συνοδεύονται από την επιγραφή ΗΡΑ.

ΗΡΑΚΛΗΣ

Ο Ηρακλής δεν είναι θεός αλλά ο περισσότερο δοξασμένος από τους ήρωες. Είναι δυνατόν ένας πραγματικός άνθρωπος να έχει τη ρίζα όλης της περίπλοκης μυθολογίας που περιβάλλει την σταδιοδρομία του Ηρακλή, ίσως ένας βασιλιάς του Άργους, μ' όλο που ο θρύλος τον θέλει γιο του Δία και της Αλκμήνης εγγονής του Περσέα.

Ήταν προικισμένος με μεγάλη μυϊκή δύναμη και στα νομίσματα τον απεικονίζουν ανάλογα.

Διάφορες ελληνικές πόλεις ονομάστηκαν απ' τον δημοφιλή αυτόν ήρωα, παρ' όλο που ο ίδιος εικονίζεται και σε πολλές εκδόσεις άλλων

πόλεων, εκτός από εκείνες που ονομάζονται:

Ηράκλεια. Μια απ' τις παλιότερες αναπαραστάσεις του ήρωα, βρίσκεται σ' έναν στατήρα από ήλεκτρο της Κυζίκου του 6^{ου} π.Χ. αιώνα όπου εμφανίζεται με τα χαρακτηριστικά του εμβλήματα, το ρόπαλο και το τόξο. Η Ηράκλεια της Μεγάλης Ελλάδας έχει μια όμορφη σειρά από ασημένιες δραχμές με τον Ηρακλή σαν σταθερό τύπο στην πίσω όψη, που απεικονίζεται συχνά να μάχεται με τον λέοντα της Νεμέας. Μικρά ασημένια δυόβολα κόπηκαν σε μεγάλες ποσότητες απ' το γειτονικό νομισματοκοπείο του Τάραντα, καθώς και στην ίδια την Ηράκλεια. Οι περισσότερες αναπαραστάσεις του Ηρακλή, είναι το νεανικό κεφάλι του ήρωα που φορά τη λεοντή του, που φαίνεται επεκράτησε σαν ο αμετάβλητος τύπος στα τεράστια ασημένια νομίσματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι Μακεδόνες βασιλείς ισχυρίζονται ότι κατάγονται από τον Ηρακλή γεγονός που δικαιολογεί την εκλογή του τύπου, από τον Αλέξανδρο, αν και παρόμοιες παραστάσεις έχουν εμφανιστεί σε νομίσματα προηγούμενων μοναρχών (Αρχέλαος, Περδίκας Γ' κ.λ.π.). Σε μεταγενέστερους χρόνους μιμήθηκαν πολλοί τα νομίσματα του Αλεξάνδρου που εικονίζουν το κεφάλι του Ηρακλή.

Στην Ελλάδα, η μεγάλη πόλη των Θηβών έκοψε έναν αριθμό από ενδιαφέροντες ηράκλειους τύπους. Ένας από αυτούς, εικονίζει τον ήρωα σε βρεφική ηλικία που παλεύει με δυο φίδια. Όπως είναι γνωστό από τη μυθολογία, η Ήρα ζηλεύοντας τον Δία που έκανε παιδί με την Αλκμήνη, προσπάθησε να σκοτώσει το παιδί βάζοντας φίδια στη κούνια του.

Στις από χρυσό και ασήμι εκδόσεις της Θάσου των αρχών του 4^{ου} π.Χ. αιώνα υπάρχει μια γονατιστή φιγούρα του Ηρακλή αρχαϊκής μορφής. Ο ήρωας που είναι γενειοφόρος, φορά τη λεοντή του και τραβά το τόξο του.

Ο Ηρακλής επίσης εμφανίζεται συχνά σε πολλά από τα

νομίσματα της Μικρασίας όπως της Ηράκλειας της Βιθυνίας. Επίσης και στην Κω. Στα νομίσματα της περιόδου των Σελευκιδών υπάρχει μια όμορφη αναπαράσταση του ήρωα σε μερικά από τα τετράδραχμα του Αντιόχου (261-246 π.Χ.) που κάθεται σ' ένα βράχο γυμνός, κρατώντας ένα ρόπαλο στο δεξί του χέρι. Ο τύπος αυτός δεν υιοθετήθηκε από κανέναν απ' τους άμεσους διαδόχους του Αντιόχου, αλλά αυτό χρησίμευσε σαν πρότυπο για τα ωραία τετράδραχμα του Ευθύδημου του Α' βασιλέως της Βακτρίας. Στη Φοινίκη, στο νόμισμα της Τύρου, που απαλλάχθηκε απ' τον έλεγχο του Σελευκίδη περίπου το 126-125 π.Χ. έκοψαν μια μεγάλη σειρά από τετράδραχμα με το κεφάλι του Ηρακλή, στην πρόσθια όψη. Η έκδοσή τους εκτείνεται μέχρι τον 1^ο μ.Χ. αιώνα και πιστεύεται ότι ήταν από τα νομίσματα με τα οποία πληρώθηκε ο Ιούδας για να προδώσει το Χριστό, (τα τριάκοντα αργύρια).

ΗΦΑΙΣΤΟΣ

Μικρασιατικής προελεύσεως ο Ήφαιστος, είχε υιοθετηθεί απ' όλους τους Έλληνες. Ο ρόλος του θεού τής φωτιάς έγινε αίτια να τον σέβονται σαν προστάτη των τεχνικών γενικά και των μεταλλοεργατών ιδιαίτερα. Η λατρεία του έτεινε να συγκεντρωθεί σε περιοχές ιδιαίτερης σιδηρουργικής δραστηριότητας όπως στα νησιά Λιπάρι έξω απ' τη Σικελία. Τα νομίσματα αυτά εικονίζουν όχι μόνο το κεφάλι του Ήφαιστου με το συνηθισμένο του κωνικό καπέλο αλλά επίσης μια φιγούρα του θεού καθήμενου που κρατά ένα σφυρί, το βασικό από τα εργαλεία του σιδηρουργού. Στην πόλη της Λυκίας του Ολύμπου, έναν απ' τους αρχικούς τόπους της λατρείας του, ο Ήφαιστος εικονίζεται να σφυρηλατεί μίαν ασπίδα σε χάλκινα νομίσματα του 3^{ου} π.Χ. αιώνα.

ΝΙΚΗ

Η θεά της Νίκης συνδέονταν συχνά με την Αθηνά. Γι' αυτό εμφανίζεται σαν έμβλημα της θεάς του πολέμου, σχεδιασμένη σε μικρή φιγούρα που η Αθηνά κρατά στο δεξί της χέρι μερικές φορές στεφανώνοντας το όνομα του βασιλιά σε νομίσματα των ελληνοιστικών μοναρχών. Ο φτερωτός μπουότος και η μεγάλη φιγούρα της Νίκης ήταν πολύ δημοφιλείς σαν νομισματικός τύπος σε όλο τον Ελληνικό χώρο. Στην Ιταλία, τον καιρό της κατοχής του Αννίβα (στο τέλος του 3^{ου} π.Χ. αιώνα) εκδόθηκε ένα μεγάλο και ελκυστικό νόμισμα, που εμφάνιζε το διάδημα και το φτερωτό κεφάλι της θεάς της Νίκης. Αλλά η Νίκη τιμώρησε τον Αννίβα αφήνοντας τη Ρώμη σαν αδιαφιλονίκητα κυρίαρχη της Δυτικής Μεσογείου. Στη Σικελία σε μια πολύ προγενέστερη χρονολογία (5^{ος} π.Χ. αιώνας) συχνά η Νίκη εμφανίζονταν στην πρόοθια όψη των ασημένιων τετραδράχμων των Συρακουσών και σε μερικά άλλα νομίσματα, πετώντας πάνω από το τέθριππο άρμα. Μερικές φορές στεφανώνοντας τα άλογα, άλλοτε του αρματηλάτη. Το έργο της σ' αυτή την περίπτωση δεν σχετίζεται με τις πολεμικές επιτυχίες, αλλά μνημονεύει τους περίφημους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Η Νίκη κυριαρχεί στα νομίσματα της Αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, όπως ήταν φυσικό. Οι χρυσοί στατήρες που κόπηκαν σε μεγάλες ποσότητες σε νομίσματα της απέραντης Αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου έχουν μια σταθερή φιγούρα της θεάς Νίκης για τόπο της πίσω όψης. Αυτή κρατά ένα κατάρτι πλοίου και το συνηθισμένο της στεφάνι, σύμβολο, ίσως της μεγάλης ελληνικής Νίκης κατά του Ξέρξη, στη ναυμαχία της Σαλαμίνας έναν και μισό αιώνα προγενέστερα. Οι νίκες του Μ. Αλεξάνδρου εναντίον των Περσών ήταν βέβαια το πρωταρχικό στρατιωτικό επίτευγμα των

Ελλήνων και οδήγησε στη δημιουργία μιας Ελληνικής Αυτοκρατορίας που απλώνονταν απ' τη Μακεδονία μέχρι τις όχθες του Γάγγη, στη μακρινή Ινδία. Στην Πελοπόννησο τα νομίσματα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα του μεγάλου νομισματοκοπείου της Ήλιδας χαρακτηρίζονται από έναν αριθμό θαυμάσιων τύπων Νίκης, που συνήθως δείχνουν τη θεά μεγάλη και με πελώρια απλωμένα φτερά. Αυτά είχαν εκδοθεί σε συσχέτισμό με τις Ολυμπιακές γιορτές και αναφέρονται στις επιτυχίες των αγώνων.

Η Λάμψακος, στη βορειοδυτική Μικρασία διέδωσε έναν αριθμό χρυσών στατήρων στο πρώτο μισό του 4^{ου} π.Χ. αιώνα με φιγούρες της Νίκης που κατατάσσονται μεταξύ των ωραιότερων έργων που δημιουργήθηκαν την εποχή εκείνη. Ένας στατήρας εικονίζει τη θεά σκυμμένη πάνω σ' ένα κριάρι, έτοιμη να το θυσιάσει. Σ' έναν άλλο χειρίζεται ένα σφυρί και καθισμένη στους γοφούς της, κραδαίνει ένα πολεμικό τρόπαιο.

Στην νότια ακτή της Μικρασίας και δυο αιώνες αργότερα, το νομισματοκοπείο της Σίδης στην Παμφυλία έκοψε τις μεγάλες σειρές τετραδράχμων και δραχμών που ήδη αναφέραμε σε συσχέτισμό με την Αθηνά. Οι τύποι αυτού του νομίσματος είναι εμπνευσμένοι απ' τους χρυσούς στατήρες του Μ. Αλεξάνδρου, αν και η Νίκη στην πίσω όψη εικονίζεται σε κίνηση χωρίς το κατάρτι του πλοίου. Ο Σέλευκος ο Α' επίγονος του Μ. Αλεξάνδρου, παρουσίασε ένα ωραίο πορτραίτο σ' ένα τετράδραχμο που απεικονίζει την τελετή του στεφανώματος. Ο τύπος είναι σχετικός και στα τετράδραχμα του Αγαθοκλή, βασιλέως των Συρακουσών (317-285 π.Χ.) που βασίλευσε την ίδια περίπου περίοδο με τον Σέλευκο Α'.

ΠΑΝΑΣ

Γιος τού Ερμή ο Πάνας, εθεωρείτο σαν προστάτης των κοπαδιών και των βοσκών και η λατρεία του απέβλεπε στην γονιμότητα. Κατάγονταν απ' την Αρκαδία και η περιοχή αυτή παρέμεινε το κέντρο της λατρείας του. Το κύριο

Ιερό του ήταν στο όρος Λύκαιο της Αρκαδίας. Οι λαμπροί ασημένιοι στατήρες του 4^{ου} π.Χ. αιώνα που έκοψε η Αχαϊκή Συμπολιτεία στη Μεγαλόπολη, έχουν μια υπέροχη αναπαράσταση Πάνα ξαπλωμένου σε βράχο.

Ο Μακεδόνας βασιλιάς Αντίγονος Γονατάς (277-239 π.Χ.) θεωρούσε τον Πάνα σαν την ιδιαίτερη προστάτριά του θεότητα, εκτιμώντας την υποτιθέμενη επέμβαση του θεού υπέρ αυτού στη μάχη της Λυσιμάχειας το 277 π.Χ. Η πρόσθια όψη του τετράδραχμου του Αντίγονου Γονατά απεικονίζει μια διακοσμημένη Μακεδονική ασπίδα με το κεφάλι του Πάνα στο κέντρο της. Το παντικάπαιο στη Μαύρη Θάλασσα έχει να επιδείξει μια όμορφη σειρά από χρυσούς στατήρες, που εικονίζουν το γενειοφόρο κεφάλι του Πάνα, που μερικές φορές είναι στεφανωμένο με κισσό. Σ' αυτή την περίπτωση ο θεός επιλέχθηκε απλώς, σαν ένας τύπος νομίσματος λόγω της διπλής σημασίας του ονόματος της πόλεως. Ένας απ' αυτούς τους τύπους είναι του καλύτερου ελληνικού στυλ, και καλύπτει το κεφάλι τού Πάνα σχεδόν όλη την όψη. Ο τύπος αυτός αποτελεί ένα από τα πιο λαμπρά δείγματα της υψηλής τέχνης που καλλιεργήθηκε στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, στην απομακρυσμένη εκείνη προφυλακή του Ελληνικού πολιτισμού.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ ή ΚΟΡΗ

Τη θυγατέρα του Δία και της Δήμητρας Περσεφόνη άρπαξε στη Σικελία ο θεός του Άδη, Πλούτων που αναπήδησε απ' τα έγκατα της γης και την παντρεύτηκε. Επειδή όμως η Δήμητρα αναζητούσε τη θυγατέρα της και εμπόδιζε τη Γη να παράγει καρπούς, ο Δίας επέτρεψε στην Περσεφόνη το μεν θέρος να παραμένει με την μητέρα της το δε χειμώνα με τον Πλούτωνα.

Στα νομίσματα, η μορφή της, είναι εύκολο να συσχετισθεί με την μητέρα της Δήμητρα καθώς τα κεφάλια των δυο θεοτήτων αποδίδονται στεφανωμένα με στάχυα. Η λατρεία της ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Σικελία και μερικά απ' τα υπέροχα γυναικεία κεφάλια που στολίζουν τα νομίσματα των Συρακουσών προς το τέλος του 5ου π.Χ. αιώνα, αναμφίβολα αποσκοπούν να αναπαραστήσουν την Περσεφόνη. Η ίδια αργότερα εξισώθηκε με την θεά της σποράς Κόρη, που τα χαρακτηριστικά της μορφής της κυριαρχούν στα ασημένια τετράδραχμα της Κυζίκου στη Μικρασία, τον 4ο π.Χ. αιώνα.

ΠΟΣΕΙΔΩΝ

Αδερφός του Δία και θεός της θάλασσας ο Ποσειδών, εξετιμάτο πολύ απ' τους Έλληνες, ιδιαίτερα τους Ίωνες και συχνά εμφανίζεται σαν νομισματικός τύπος. Τα συνηθισμένα του χαρακτηριστικά είναι μια τρίαινα βασικά, ένα ψαροακόντιο και ένα δελφίνι.

Η Ποσειδωνία στη Νότιο Ιταλία, μια παράκτια πόλη που πήρε το όνομα του θεού, μας έδωσε μια απ' τις καλύτερες νομισματικές παραστάσεις του Ποσειδώνα. Απεικονίζεται σε μια δυνατή λαμπρή

αρχαϊκή φιγούρα, μ' ένα σκέπασμα που κρέμεται απ' τους βραχίονές του και κραδαίνει την τρίαινά του.

Αυτός ο τύπος εκδόθηκε στα τέλη του 6^{ου} π.χ. αιώνα. Οι ασημένιοι στατήρες του ίδιου νομίσματος που κόπηκαν στον επόμενο αιώνα εικονίζουν έναν ταύρο στην πίσω όψη, ένα ζώο ιδιαίτερα συνδεδεμένο με τον Ποσειδώνα, ειδικά στην Ιωνία που θυμίζει μια πιθανή Μινωική προέλευση του θεού. Ένας ωραίος στατήρας από ήλεκτρο της Κυζίκου επίσης του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, δείχνει τον θεό της θάλασσας σε μια περισσότερο ασυνήθιστη στάση. Γονατίζει κρατώντας ένα δελφίни στο δεξί του χέρι, ενώ η τρίαινα παραμένει στο πλάι του. Μια ακόμη ωραία ασημένια φιγούρα υπάρχει στο ασημένιο νόμισμα του Βυζαντίου που εκδόθηκε το 221 π.Χ. περίπου. Αυτή τη φορά κάθεται σ' έναν βράχο και επιπρόσθετα με την γνωστή του τρίαινα κρατάει την πρόμνη ενός πλοίου. Στην ύψιστη στρατηγική τους θέση στον Βόσπορο στην είσοδο προς την Ευρώπη, οι Βυζαντινοί γνώριζαν πάρα πολύ καλά την σπουδαιότητα της θάλασσας στο εμπόριο και την διεξαγωγή του πολέμου.

Διάφοροι απ' τους μεταγενέστερους Μακεδόνες Βασιλείς στον μετά τον Μ. Αλέξανδρο αιώνα έδωσαν στον Ποσειδώνα ιδιαίτερη προσοχή στα νομίσματά τους.

Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής (306-283 π.Χ.) εξέδωσε ένα πολύ εντυπωσιακό τετράδραχμο για να μνημονεύσει την περίφημη ναυτική νίκη του, κατά του Πτολεμαίου του Α' της Αιγύπτου στη ναυμαχία της Σαλαμίνας της Κύπρου. Η πρόσθια όψη δείχνει την πλήρη μιας τριήρης με μια σαλπίζουσα Νίκη ενώ η πίσω όψη είναι αφιερωμένη σε μια δυνατή αναπαράσταση του Ποσειδώνα σ' αριστερά με το πίσω μέρος στραμμένο προς τον θεατή. Στα τέλη του 3^{ου} π.Χ. αιώνα μια άλλη ναυτική νίκη αναγράφεται στα τετράδραχμα του Αντίγονου (229-220 π.Χ.). Το κεφάλι του Ποσειδώνα κατέχει την πρόσθια όψη αυτών των

νομισμάτων. Είναι μια ευγενική απόδοση του θεού, στεφανωμένου μ' ένα θαλάσσιο φυτό και με μια πυκνή γενειάδα. Η νίκη στην οποία αναφέρεται σε μια άλλη περίπτωση ήταν μια σύγκρουση με τους Αιγυπτίους και συνέβη έξω απ' το νησί της Άνδρου το 227 π.Χ.

Στην Κόρινθο, τα ονομαστά Ισθμια, ήταν αφιερωμένα στον Ποσειδώνα που είχε ιδιαίτερη εκτίμηση σ' αυτή την περιοχή. Σπάνια ο θεός εμφανίζεται στα Κορινθιακά νομίσματα, αλλά ο απόγονός του ο Πήγασος, το φτερωτό άλογο είναι ο αμετάβλητος τύπος των ασημένιων στατήρων.

ΖΕΥΣ

Η μεγαλύτερη απ' όλες τις ελληνικές θεότητες ο Ζευς, λατρεύονταν από πολύ νωρίς σαν ουράνιος θεός και ελεγκτής των καιρικών συνθηκών. Μια πλούσια και πολύπλοκη μυθολογία είχε υφανθεί γύρω του κάνοντάς τον γιο του Κρόνου, αδερφό του Ποσειδώνα και του Άδη και σύζυγο της Ήρας που ήταν επίσης και αδερφή του. Οι αναπαραστάσεις του στα ελληνικά νομίσματα είναι επιβλητικές, πολυάριθμες και διαφέρουν πολύ σε μορφή. Όταν εμφανίζεται μόνο το κεφάλι του, ο Ζευς είναι η αυστηρή και μεγαλόπρεπη φιγούρα του πατέρα σε προχωρημένη ηλικία με μια πλούσια γενειάδα που του προσδίνει μια όψη σοφίας και γαλήνης, ουσιαστικό μέρος του ρόλου του σαν ακρογωνιαίος λίθος της ελληνικής θρησκευτικής πίστεως.

Πολλά παραδείγματα αυτού του τύπου βρίσκονται σε πολλούς στατήρες του Τάραντα, στους ασημένιους στατήρες της Αρκαδικής Συμπολιτείας και της Ήλιδας και στα ασημένια τετράδραχμα του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας. Όλες αυτές, οι εκδόσεις ανήκουν στον 4^ο π.Χ. αιώνα. Η ενθρονισμένη φιγούρα του Δία που κρατάει το ιερό του

πουλί, τον αετό, ήταν ο επιλεγμένος από τον Μέγα Αλέξανδρο, τύπος για τα ασημένια Αυτοκρατορικά νομίσματά του. Αυτός ο τύπος αντιγράφηκε από πολλούς επιγόνους του και μια ποικιλία που χρησιμοποιήθηκε από μερικούς βασιλιάδες της δυναστείας των Σελευκιδών δείχνει τον Δία να κρατά μια φτερωτή φιγούρα της Νίκης αντί τον αετό. Μια θαυμάσια επίσης φιγούρα του Δία που κραδαινει τον κεραυνό, ένα απ' τα συνηθισμένα του σύμβολα και με το πίσω του μέρος στραμμένο προς τον θεατή, εκδόθηκε απ' τον Διόδοτο τον Α' (256-239 π.Χ.), ιδρυτή του ανεξαρτήτου Βακτριανού βασιλείου. Ο τύπος είναι μια ανάμνηση του κάπως παλιότερου νομίσματος του Δημητρίου Πολιορκητή που αναφέραμε ήδη και στο οποίο ο αδερφός του Δία, Ποσειδάνας εικονίζεται σε μια παρόμοια στάση.

Στη Μικρασία, οι κάτοικοι της περιοχής της Καρίας που ήταν κάτω απ' τον Περσικό ζυγό, τον 4^ο π.Χ. αιώνα λάτρευαν τον Δία με το όνομα του Λαμβράνδιου, ένα από τα πολλά επίθετα που δίνονταν στην υπέρτατη θεότητα στα διάφορα μέρη του Ελληνικού κόσμου. Ο Λαμβράνδιος Ζευς εμφανίζεται σαν μια ντυμένη φιγούρα, κρατώντας ένα διπλό πέλεκυ κι' ένα δόρυ, στα χρυσά και τα ασημένια νομίσματα των Περσών σατραπών της Καρίας που κυβερνούσαν την περιοχή. Ένας από αυτούς τους Σατράπες ήταν και ο Μαύσωλος που ο περίφημος τάφος του, το Μαυσωλείο, αναγέρθηκε από την χήρα του και διάδοχό του Αρτεμισία.

Επίσης, οι Πτολεμαίοι της Αιγύπτου απ' τον 4^ο π.Χ. μέχρι τον 1^ο π.Χ. αιώνα, υιοθέτησαν την κεφαλή του Δία Άμμωνα σαν κύριο τύπο της πρόσθιας όψης σε μια σειρά από σπουδαία χάλκινα νομίσματα. Ο Άμμων ήταν θεότητα Λιβυϊκής προελεύσεως προστάτης των κοπαδιών. Σαν ιερό του ζώο είχε το κριάρι. Πιθανόν να εξομοιώθηκε με τον Έλληνα Δία που φιλοτεχνήθηκε σαν ένα ωραίο γενειοφόρο κεφάλι που στολίζει πολλές Πτολεμαϊκές χάλκινες δραχμές και μικρότερα

νομίσματα του 3^{ου} και του 2^{ου} π.Χ. αιώνα. Πολύ παλιότερες αναπαραστάσεις του Δία - Άμμωνα συναντούμε στα χάλκινα νομίσματα της Κυρήνης και ακόμα σ' έναν στατήρα από ήλεκτρο της Κυζίκου (5^{ος} π.Χ. αιώνας).

Έχοντας έτσι ασχοληθεί με τους Έλληνες θεούς με μερικές λεπτομέρειες χρήσιμες για κάθε συλλέκτη νομισμάτων πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές δεν είναι οι μόνες θεότητες που εμφανίζονται στα νομίσματα του αρχαίου Ελληνικού κόσμου. Εκτός απ' αυτές παραλαμβάνουν ο Κένταυρος, η Ευρώπη η Υγεία, ο Πήγασος, η Τύχη κ.λ.π.

Ο Μελκάρ των Φοινίκων ήταν αντίστοιχος ήρωας του Ηρακλή, που μετά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, όταν οι Έλληνες ήρθαν σε στενότερη επαφή με τους Σημιτικούς λαούς και με την Αίγυπτο, θεοί και θεές ξένης προελεύσεως γίνονται σημαντικοί τύποι νομισμάτων. Στους Πέσσινους στη Γαλατία η μεγάλη θεά - μητέρα Κυβέλη έτοχε ιδιαίτερου σεβασμού. Χάλκινα Γαλατικά νομίσματα του 2^{ου} προς τον 1^ο π.Χ. αιώνα π.Χ. έχουν το κεφάλι της Κυβέλης με το λιοντάρι στην πίσω όψη. Ο Σημιτικός θεός Βάαλ που συχνά οι Έλληνες εξομοίωναν με τον Δία εμφανίζεται στους ελκυστικούς ασημένιους στατήρες που κόπηκαν απ' τους Πέρσες σατράπες της Ταρσού τον 4^ο π.Χ. αιώνα. Εκεί ο Βάαλ εμφανίζεται ενθρονισμένος κρατώντας ένα σκήπτρο ένα στάχυ κι ένα τσαμπί σταφύλια.

Την περίοδο της βασιλείας των Πτολεμαίων οι Αιγυπτιακής προελεύσεως θεότητες απέκτησαν παγκόσμια δημοτικότητα, ιδιαίτερα ο Σέραπις και η Ίσις. Και οι δυο, εικονίζονται στα Πτολεμαϊκά νομίσματα της Αιγύπτου, αλλά επίσης υπάρχουν στις μεταγενέστερες εκδόσεις των Σικελικών νομισμάτων της Κατάνης και των Συρακουσών. Οι λατρείες της Ίσιδας και του συζύγου της Όσιρη, ξαπλώθηκαν στα νησιά της Μεσογείου της Παντελλαρίας και της Μάλτας όπου πολλοί

νομισματικοί τύποι είναι αφιερωμένοι σ' αυτούς.

Ακόμη, στις κύριες θεότητες, κάποια μυθολογικά χαρακτηριστικά τοπικού ενδιαφέροντος εικονίζονται στα νομίσματα ιδιαίτερων πόλεων. Το καλύτερο παράδειγμα αυτών βρίσκεται στους περίφημους ασημένιους στατήρες του Τάραντα στη Νότια Ιταλία. Ο σταθερός τύπος της πίσω όψης σ' αυτή τη μεγάλη και ωραιότατη σειρά είναι ένας γυμνός νέος που κάθεται καβάλα σ' ένα δελφίни. Αυτός ταυτίζεται με τον Τάραντα που ναυάγησε έξω απ' την ακτή της Καλαβρίας και σώθηκε απ' το πνίξιμο με την επέμβαση του πατέρα του Ποσειδώνα που έστειλε ένα δελφίни να τον μεταφέρει σίγουρα στην στεριά. Η πόλη ιδρύθηκε σ' αυτή τη θέση και ονομάστηκε Τάραντας.

Γενικά, η πλειοψηφία των θεμάτων των αρχαίων ελληνικών νομισμάτων είναι θρησκευτικής φύσης. Σε μερικές περιπτώσεις ο τύπος παριστάνει το πολιτικό έμβλημα ή το διακριτικό του κράτους και άλλα σχέδια που αποτελούν ασημαντους υπαινιγμούς στην εκδότρια πόλη. Στην πρώτη ομάδα ανήκει ο γνωστός τύπος του στάχυ, σύμβολο της πόλης του Μεταποντίου και η μεγάλη σε αυγοειδές σχήμα ασπίδα που χρησιμοποιείται απ' τα Βοιωτικά νομίσματα σαν το έμβλημα της περιοχής τους, μάλλον παρά μιας ιδιαίτερης πόλεως. Επίσης, ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία ο κάβουρας του Ακράγαντα, η θαλάσσια χελώνα της Αίγινας και το ψάρι (τόννος) της Κυζίκου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Arnold - Biucchi, Carmen. "Reflections of Polykleitos Works on Ancient Coins", Polykleitos, the Doryphoros, and Tradition, Naren G. Moon ed. University of Nisconsin Press, Madison, 1995.
2. Naddingham Gary. "Literary sources reveal buying power of the drachm", The celator, Vol.2, No5, May 1988.
3. Hiller John. "The beginnings of coinage were prompted by the evolution of the use and value of gold", The celator, Vol.5, No8, August 1991.
4. Ελληνικός Βορράς - Γεωργιάδης. «Οδηγός Συλλέκτου Αρχαίων Ελληνικών Νομισμάτων».
5. Σεμινάριο δοκιμών επιμελητών κλασικών αρχαιοτήτων. Τεύχος Α'. «Νομίσματα, μέθοδος ανασκαφής, συντήρηση». Βιβλιοθήκη Νομισματικού μουσείου. Αθήνα 1980.
6. «Νομίσματα και Νομισματική». Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο. 1996.
7. «Νομισματικό Μουσείο». Μαντώ Οικονομίδου. Έφορος Αρχαιοτήτων Διευθ. Νομισματικού Μουσείου. Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων Υπ. Πολιτισμού. 1989.
8. «Το Αιγαίον των Νομισμάτων» Υπουργείο Πολιτισμού. Νομισματικό Μουσείο. Σεμινάριο δοκιμών επιμελητών κλασικών αρχαιοτήτων.
9. «Νομίσματα, Επιγραφική, Συντήρηση, Σχέδιο - Φωτογραφία» Τεύχος Γ'.